

העמק דבר לפרשת תצוה

פרק כז (המשך)

פרק כז, כ

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שְׁמֵן זֵית זָךְ כְּתִית לְמֵאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד :
ואתה תצוה וגו'. כלל פרשה זו נפלאה. לבד לשון ואתה תצוה שכבר עמדו הראשונים על זה עוד עיקר הפרשה אין כאן מקומה בתוך מעשה, ויותר היה מקומה אחר מעשה המנורה עכ"פ. גם לשון ויקחו אליך. אינו מבואר מה זה. והרמב"ן כתב שהזהיר שיביאוהו לפניו ומשה יראה אם הוא זך וכתית כראוי. ואינו אלא פלא. וכי לא נאמנו פקידי המשכן ע"ז ומה יהיה אחרי מות משה. עוד יש להעיר על מאמר חז"ל בויקרא רבה סוף פרשת אמור (לא,ד) על הפסוק צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך. הדא הוא דכתיב ראשך עליך ככרמל וגו' מלך אסור ברהטים. ומפרשי מלך זה משה כו'. ומסיים: אמר הקב"ה למשה, משה, מלך עשיתך ואין דרך מלך לעשות בעצמו צו לאחרים לעשות בשבילך. וזה מדרש פליאה, והלא כל התורה בא בצווי משה לישראל בשם ה' ולמה זה נתעוררו לדרוש כן בזו הפרשה.

אבל יסוד הדבר למדנו ע"י ביאור עוד מאמר במדרש רבה פרשה זו (לז,ד) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. הדא הוא דכתיב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. בשעה שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו כו' א"ל תורה נתתי לך שאלולי היא לא בראתי עולמי כו'. והנה לא נודע עיקר התרעומת מנא להו לחז"ל שהרע למשה, ותו, אם הרע למשה אין זה פיוס כ"כ. שהרי אינו דומה כהונה שהיא לאהרן ולזרעו ואין לזולתו חלק בה מה שאין כן התורה ניתנה לכל ישראל כמו למשה ולזרעו אלא משה בעצמו היה שליח וזכה שתנתן ע"י. ואין זה שיכות לזרעו כלל. אלא הענין בכל זה דיש לדעת דאור התורה שהוא תכלית המשכן ועיקר המשרה שכינה בישראל. בא בשפע באמצעות שני כלי קודש. היינו הארון והמנורה. ונשתנו פעולותיהם. הארון בא ליעוד הדברות שבכתב וגם לצווי בקבלה בע"פ וכמו שכתבתי לעיל כ"ה כ"ב. ועדיין אין בזה כח הפלפול והחידוש שיהא אדם יכול לחדש מעצמו דבר הלכה שאינה מקובלת. ולזה הכח הנפלא שנקרא תלמוד ניתן כח המנורה אשר נכלל בו שבע חכמות וכל כוחות הנדרשים לפלפולה של תורה. וכל זה נכלל בכפתורים ופרחים. עד דאיתא בבראשית רבה (צא,ט) ר' טרפון בשעה שהיה שומע דבר מתוקן היה אומר כפתור ופרח. ושיח רבן של ישראל ללמדנו בא

שמה שתלמיד ותיק מחדש דבר טוב הוא ע"י כח שנרמז בכפתור ופרח של המנורה. וע"כ בבית שני שרבו ישיבות והעמידו תלמידים הרבה להויות דאביי ורבא שהוא התלמוד משום הכי נתחזק כח המנורה ע"י נס דחנוכה. ועוד עיין להלן ל"ט ל"ז שהראיתי לדעת שמרומז גם זה בתורה. והיינו דאיתא בברכות (נז,א) הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנא' ויקחו אליך שמן זית וגו'.

עוד ראוי לדעת דמשה ואהרן היו נחשבים לחברים כדתיניא באבות דרבי נתן פכ"ז ומנין שכבוד חבירו יהא חביב עליו כרבו שנא' ויאמר אהרן אל משה בי אדוני (במד' יב,א). והלא אחיו הקטן ממנו היה אלא עשאו רבו. והטעם בזה דאף על פי שאהרן היה נצרך לגמרא דמשה מפי ה' מכל מקום אחר ששמע שוב לא היה נצרך לו לסברא. והיה גדול בישראל כמשה. אלא שגדולתם בתורה לא היה באופן אחד. דכח משה היה נעלה בכח הפלפול לחדש דבר מה שלא שמע בקבלה. ע"י ההכרח והפלפול. וכדאיתא בנדרים (לח,א) לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, ומסיק ההוא לפלפולא בעלמא. ואהרן היה נעלה בכח הסברא לדמות מילתא למילתא ולכוין האמת. וזהו עפ"י דבר ה' לאהרן ולהורות את בני ישראל. ועיקר ההוראה בשעתו אי אפשר לחדש כל שאלה בפלפול אלא ע"י סברא ולדמות מילתא למילתא. ובזה הכח היה יחיד באותו דור עד שעלה פעם אחת על משה במעשה דשעיר החטאת. ועוד עיין מה שכתבתי בספר במדבר בפרשת המקושש ובספר דברים י' ו' שהיו משה ואהרן שני ראשי סנהדראות בישראל זה בכחו וזה בכחו. ואחר שמשה היה מיוחד לכח החידוש והפלפול ע"כ נדרש לו ביחוד כח המנורה שיאיר לו הדרך להגיע לאמת. והיה ראוי שמשה יעסוק בעצמו בהכנת השמן. אלא שישראל עשו צרכי משה. כ"ז למדו חז"ל במדרש רבה פרשה אמור הנ"ל דלהכי כתיב ויקחו אליך היינו בשבילך. אלא מכל מקום צו את בני ישראל ולא את בעצמך מפני שאתה מלך. זהו כל ביאור אותו מאמר. ובפרשה אמור הוספנו בזה לפי הענין.

ומעתה אנו באים בדרך ישר לבאור מאמר חז"ל כאן, שנתקשה לחז"ל סמיכות הפרשיות. וכמו שקשה לנו. והעלו חז"ל שכ"ז בא פיוס למשה. דקודם שאמר ה' למשה ואתה הקרב אליך וגו' והודיעו המעלה הפנימית שהכינו הקב"ה לקדושת העבודה הקדים ה' מאמר זה למשה שהוא פיוס, בזה, שזה החלק הנעלה של החידוש והפלפול ניתן רק למשה ולזרעו עד שאני מזהירך שאתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך וגו' שהוא שייך אך אליך. ובזה גדול כחו מכח אהרן. דאף על פי דכח אהרן גם בתורה רב בסברא ובהוראה מכל מקום אינו דומה מעלת כח החידוש לכח ההוראה. באשר ההוראה הבאה מכח דמיון מילתא למילתא אינו מוכרחת ואפשר שיבא רעהו וחקרו וידמה באופן אחר.

(הרחב דבר: זהו ענין מאמרם ז"ל בעירובין (נג,א) שאול לא גלי מסכתא. לא שהורה שלא כדין ח"ו אלא שהוראותיו לא היו מוכרחים לדורות. ולא נעשה משנה. מה שאין כן דוד שהיה מחוקק ובא מכח החידוש והפלפול שהוא מוכרח ונקרא גלי מסכתא. ויבואר יותר בספר דברים פרשה ברכה.(לג,יא)).

ובזה נתפייס משה. והיינו שהביא המדרש פסוק לולי תורתך שעשועי וגו' ואין פירוש שעשועי לשון שחוק ושעשועים ח"ו אלא כמהפך ומסלסל בהם, כמו אדם המשתעשע בדבר. וזהו דרך הפלפול.

כתיב למאור. בשעה שנכתת יהא מתחלה לצורך המאור די ש נפקא מינה במעשה השמן, דשמן בעצם מר כזית עצמו, ומשימים בם עשבים וכדומה שממתיקים אותו, אבל אם מתחלה נכתת למאור. הרי הוא נקי מכל זיוף ועירוב. **להעלות נר תמיד.** לא לפעם ראשונה נצרך לצוות שהרי בא לזה נדבר הנשיאים. אלא לאחר שיכלה זה השמן.

פרק כז, כא

כא בְּאֵהָל מוֹעֵד מְחוּץ לַפְּרֻכָּת אֲשֶׁר עַל-הַעֲדָת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אֶהְיֶה וּבְנִי מֵעַרְב עַד-בְּקֶרֶת לַפְּנֵי ה' חֻקֵּי עוֹלָם לְדֹרֹתֵם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

חקת עולם לדורותם מאת בני ישראל. גם אחרי מות משה ויהי הנרות תועלת לגדולי ישראל בשעתן. מכל מקום חובה על כלל ישראל להביא מתרומת הלשכה. שבא לכלל קרבנות צבור לפרנסת כל ישראל. יביאו גם שמן למאור להאיר עיני גדולי הדור בתורה.

פרק כח

פרק כח, א

א וְאֵתְּהָה הַקֶּרֶב אֲלֵיךְ אֶת-אֶהְרֹן אַחִיד וְאֶת-בְּנָיו אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ-לִי אֶהְרֹן נָדָב וָאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אֶהְרֹן:

הקרב אליך. באשר הרים הקב"ה כח התורה יותר מכח העבודה משום הכי אמר הקרב אליך. שתהא מעלתו קרובה למעלתך. ואם שאינו מגיע לה בשלימות, וכדאיתא ביומא פרשה בא לו (עב,ב) דכתר תורה גדול מכתר עבודה ועיין מה שכתבתי לעיל י"ב כ"ד.

ואת בניו אתו. אין להם הכהונה מצד עצמם אף על פי שהם צדיקים וגדולים, אלא מצד שהמה בני אהרן. וזה הטעות הגיע לנדב ואביהוא בשעה שהביאו אש זרה כאשר יבואר בפרשה שמיני, שכסבורים המה שמצד גדולתם ראויים עכ"פ באותה שעה לעבוד לפני ה'

כמו ששמש משה בשבעה ימים בחלוק לבן, ויבואר עוד בפרשה שמיני. משום הכי פירט הכתוב אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. דלא נימא דרק משום אלעזר ואיתמר אמר ואת בניו אתו. מה שאין כן נדב ואביהוא שהיו גדולים מהם כדמוכח מהא שנתייחדו לעלות אל ה' בהר משום הכי פירט הכתוב בשמותם, דכולם בני אהרן ונדרשים לבגדי כהונה. אבל הבכורים אף על פי שלפני העגל היתה העבודה כשרה בהם ולא נאמר עדיין והזר הקרב יומת, מכל מקום לא היה להם בגדי כהונה אלא בחלוק לבן.

פרק כח, ב

ב וְעִשִׂיתָ בְּגָדֵי-קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֶחֱיד לְכַבֹּד וּלְתַפְאֲרָתוֹ:

לכבוד ולתפארת. באשר נדרש הענין שיהא אהרן מקדש עצמו ומתנהג בחסידות ובפרישות נבדל מכלל ישראל. וזה אי אפשר אלא באופן שיהא נכבד בעיני הבריות שידעו ויבינו כי הוא במעלה עליונה מהם. ולא יחשבו זאת לרמות רוחא. משום הכי היו הבגדים לתועלת שהיה בעיני ישראל לכבוד ותפארת. והבינו מזה כי חפץ ה' ביקרו. וראוי להיות מרכבה לשכינה. וכן הוא בכל כהן גדול. מה שאין כן בגדי כהונה דכהן הדיוט לא היה לכבוד ולתפארת אלא המגבעות שעל ראשם כמו שכתבתי להלן פסוק מ'. אבל כהן גדול היה ראוי להיות משונה בכל הליכותיו.

פרק כח, ג

ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל-כָּל-חַכְמֵי-לֵב אֲשֶׁר מְלֹאתִיו רִיחַ חֲכָמָה וְעָשׂוּ אֶת-בְּגָדֵי אַהֲרֹן לְקֹדֶשׁוֹ לְכַהֲנֹתֵי לִי:

ואתה. משה בעצמו מטעם שיבואר בסמוך.

אל כל חכמי לב. החכמה אין מקומו בלב כ"א במוח. אלא כל מקום דכתיב חכמי לב הביאור יראת ה'. שהוא ראשית חכמה ומקומה בלב כידוע. ועיין להלן ל"א ו' ובשר מקומות. והענין שנדרש לכאן ביחוד חכמת יראת ה' יבואר לפנינו.

אשר מלאתינו רוח חכמה. אשר מלאתינו מיבעי אלא קאי על אהרן שידבר משה לחכמי לב שמלאתי את אהרן רוח חכמה. וכ"ז הקדמה לסיפיה דקרא ועשו את בגדי אהרן לקדשו. דאחר שנצטוו אהרן להתקדש נתן המקום לו בגדי קודש שסייעו לו לדבר. וידעו דכ"ד שבקדושה לבד שטעון עשיה לשמה עפ"י דין. עוד כל מה שמכינים יותר הפעולה לשם קדושה. מועלת יותר לתכליתה כמו שכתבתי לעיל י"ט ב' ובכמה מקומות משום הכי נצטוו משה שיזהיר להאומנים שהם בעצמם יראי ה' לעשות הבגדים באופן שיועילו יותר לקדשו. ובאשר הוא דבר שבלב ע"כ הקדים לומר להם אשר מלאתי את אהרן רוח חכמה

והוא יבין וישכיל מכח הבגדים איך שהם פועלים על לבו. היאך נעשו. ומשום הכי נצטוו בזה משה בעצמו שידבר אל כל חכמי לב. ולא בצלאל שזה הפרט אינו נוגע לחכמות המלאכה אלא לחכמת המוסר.

לכהנו לי. שיש כמה מיני קדושות, יש מתקדש לתורה ויש לתפלה. ואמר שיהא הכוונה לקדושה לכהנו לי - היינו לעבודת המזבח.

פרק כח, ד

ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּדִי וּמַעֲלִיל וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵץ מְצַנֶּפֶת וְאַבְנֵיט וְעֵשׂוֹ בְּגָדֵי-קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֲחִידוֹ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ-לִי:

חשן ואפוד. הקדים הכתוב חשן לאפוד משום שהוא גדול במעלת הקדושה, שהרי היה בו אורים ותמים. וגם לפי התכלית אשר יבואר לפנינו (פסוק טו) כוחו גדול מכח האפוד. ומכל מקום במצות עשייתן האפוד קודם כדרך לבישה. וגם זה לפי התכלית שבאה ממנו כמו שיבואר הוא קודם. ועיין להלן מה שכתבתי פסוק ט"ו כ"ב. והנה לא נזכר בסדר הבגדים לא המכנסים ולא הציץ. וטעם הדבר דהמכנסים לא באו לקדשו כי אם לכסות בשר ערוה, ויבואר עוד להלן מ"ב. והציץ לא היה בכלל בגדי כהונה, כך כתב בעל הטורים ועוד נראה טעם שלא מנה הכתוב הציץ באשר בזה לא נזהרו לעשות לקדשו באשר השם קדשו כל צרכו.

(הרחב דברי: והא דאיתא בשבת ד(סג,ב) מנין לתכשיט כל שהוא טמא, מציץ. ופרש"י שהוא דבר מועט ומנאו עם תכשיטי כהונה, ואינו מבואר. ונראה יותר שהוא מדכתיב בפרשה מטות (במד' לא,ו) וכלי הקודש. וזהו הציץ. הרי דקראו הכתוב כלי.)
לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי. בבגדי כהנים הדיוטים לא נצטוו לעשות כדי לקדשם. אלא כדי לכהנו לי. והיינו לשמה. ונכלל ג"כ אהרן כאן דבאמת אינו לעיכובא מחשבה לקדשו אלא לכהנו לי הוא לעיכובא.

פרק כח, ה

ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת-הַזָּהָב וְאֶת-הַתְּכֵלֶת וְאֶת-הָאַרְגָּמָן וְאֶת-תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת-הַשֵּׁשׁ : וְהֵם יִקְחוּ וּגו'. שהם יבחרו המובחר מכל מינים אלו לבגדי כהונה.

פרק כח, ו

ו וְעֵשׂוֹ אֶת-הָאֹפֶד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב:

מעשה חושב. ציורים הבא במחשבה אלא שלא היו כרובים כי אם שארי ציורים.

פרק כח, ז

ז שְׁתֵּי כְּתָפֹת חֲבֵרַת יְהִי־לוֹ אֶל-שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחִבְרָ:

שתי כתפות. מנהג ארצות הללו היה לנשוא על הכתף איזה מלבוש דק ונקרא כתף. ואינו מחובר לשום בגד. וצוה הכתוב שיהיו שתי כתפות.

חבורות. עומד להתחבר.

וחבר. שיהיו גם מחוברים ממש בשעת לבישה אל האפוד. ומדכתיב וחובר. משמע שלא באה המצוה שיהיו מחוברים בתפירה תמידית אלא מחוברים בקרסים וכדומה שמתפרדים בנקל. ובשעת לבישה באה המצוה וחבר ובזה מתבאר אריכות הפסוק שתי כתפות וגו' אל שני קצותיו, ללמדנו שאין הקפד להחליף מימין לשמאל. ושתי הכתפות היו כשרות לכל א' משני הקצוות. אכן לא היה הכרח להיות בזה האופן כמבואר להלן במעשה ל"ט ד' מה שכתבתי שם ומשום הכי כתיב כאן אל שני. ושם כתיב על שני כמובן.

פרק כח, ט

ט וְלִקְחָתָּ אֶת-שְׁתֵּי אַבְנֵי-שֹׁהַם וּפְתַחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

את שתי אבני שהם. את שתי משמע הידועים. והוא משום דכתיב ריש פרשה תרומה אבני שהם וגו'.

פרק כח, י

י שְׁשֵׁה מְשַׁמְתֶּם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת-שְׁמוֹת הַשְּׁשֵׁה הַנּוֹתָרִים עַל-הָאֶבֶן הַשְּׁנִית פְּתוּלְדָתָם :

הנותרים. מיותר ללמדנו שלא משום שאלו הבאים על צד שמאל גרועים בזכרון טוב משה הרשומים על ימין אלא משום שהמה הנותרים וראויים היו ג"כ להיות נרשמים על ימין, אלא שלא החזיקם האבן וניתותרו. משום הכי פירש הכתוב כתולדותם. לא משום מעלה וחשיבות אלא כתולדותם נחקקו. אבל כולן שוין בזכירה.

פרק כח, יא

יא מַעֲשֵׂה תָרַשׁ אֶבֶן פְּתוּחִי חֲתָם תְּפַתַּח אֶת-שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל-שְׁמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסַּבַּת מְשַׁבְּצוֹת זֶהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם :

פתוחי חותם. מנהגם היה לפתח על החותם איזה ציור לבד השם. וכמה אנשים היה עיקר חתימתם בזה הציור כדאיתא בפרק גט פשוט (ב"ב קסא,ב) רב חסדא צייר מכותא ועוד אמוראי. ובא הצווי כאן דלבד שמותם יהיה הציור השייך לכל אחד. והיינו על שמות בני ישראל. אצל השמות. כמו דודאים אצל ראובן ארי' ליהודה.

מסבות משבצות זהב. משבצות הוא מלשון כי אחזני השבץ. דמשמעו חולי שתופס האדם לבלי לזוז ממקום למקום. וכן פירוש משבצות בכל הענין כלי שתופס את האבן לבלי תפול והוא כמו מזלג וכדומה. והנה יש אבנים שיושבות למטה במלואת אבן ורק מן הצד עושים לו איזה משבצות שלא יפול מן הגומא, אבל אבני האפוד לא היה כן, אלא גם מלמטה פתוח ונתפס בשני צדדין במשבצות. וזהו פירוש מסבות משבצות. סביב מכל צד יהיה במשבצות.

פרק כח, יב

יב וְשִׁמְתָה אֶת-שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל פְּתַח הָאֲפֹד אֲבָנֵי זָכָר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אֶהָרֹן אֶת-שְׁמוֹתֶם לְפָנֵי ה' עַל-שְׁתֵּי כְּתָפָיו לְזָכָרֹן:

לזכרון. לטוב ולברכה. וכדאיתא בבראשית רבה (מט,א) מצינו שהקב"ה מזכיר שמן של ישראל ומברכן, שנא' ה' זכרנו יברך. פירוש סתם זכירה לפני ה' ממילא יברך.

פרק כח, יג

יג וְעָשִׂיתָ מְשַׁבְּצֹת זָהָב:

ועשית משבצות זהב. טס מרובע וחלול כזה ומחט בו שתופס את הנתחב בו. ובאשר היה השרשרות רחב כאשר יבואר לא היה אפשר להיות בטבעת עגולה.

פרק כח, יד

יד וְשְׁתֵּי שְׁרָשְׁרוֹת זָהָב טְהוֹר מְגַבְּלוֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מְעֵשָׂה עֵבֶת וְנִתְּתָה אֶת-שְׁרָשְׁרוֹת הָעֵבֶת עַל-הַמְּשַׁבְּצֹת:

ושתי שרשרות. כשלשלת עגול בתוך עגול.

מגבלות. העיגולים לא יהיו מקשה שלא יהיו יכולים להמתח ולהקוץ. אלא יהיה באופן שיהיו מגבלות גבול ארוך וגבול קצר, לפי צורך הנושא, בשעה שמגביה צוארו צריך להמתח, ובשעה שמנמיך צריך להקוץ. והאיך יהיה של זהב מגבלות מפרש הפסוק: **מעשה עבות.** העגול יהיה מחוטים דקים עבות והיינו קליעה וכל עגול שהוא קלוע נמשך לארכו ונקוץ בהקיפו ועוד עיין להלן (פסוק כב).

פרק כח, טו

טו וְעִשִּׂיתָ חֶשֶׁן מְשֻׁפֵּט מַעֲשֵׂה חֶשֶׁב כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד תַּעֲשֶׂנוּ זֶהְבַּ תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיֵשׁ מְשֻׁזַּר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ:

חשן משפט. מה שפרש"י שמכפר על קלקול הדין. והוא מסוגיא דערכין (טז,א) וזבחים (פח,ב). אבל שם אינו אלא בתורת רמז ואסמכתא שלזה ג"כ בא החשן, אבל לא שזה עיקר תכליתו. וכמו בשאר בגדים דאיתא שם דציץ מכפר על עזות מצח וכדומה, שלא זהו העיקר בתכליתו ולא באו אלא ברמז. אלא עיקר פירוש משפט לתבוע עלבונם של ישראל וכן תרגם יונתן מלכ"א ח' מ"ט ועשית משפטם מתפרע עולבהון ושם נ"ט משפט עמו ישראל למתבע עולבן עמו. ועיין מה שכתבתי בספר דברים י' י"ח.

וזה היה הבדל זכרון של האפוד לזכרון של חשן, דזכרון של האפוד בא לצורך פרנסה טובה. משום הכי הוא הקודם בכל מקום מפני שהוא דרך ארץ והכרחי וגם בפסוק כתיב תחלה ימינך ה' נאדרי בכח ואח"כ תרעץ אויב וזכרון של החושן בא לישועת ישראל ולנקום מרודפיהם.

(הרחב דבר: ועפ"י מה שכתבתי מובן יפה הא דאיתא בסוטה (לו,ב) דא"ל יעקב ליוסף עתידין אחיך שיכתבו על האפוד ואתה ביניהם, רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות דכתיב ורועה זונות יאבד הון. ועיין פירש"י ומהרש"א. ולדברינו יבואר דמשום הכי א"ל יעקב על אבני האפוד ולא אמר כמו כן על החושן. אלא משום דאבני האפוד הוא זכרון לפרנסה, ורועה זונות מאבד הוא היינו פרנסה. כדתנן שלהי מסכת סוטה הזנות כלו את הכל.)

ויש לבאר שורש חושן מלשון חש בז. ומשמעו חשן משפט ממהר לעשות משפט. והנו"ן למשקל כנודע. ומשום הכי היו רגילים מלכי ישראל והכלל לשאול באורים ביחוד לצרכי מלחמה יותר מעניני פרנסה, דייק בנביאים ראשונים ותשכח. ובמס' (עא,ב) איתא אין שואלין אלא למלך ולאב"ד ולמי שהצבור צורך בו ומפרשי שהוא משוח מלחמה ולצורך מלחמות ישראל. והיינו משום שהחשן עיקרו בא לזה התכלית, ומשום הכי היתה קדושתו רבה משל אפוד כמו שיבואר לפנינו, היינו, דזה נדרש לכח התורה וזה לכה עבודה, וידוע דכח התורה רבה מעבודה כמו שכתבתי לעיל י"ב כ"ד ובכמה מקומות.

מעשה חושב. בצירין כמו שביארנו (פסוק ו). **כמעשה אפוד.** באותם הצירין של מעשה אפוד. **תעשנו.** את החושן.

פרק כח, טז

טז רבוע יִהְיֶה כְּפֹל זָרְת אָרְכּוּ וְזָרְת רְחִבּוּ :

רבוע יהי כפול זרת ארכו וזרת רחבו. כאן כתיב מצות רבוע לפני המדה, ולא כמו במזבחות. והיינו משום דשם הכלל מוסף על הפרט, כמו שכתבתי במזבח החיצון (כז, א) כדי לכלול כל מיני רבוע, מה שאין כן כאן בא הפרט לפרש את הרבוע שאינו אלא ארכו כרחבו.

ואי היה כתוב רק הפרט זרת ארכו וזרת רחבו כפול. סלקא דעתך לכפול את הזרת של הרוב משום הכי כתיב רבוע יהיה כפול ולמדנו דלאחר הכפול יהיה רבוע זרת ארכו וזרת רחבו. ומשום הכי כתיב גם במעשה (לט, ט) רבוע היה כפול ולא כמו במזבחות. וכמו שכתבתי לעיל כ"ז א'.

פרק כח, יז

יז ומלאת בו מלאת אָבֵן אַרְבַּעַה טוּרִים אָבֵן טוּר אֶדָם פְּטָדָה וּבְרִקַת הַטּוּר הָאֶחָד:

ומלאת בו. כפרש"י פרשה תרומה שיהיו האבנים חצים משוקעים בזהב וממלאין את גומא ולא כמו אבני האפוד שהיו מוסבות משבצות. מה שאין כן אילו לא היה משבצים אלא למעלה מן המלוי בגומא משום הכי נקראו אבני מלואים [ולא כפרש"י שכ' דמלוי זה נקרא משבצות].

פרק כח, כ

כ וְהַטּוּר הַרְבִּיעִי תְּרִשִׁישׁ וְשֵׁהֶם וְיִשְׁפָּה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֵתָם:

משבצים זהב יהיו במלואותם. נתבאר בדברינו דלמעלה מן הזהב היה כמו מזלגות התופסים את האבן שלא תשמט מן הגומא. ודרש על במלואתם שלא יחסר מאומה ע"י פתוח הוא דרש וכונה שניה משום שהוא מיותר שהרי כבר כתיב ומלאת בו.

פרק כח, כא

כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָה עַל-שְׁמַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל שְׁתִּים עֶשְׂרֵה עַל-שְׁמַתָּם פְּתוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל-

שְׁמוֹ תִּהְיֶינָה לְשְׁנֵי עֶשְׂרֵה שְׁבָט:

שתים עשרה על שמותם. חזר ופירש בשביל שהיה כתוב על האבן הראשונה אברהם יצחק יעקב ושבטי ישורון על האבן האחרונה, כדאיתא במס' יומא ספ"ז והיה ס"ד שיהיו

שמות שני שבטים על אבן אחת והרי מכל מקום יהיו כולם נזכרים, משום הכי פירש הכתוב דיהיו שתיים עשרה דוקא על שמותם.

פתוחי חותם איש על שמו. ציור של חותם על שם כל אחד כמו שכתבתי שהיה ראובן חותמו בציור דודאים ויהודה אריה ויסוף שור וכדומה. ועיין מה שכתבתי להלן בפרשה פקודי במעשה אבני אפוד.

פרק כח, כב

כב ועשית על-החשן שרשת גבלת מעשה עבת זָהָב טְהוֹר:

ועשית על החשן. לשם חשן ביחוד. ויבואר עוד לפנינו.

שרשת גבלות. פירש"י שהוא הוא דלעיל. והוא פלא, דלמאי יהיה נכתב ב' פעמים. אלא יש עוד לדקדק דלעיל כתיב שרשרות וכאן שרשות. לעיל מגבלות וכאן גבלות, ולאו דבר ריק הוא. אלא כך הענין, דלפי שהיו העיגולים של השרשרות מעשה עבות כדי שיתארך ויתקוץ. וזה פשוט דלפי רוחב העיגולים כך הבדל המשיכה והקויצה. והזהיר הכתוב שלא יהיו העיקולים שוין למעלה סמוך לאפד כמו שלמטה סמוך לחושן אלא למעלה יהיו רחבים ונמשך הרבה, משום הכי שמותן שרשרות ומגבלות, שהגבול נמשך הרבה ע"י מתוח וקוץ. ולמטה היו קטנים ומגבילים מעט, משום הכי נקראים שרשרות גבלות. ומזה הטעם היה נצרך לתחוב קצה השרשרת למעלה במשבצות רחב ולא בטבעת משום שהיה העיגולים רחבים ואינם נכנסים יפה בטבעת. ולמטה סמוך לחושן היה נתחב בטבעת משום שהיו כל כך העיגולים קטנים עד שנוחים להכנס בטבעת יפה כמו משיחה קצרה.

ובזה יבואר הא דכתיב ועשית על החושן, דאלו היו כל עיגולי השרשרת שוין, היו כל העיגולים נעשים במחשבה אחת שיהיו עומדים ומשמישים בין חושן לאפוד. מה שאין כן עתה שהיו משונים משום הכי מצוה שיעשו הסמוכים לחשן ביחוד לשם קדושת החשן, דרבה על קדושת האפוד שהרי שם היו אורים ותמים וגם תכליתו בא ע"י קדושת האפוד ותכליתו שבא ע"י קדושת העבודה. אבל העיגולים הרחבים היו נעשים סתם לשם אפוד. והנה הרמב"ם בהל' כלי בית המקדש פרק ט' לא פירש כן והפלא שהוא ז"ל כתב הלכה י' ואח"כ מכניס קצות העבותות של חושן בטבעות שלמעלה בכתפות האפוד, והרי בכתוב מפורש שללא היו למעלה טבעות אלא משבצות. והמקום יאיר עיני.

פרק כח, כג

כג ועשית על-החשן שתי טבעות זָהָב וְנָתַתְּ אֶת-שְׁתֵּי הַטְּבָעוֹת עַל-שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן:

ועשית על החושן. כאן ג"כ הפירוש שיהיו הטבעות הלו נעשים לשם על החושן שגדול מתחת החושן משום הכי היו הטבעות הללו קדושים מן הטבעות דכתיב בפסוק שאחריו שיהיו מלתחת החושן. מה שאין כן הטבעות התחתונות נעשים סתם לשם חושן.

פרק כח, כה

כה וְאֵת שְׁתֵּי קִצּוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל-שְׁתֵּי הַמְּשָׁבְצוֹת וְנִתְּתָה עַל-כְּתָפוֹת הָאֶפֶד אֶל-מֹל פְּנֵיו:

ואת שתי קצות שתי העבותות. היה במשמע קצה השני של כל אחת מהעבותות. אבל רש"י לא פירוש כן אלא שתי קצות של כל אחת מהטבעות והכי משמע דיוק הלשון דלא כתיב ואת קצות שתי העבותות אלא שתי קצות וא"כ היה כל עבות כפול, ולמטה באמצע העבות היו מתחבר לטבעת שעל החושן ושני הקצוות נכנסים במשבצות. ובזה מתיישב תרגום אונקלוס שתרגם וית תרתין גדילן דעת תרין סטרוהי. וכך היה ראוי לתרגם וית תרין סטרוהי דתרין גדילן. ועיין מה שכתבתי הרמב"ן בספר ויקרא א' ט"ז וגם דבריו אינם מבוארים כ"כ. ולדברינו בא ללמד בזה דהיו שני עבותות בכל צד, ומשמעות סטרוהי בארמית פעם הוא על קצה ופעם הוא על צד וצלע. ותרגם לפי הכונה שתי העבותות של שני הצדדים, היינו בכל צד היו שתי עבותות למעלה.

אל מול פניו. פירש"י אל מול פניו של אפוד שלא יהיו הטבעות כלפי המעיל. ולפי זה הוא כמו משמעות ממול פניו דבסמוך (פסוק כז). ונראה עוד פירוש אל מול פניו - פני הנושא, והכונה, שלא יהיו המשבצות תחובות בכתפות האפוד סמוך לעורף. אלא סמוך לפני הנושא.

פרק כח, כט

כט וְנָשָׂא אֶהָרֹן אֶת-שְׁמוֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמְּשָׁפֵט עַל-לְבָבוֹ בָּבֵאוּ אֶל-הַקֹּדֶשׁ לְזָכְרוֹן לְפָנֵי-ה' תָּמִיד:

בחשן המשפט. כבר נתבאר דמשמעו לעשון דקיון של ישראל. לזכרון לפני ה' תמיד. וסתם זכרון לישועה וכדתני' בספרי פרשה בהעלותך (פיסקא עו) על הפסוק וכי תבואו מלחמה. ונזכרתם. כל זמן שישראל נזכרים אין נזכרים אלא לישועה.

והנה בזכרון האפוד (פסוק יב) לא כתיב תמיד. משום דשם מיירי בזכרון לברכה ופרנסה וזה אינו אלא בשעת הברכה ברגלים דאז זמן ראש השנה לצרכי פרנסה ומשום הכי היה מנהג בבמה"ק שהכהן גדול מתלבש בכליו ביו"ט כדתנן בחגיגה (יז,א) והוא כדי להזכיר

ברכת המועד. מה שאין כן לתבוע עלבונן של ישראל נצרך בכל שעה ובכל רגע. וע"ז אנו מתפללין ברכת גאולה בכל יום כמו שכתבתי לעיל סוף פרשת בא (יג, טז).

פרק כח, ל

ל וְנָתַתְּ אֶל-חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת-הָאוֹרִים וְאֶת-הַתְּמִים וְהָיוּ עַל-לֵב אֶהְרֹן בָּבֹאוּ לִפְנֵי ה' וְנָשָׂא אֶהְרֹן אֶת-מִשְׁפַּט בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל עַל-לְבוּ לִפְנֵי ה' תְּמִיד:

והיו על לב אהרן. יהא זכות שם המפורש מסייעא לעשות משפט ישראל דבר יום ביומו. ונשא אהרן. שיהא מחשב בזה, ולא יהא מסיח דעת מזה, אלא יהיה תמיד. על לבו. ולהזכירם בתפלתו. לפני ה' תמיד. ויהא תפלתו בצרוף האורים והתומים ושמות השבטים להועיל.

פרק כח, לא

לא וְעָשִׂיתְּ אֶת-מַעֲיַל הָאֶפֹּד כְּלִיל תְּכֵלֶת:

מעיל האפוד. פרש"י שהאפוד נתון עליו לחגורה. ובאמת לשון מעיל האפוד אפשר לפרש גם להיפך, שיהא המעיל על האפוד. אבל ממה שכתוב בפרשה צו (ח, ז) סדר הלבשה מבואר שהאפוד חגור על המעיל. ועדיין אין בזה ישוב למאי דכתיב מעיל האפוד. ונראה שבא ללמדנו דאסור ללבוש המעיל כי אם בשעת נשיאת האפוד. דזה פשוט דחשן ואפוד אסור ללבשן בחנם שהרי הן שעטנז. ובשעת שאלה שרי אפילו בלי המעיל. דזה היתה מצותו כמו מצות עבודה בשמונה בגדים. וגם הרי אין שואלין אלא לדברים שיש בזה פקוח נפש צרכי מלחמה של ישראל. אבל המעיל שהיה כליל תכלת היה עולה על הדעת דרשאי ללבשו גם שלא בשעת עבודה. וכמו שהיה רגיל לישא הציץ אפילו שלא בשעת עבודה וכדאיתא שלהי פ"ג דקדושין (סו, א) הקם להם בציץ שבין עיניך. וכבר חקרו התוס' בזה. אבל המעיל לא היה אלא לשרת (פסוק לה) משום הכי נקרא מעיל האפוד. והנה כאן לא כתיב מעשה אורג בגוף המעיל אלא בסמוך גבי שפה ובמעשה (להלן לט, כב) כתיב בגוף המעיל. ויבואר לפנינו.

פרק כח, לב

לב וְהָיָה פִי-רֵאשׁוֹ בְּתוֹכּוֹ שֶׁפָּה יְהִיָּה לִפְנֵי סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֶג כְּפִי תַחְרָא יְהִיָּה-לוֹ לֹא יִקְרָע:

והיה פי וגו'. בפירוש מעיל נחלקו הראשונים ז"ל. רש"י פירש שהיה כמו כתונת רחבה עם בתי ידים וכולו סתום זולת פי ראש והוא פתיחת בית הצואר. ורמב"ם ורמב"ן כתבו שהיה פתוח כולו בלא בתי יד ורק למעלה אצל הצואר היה פי ראש מחובר מן הכנף אל הכנף

ומכניס הראש בתוכו. והנה אם נדקדק לשון המקרא משמעו בצווי כרמב"ם ורמב"ן ז"ל. דלפרש"י דמפרש פי ראשו בתוכו כפול לתוכו להיות לו לשפה א"כ היינו פי ראשו בתוכו היינו שפה יהיה לפיו. ומה זה דכתיב שתי הויות. והכי מיבעי והיה השפה לפיו בתוכו מעשה אורג. מה שאין כן לרמב"ם ולרמב"ן המה שני דברים. והיה פי ראשו בתוכו שיהא בית בצואר אינו תפור אלא ארוג מצד לצד. ומשמעות בתוכו לא כפרש"י לתוכו אלא ארוג עמו ממש. ואח"כ הוא דבר בפני עצמו דאותו בתי הצואר יהיה שפה לפי מעשה אורג לא שיהא במחט לכפול אלא באריגה לעשות חוט עבה בסוף. ועוד עיין בסמוך.

כפי תחרא. הוא מגן שיהא השפה העד מגין שלא יקרע. ולפי זה הפירוש לא נצרך לכתוב על גוף המעיל שיהא מעשה אורג, אחר שאין לו בתי ידים. ממילא כולו ארוג. ועיין מה שכתבתי בפירוש המעשה (להלן לט, לג).

פרק כח, לג

לג וְעִשִׂיתָ עַל-שׁוּלְיֹוֹ רִמְנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמֹן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל-שׁוּלְיֹוֹ סָבִיב וּפְעָמָנִי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב:

על שוליו סביב. לדעת הרמב"ם ורמב"ן ניחא כפול לשון דשולי הראשון בא ללמד בכנף התחתון בקצהו. ואח"כ מפרש עוד שיהיו נמשכים הפעמונים ורמונים בצד השולים לאחורים למטה סביב, ולא שיהא נמשך ממטה מן השולים למעלה על צדי שני כנפי המעיל לצד הלב. אבל לפרש"י שהיה סתום. הרי על שוליו סביב מיותר. שהרי כתיב ועשית על שוליו. ועוד עיין במעשה המעיל (לט, כב) מה שכתבתי בס"ד בכל השנויים בזה הפרשה.

פרק כח, לד

לד פְּעָמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פְּעָמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל-שׁוּלְיֹוֹ הַמְּעִיל סָבִיב:

פעמון זהב ורמון. בזה ג"כ נחלקו הראשונים ז"ל. רש"י ורמב"ם פירשו שהי הפעמונים בין הרימונים והרמב"ן פירש שהיה בתוך עובי הרמונים. ולשון זה המקרא יותר נוח לפרש"י ורמב"ם. דמשום הכי נצרך עוד הפעם לפרש פעמון זהב ורמון ולא סגי בפסוק דלעיל ופעמוני זהב בתוכם סביב. משום שהיו הרמונים רחוקים מעט זה מזה. וביניהם היה הפעמון והיה אפשר לומר דהיה הפעמון בין רמון לרמון במרחק שוה. משום הכי כתוב פעמון זהב ורמון. היינו שיהא סמוך הפעמון לרמון. הפעמון להרמון. ועיין מה שכתבתי עוד להלן במעשה (לט, כה) בדיוק לשון הפסוק בתוכם ולא כתיב ביניהם.

פרק כח, לה

לה וְהָיָה עַל-אַהֲרֹן לְשֵׁרֶת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל-הַקֹּדֶשׁ לְפָנָי ה' וּבְצִאתוֹ וְלֹא יָמוּת :
 ונשמע קולו וגו'. המפרשים ביארו דהפעמונים באו שיהא הקול מגין עליו שלא ימות בבואו אל הקודש. והוא פלא. שהרי ביוה"כ בקודש קודשים נכנס שלא בפעמונים ובהיכל היה גם כהן הדיוט נכנס לשמש שבקטרת והרי אין לו פעמונים. ותו, א"כ מאי פירוש ובצאתו.

אלא פירוש והיה על אהרן לשרת קאי על כלל המעיל. דאילו על הפעמונים והיו מיבעי. והכי פירושו דהמעיל יהיה מגין על אהרן בשרתו. אף על פי שהפעמונים עליו בבואו ובצאתו והיה זה הקול לכבוד או משום דבעינן בבית אלהים נהלך ברגש. וכהנים הדייטים באו בקבוץ. אבל כהן גדול משמש לבדו בהיכל ע"פ רוב. ע"כ נצרך רגש כבוד. אבל יוכל להיות שיזיק לו אותו הכבוד שנכנס לפני מלך הכבוד בקול ויוצא בקול משום הכי היה המעיל כולו תכלת מגין עליו, באשר התכלת היה מעלה בלב כהן גדול מחשבה קדושה, כמו שהוא מרכבה לשכינה, או כמו שמשמש לפניו ית' במרום, כמו שמורה חוט של תכלת בציצית. אלא דשם אינו אלא חוט א' מטעם שביארנו בפרשה שלח (במד' טו, מא). ובזה שהכהן גדול מתקדש ומתרומם אינה מזיקה לו השמעת קול הפעמונים שנעשה לכבודו. ואפשר לפרש והיה על אהרן לשרת שהמעיל פועל במחשבתו שאינו אלא לשרת. ולא להתהדר לפניו ית'.

פרק כח, לו

לו וְעִשִׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפְתִיחַתָּ עָלָיו פְּתוּחֵי חֹתֶם קֹדֶשׁ לַיהוָה:

פתוחי חותם קודש לה'. היינו מלבד העיקר שהוא קודש לה', היה עוד עליו פתוחי חותם היינו איזה ציור נאה לתכלית זה. וכן ראינו צורת הציץ בס' מאור עינים שראהו בפועל ממש.

פרק כח, לז

לז וְשָׂמַתָּ אֹתוֹ עַל-פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל-הַמְצַנְפֹּת אֶל-מֹול פְּנֵי-הַמְצַנְפֹּת יְהִיָּה:

על פתיל תכלת. על משמעו כמה פעמים לא על מקומי, אלא על יסודי, רצוני לומר שיהא יסוד העמדתו על פתיל תכלת. היינו על ידי הפתיל. כמו תולה ארץ על בלימה וכן הרבה. **והיה על המצנפת.** הפתיל היה באמצע הציץ ועולה על המצנפת לאחוריו.

אל מול פני המצנפת יהיה. שם יהיה העמדת החוט לאחורי הראש נגד פני המצנפת שם היה מקום לקשור את הפתיל וכן להלן כ"ט ו' דכתיב ונתת נזר הקודש על המצנפת פירושו העמדת הציץ תהיה על ידי המצנפת ואם היה מסיר המצנפת מראשו היה הציץ והפתיל נופל למטה זהו משמעות המקראות ועיין רש"י ורמב"ן.

פרק כח, לח

לח וְהָיָה עַל-מִצַּח אֱהָרֹן וְנָשָׂא אֱהָרֹן אֶת-עֹן הַקִּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל-מִתְנַת קִדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל-מִצְחוֹ תָּמִיד לְרִצּוֹן לָהֶם לְפָנַי ה':

לכל מתנות קדשיהם. היינו מתן דמים ואימורים שהוא לגבוה ולא עון הבשר שנאכל לכהנים וישראל.

והיה על מצחו תמיד לרצון להם. תחלה אמר שבא לכפר על עון טומאה וסלקא דעתך דמכל מקום אין הקרבן מרצה. וכמו קרבן עובד כוכבים שאף על פי שכשר אינו עולה לרצון כדאיתא בזבחים (מה, א) משום הכי הוסיף שיהיה גם לרצון.

פרק כח, לט

לט וְשִׁבְצָתָהּ הַכֶּתֶנֶת שֵׁשׁ וְעִשִׂיתָ מִצְנֻפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵי תַעֲשֶׂה מְעֵשֶׂה רִקְמָה:

ועשית מצנפת שש ואבנט וגו'. להיפך היה ראוי לכתוב, כסדר הלבשה, וכמו בסמוך דכתיב תחלה ועשית להם אבנטים. ואח"כ ומגבעות וגו' ויבואר הטעם להלן ל"ט כ"ח.

פרק כח, מ

מ וְלִבְנֵי אֱהָרֹן תַעֲשֶׂה כֶּתֶנֶת וְעִשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵיטִים וּמַגְבְּעוֹת תַעֲשֶׂה לָהֶם לְכַבּוֹד וּלְתַפְאֲרָתָם:

לכבוד ולתפארת. שיהיו מכובדים בעיני ישראל וידעו שהמה במעלה רמה מהם, וכמו שכתבתי לעיל (פסוק ב) בכהן גדול אלא שבכהן הדיוט לא היה אלא מגבעות לכבוד ולתפארת.

פרק כח, מא

מא וְהַלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת-אֱהָרֹן אַחִיד וְאֶת-בְּנָיו אֹתוֹ וּמְשַׁחְתָּ אֹתָם וּמְלֹאתָ אֶת-יְדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהְנֹו-לִי:

ומשחת אתם. כתרגום אונקלוס ותרבי יתהון. שמשמעו גבהות הנפש. שהבגדים עצמן גרמו להם לבד שמן המשחה. ועיין ויקרא ז' ל"ה.

ומלאת את ידם. שיעשו בלי רפיון ידים והתעלפות אלא בידים מלאות עבודה. ועיין להלן ל"ב כ"ט.

וקדשת אותם. תזהירם שיהיו מתקדשים יותר מכל ישראל, ולא יחשבו שהוא יוהרא, באשר כך ראוי להיות שכהני ה' יהיו מקודשים ועיין מה שכתבתי לעיל סוף פרשת בא (יג,ב) בפירוש קדש לי כל בכור. כך הפירוש וקדשת אותם בכהנים.

פרק כח, מב

מב ועשה להם מקנסי-בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד-ירכים יהיו:

ועשה להם מקנסי בד וגו'. מקנסיים המה פחותים ממעלת שארי בגדי כהונה. דשאר בגדים באו לקדש, והלבישן משה בפעם ראשונה, ולדורות לבשו בעזרה. מה שאין כן מקנסיים בא לכסות בשר ערוה משום הכי לבשו בחול ולא נכנסו ערומים. ולבשו בעצמן ולא משה הלבישן.

(הרחב דבר:) והיינו דתנן בפרשה החליל (סוכה נא,א) מבלאי מקנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ומדיליקין בשמחת בית השואבה. והקשו התוס' מאי איריא הני תרי ועי"ש בתוי"ט. ונראה משום דעפ"י דין אין לבלות בגדי קודש בבלאותן אלא במקור קדושתן בשעת תשמישן. כמו בשר קדשים שמקום אכילתם בטהרה שם שריפתם בטומאה כדאיתא בפסחים (כד,א) על הפסוק בקדש באש תשרף (ויק' ו,כג) לימד על קדשי קדשים וכו' ששורפין אותן בקדש פרש"י שם דמ"ט א' במשנה. וא"כ היה ראוי להפקיע מבגדי כהונה ולהדליק במנורה שבהיכל ולא בבית השואבה שהוא בהר הבית וכך היו עושין במצנפת והכתונת. רק בהמייניהן שהוא האבנט סבירא ליה למשנתנו שהיה של כלאים והכי קיימא לן משום הכי אסור להדליק בהם את המנורה, כדאיתא בפרק שני דשבת (כא,א), ומשום הכי מדליקין בהם בבית השואבה. ומקנסיים הוא מטעם אחר משום דעיקר השתמשות בהם הוא בחול ג"כ גם בבלאותן נשרף בחול).

פרק כח, מג

מג והיו על-אחרון ועל-בגדיו בלאם אל-אהל מועד או בגשתם אל-המזבח לשרת בקדש ולא-ישאו עון ומתו חקת עולם לו ולזרעו אחריו :

בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש. כייל הכתוב הני תרתי ביחד ולא כמו דכתיב להלן (ל,כ) גבי קידוש ידים ורגלים. היינו משום דלשרת בקודש קאי גם על בבואם אל אהל מועד ולא מוזהרין על הבגדים אביאה ריקנית דהיכל. והיינו דדייק הפסוק

לשרת בקודש דמשמעו בהיכל, מה שאין כן בקידוש ידיים ורגלים כמו שכתבתי להלן. והא ודאי שלא שייך לומר בזה אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם ומחייבי משום זר. דזרות ליכא בביאה ריקנית ואפילו בקודש הקדשים ואין אזהרה זו דאל יבא אלא באהרן ובניו וכמו שכתבתי התוס' יבמות (לב,ב) לענין שימוש בטומאה. והדברים עתיקים.

פרק כט

פרק כט, א

א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פֶּר אֶחָד בֶּן-בְּקָר וְאֵילָם שְׁנַיִם תְּמִימִם:

לקדש אותם. הקרבנות מסייעים להתקדש. היינו הועלה שתכליתו להשיג דעת אלהים וזהו דביקות וקדושה יתירה, כמו שכתבתי לעיל י"ח י"ב ובויקרא א'. והחטאת בא לרצות את אהרן ובניו מכל חטא המפסיק ומבדיל שלא יוכלו להתקדש. **לכהן לי.** שיהיו מורגלים וידיהם מלאות עבודה בזריזות בלי רפיון ומשנה. ולזה בא השלמים שכתוב כי איל מלואים הוא (פסוק כב), היינו, למלא ידם בכל עבודה כמו שיבואר, והיה הקרבן מועיל להשיג סיעתא דשמיא.

פרק כט, ב

ב וְלֶחֶם מִצֹּת וְחֹלֶת מִצֹּת בְּלֹלֶת בְּשֶׁמֶן וּרְקִיקֵי מִצֹּת מְשָׁחִים בְּשֶׁמֶן סֹלֶת חֲטִיִּם תַּעֲשֶׂה אֹתָם:

ולחם מצות. לפי הפשט היה נראה שאין זה בשמן כלל. והכי היה יותר נראה להלן כ"ג וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת, משמע דככר לחם הוא לחם מצות, וחלת לחם שמן הוא חלות מצות בלולות בשמן. וככך כתב הראב"ע. אבל קבלת חז"ל אינה כן אלא שהיו שלשה מינים במלואים חלות ורקיין ורבוכה. ולחם מצות היא חלת לחם שמן שמחמת שרבו שמן ברבוכה. ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא במעשה הוכחה לדעת חז"ל.

(הרחב דבר: ויש לדייק. שהרי בכל מקום דכתיב רבוכה כמו בחביתי (ויק' ב) ובתודה (שם, ז) לא כתיב מצות. והטעם משום שהיא חלוטה ברותחין כל צרכה כדתניא בתוספתא מנחות (ז, ז) וחלוטה אינו בא ליד חמץ. משום הכי לא נצרך להזהיר שיהיו מצות, וא"כ למאי כתיב בכאן מצות. אבל כד דייקת עוד הא נצרך מכל מקום להזהיר שיהיו מצות ולא שנתחמצו (עוד בעודם חיטים לפני טחינתם) ע"י לתיתה וכדומה וצריך לומר דגם לזה לא

נצרך להזהיר שהרי כתיב את משמרת תרומתי וחובה להיות נזהר מהכשר מים כדי שלא יהא עלול לקבל טומאה. וכדאיתא כיוצא בזה בסוכה פ"ג (לה,ב) דאסור ליטול אתרוג של תרומה מפני שמכשרתו. משום הכי לא הוצרך הכתוב להזהיר על נפילת המים לפני לישה. אבל כ"ז אחר שהוזהרו על הטומאה שהוא ביום השמיני למלואים, כדאיתא בגיטין (ס,א) דפרשה טמאים נאמר אז, וכפירוש התוס'. אבל באלו ימי המלואים עוד לא הוזהרו מן הטומאה משום הכי נצרך להזהיר שיהיו מצות שלא יתחמצו ע"י נפילת מים לפני לישה.

והייתי אומר דהא דאמר שמואל (פסחים לו,א) אין לותתין חטים של מנחות. וקשה טובא לפי דא' רבא בפסחים (מ,א) דחטים ש"פ מותר ללותות, ולא גרע חטים של מנחות דבזריזין מיהא איתא, מחטים של פסח. וכבר הקשה מהרש"א. ולפי דברינו יש לומר דמשום הכי אסור ללותות משום שמירתן מן הטומאה. ומכל מקום מקשה הגמרא (לו,א) שפיר מהא דחשש טומאה על חשש חימוץ. אבל הרמב"ם כתב בפירוש הטעם שאין לותתין משום שלא יחמיצו. הא מיהא ודאי דיש זה הטעם של הכשר ג"כ, אלא דעל לתיתה ביחוד יש עוד טעם משום חשש חימוץ).

פרק כט, ג

ג וְנִתְּנָה אוֹתָם עַל-סֵל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בְּסֵל וְאֶת-הַפֶּר וְאֶת שְׁנֵי הָאֵילָם:

והקרבת אותם בסל. כאן לא כתיב לפתח אהל מועד כמו בסמוך (פסוק ד) גבי אהרן ובניו. היינו משום דבכל מקום דכתיב פתח אהל מועד אינו אלא אחר שכבר הוקם המשכן מה שאין כן בשבעת ימי מלואים היה בכל לילה מפורק ובבוקר הקימו ומקריבין הקרבנות של אותה פרשה. ונצטוו משה שיהא מוכן הסל והבהמות לפניו גם עד שלא הוקם המשכן. כדי שאחר שיקים המשכן יהא הכל מזומן. ופירוש והקרבת אותם בסל היינו סמוך למקום ההקמה. אבל כשיעמיד המשכן התה המצוה תחלה להקריב אהרן ובניו לפתח אהל מועד ואח"כ כל אלו. וכמבואר בפסוק י' וכך כתב שם הרמב"ן אלא שלא פירש יפה.

פרק כט, ה

ה וְלִקְחֶתָּ אֶת-הַבִּגְדִים וְהַלְבַּשְׁתָּ אֶת-אֶהֱרֹן אֶת-הַכֹּהֲנֵת וְאֶת מְעִיל הָאֹפֶד וְאֶת-

הַחֹשֶׁן וְאֹפֶדֶת לוֹ בְּחֹשֶׁב הָאֹפֶד:

את הכתנת. כאן היה ראוי לכתוב וחגרת אותו אבנט. וכן היה במעשה כמבואר בסדר צו אלא כאן כתיב בסמוך וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו בשביל דרשה כדאיתא ביומא (ו,א). ואפדת לו. עיין מה שכתבתי בספר ויקרא ח' ז'.

פרק כט, ו

ו וְשַׁמֵּת הַמִּצְנֶפֶת עַל-רֵאשׁוֹ וְנִתְּתָה אֶת-נֶזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל-הַמִּצְנֶפֶת:

את נזר הקדש על המצנפת. כבר ביארנו (כח,לז) דהאי על אינו על מקומי. אלא פירוש שהמצנפת היה מעמיד את נזר שלא יפול מראשו.

פרק כט, ח

ח וְאֶת-בְּנֵי תַקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כְּתָנֹת:

ואת בניו תקריב. ולא כתיב משיחה בהם כי אם ביום שמיני למלואים ורק אהרן שהיה כהן גדול וכמו כן לדורות הכהן גדול נמשחו שבעה. וכן העלה הרמב"ן סוף פרשת צו. והא דתניא בכריתות (ה,ב) דאהרן ובניו נמשחו בז' ימי המלואים. הוא לאו דוקא אלא אהרן גם במשיחה ובניו בהזאה.

פרק כט, ט

ט וְחִגְרַתְּ אֹתָם אֲבָנֵי אֶהֱרֹן וּבְנָיו וְחִבַּשְׁתָּ לָהֶם מִגְּבֻעַת וְהִיְתָה לָהֶם כְּהֵנָּה לְחֻקְתָּ עוֹלָם וּמְלֵאתָ יָד-אֶהֱרֹן וְיָד-בְּנָיו:

ומלאת יד אהרן ויד בניו. שתחנך אותם שלא יתעלפו ויהיו ידיהם מלאות עבודה.

פרק כט, יא

יא יָא וְשַׁחֲטָתָה אֶת-הַפָּר לְפָנַי ה' פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

ושחטת את הפר. פירש הראב"ע שמשח בעצמו נתחייב לשחוט. ואינו כן שהרי במעשה (ויק' ח,טו) כתיב וישחט ויקח משה את הדם. ולמדנו מזה שמקבלה ואילך היתה מצותו של משה וכמו שלמדו בפ"ג דזבחים (לב,א) דמדכתיב והקריבו בני אהרן (ויק' א,ה) מכלל דמקבלה ואילך מצות כהונה. וה"נ מדכתיב ויקח משה מכלל דשחיטה כשרה בכל אדם. אלא הא דכתיב ושחטת נראה משום דבכל הקרבנות היה המצוה בבעלים לשחוט כדאיתא ריש מס' פסחים (ז,ב) פסח וקדשים מאי איכא למימר ופרש"י הבעלים נצטוו לשחוט. אבל כאן שהיה קרבן של צבור בשביל אהרן ובניו. אם כן שייך מצות השחיטה לכל ישראל שהמה הבעלים. וזהו שאמר הכתוב ושחטת. שגם אתה כשר לכתחלה לשחוט. ומה שסמכו עליו אהרן ובניו משום שהכפרה היתה רק עליהם.

פתח אהל מועד. ולא כתיב בצפון כדין חטאת משום שבשבעת הימים היה דינו כבמה, כמו שכתבתי התוס' ע"ז (לד, א) ד"ה במה. ועוד עיין להלן מ' כ"ט. ואין צפון בבמה ומשום הכי כתיב כאן פתח אהל מועד כמו בשלמים לדורות.

פרק כט, יג

יג וְלִקְחֶתָּ אֶת-כָּל-הַחֶלֶב הַמִּכְסָּה אֶת-הַקֶּרֶב וְאֶת הַיִּתְרֹת עַל-הַכֶּבֶד וְאֶת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֶת-הַחֶלֶב אֲשֶׁר עָלֶיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחַ:

את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרות וגו'. ולא פירש הפסוק החלב שעל הקרב כמו שפירש בספר ויקרא בכל קרבנות לדורות. ואין לומר דבאמת לא היה בהני קרבנות חלבים הללו. שהרי במעשה (ויק' ח, טז) כתיב ויקח את כל החלב אשר על הקרב. אלא צריך לומר דנכללו חלבים הללו במה דכתיב ואת החלב אשר עליהן וקאי גם על הקרב. ולא דמי לקרבנות של דורות דכתיב ואת שני הכליות ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים. דאם כן לא יוכל להיות דקאי גם על הקרב, שאין להם שייכות להא שעל הקרב. וכן בהא דכתיב שם (ח, טז) במעשה דמלואים ויקח וגו' ואת שתי הכליות ואת חלבהן מבואר דלא קאי אלא על הכליות. מה שאין כן הכא דכתיב אשר עליהן הפירוש גם על הקרב. אמנם ודאי נשתנה קדשי שעה זו מלדורות. בהא דעת הכסלים. וגם בהקדמת יותרת הכבד לחלב הכליות. מה שאין כן בכל קרבנות לדורות. ועמקו ושגבו דבר ה' ממנו.

פרק כט, יד

יד וְאֶת-בֶּשֶׂר הַפֶּר וְאֶת-עֲרוֹ וְאֶת-פְּרָשׁוֹ תִשְׂרֹף בְּאֵשׁ מִחוּץ לַמִּזְבֵּחַ חֲטָאת הוּא :

ואת בשר הפר וגו'. כתב הרמב"ן שהיה גלוי לפניו ית' חטא העגל והיה פר חטאת זה לכפר על אהרן שהיה כהן משוח. ותמוה מאד. חדא דלעונן ע"ז דין יחיד נשיא ומשוח שוין. ותו, הא חטא אהרן היה קודם שנמשח לכהן גדול. ותו, אם כן בניו מה חטאו להביא קרבן ע"ז. ותו, הרי גם הלויים הביאו בשעה שנתחנכו פר חטאת שנשרף כעולה כדאיתא בהוריות (ה, ב) והובא בפרש"י פרשה בהעלתך (ח, ח). והרמב"ן עצמו כ' בפרשה שמיני ט' ו' שלא כרש"י שכתב שם כי הפר בא לכפר על מעשה העגל.

אלא נראה עיקר דהפרים הללו של הכהנים והלויים באו על שגגת הוראה. דאולי חטאו בהוראה ונידונו כאן הלויים כסנהדרין. ודוקא בשארי עונות היה מקום לחוש, ולא בחשש ע"ז, שא"כ היה ללויים להביא שעיר לחטאת. איברא במדרש רבה על פרשה זו (לח, ג) איתא כשרצית עשאו זכר כשרצית עשאו נקיבה. פירוש כאן נצטוו להביא פר לכפר על מעשה העגל ולהלן נצטוו להביא פרה אדומה על מעשה העגל. אבל לא קאי הדרש על

כפרה דאהרן, אלא משום דזה הפר הבא בכל שבעה דלמלואים בא לכפר על ישראל ג"כ כמבואר להלן ל"ו. וענין שני עונות הללו שנצרכו ישראל להביא שני אופני כפרה יבואר ברצות ה' בספר דברים ט' כ"ז.

פרק כט, טו

**טו וְאֶת-הָאֵיל הָאֶחָד תִּקַּח וְסָמְכוּ אֹהֶל וּבְנִי אֶת-יְדֵיהֶם עַל-רֹאשׁ הָאֵיל:
ואת האיל האחד. המובחר שבשניהם יהיה לעולה.**

פרק כט, יז

**יז וְאֶת-הָאֵיל תִּנְתַּחַח לְנִתְחִיו וְרַחֲצֶתָּ קִרְבּוֹ וְכָרְעִיו וְנִתַּחַח עַל-נִתְחִיו וְעַל-רֹאשׁוֹ:
ורחצת קרבו וכרעיו ונתת וגו'. בזה היה שנוי במעשה ויבואר שם בס"ד.**

פרק כט פסוק כ

**כ וְשַׁחֲטָתָּ אֶת-הָאֵיל וְלִקְחָתָּ מִדְּמוֹ וְנִתַּחַח עַל-תְּנֹדָה אֲזֵן אֹהֶל וְעַל-תְּנֹדָה אֲזֵן בְּנֵי הַיְמִינִית
וְעַל-בֶּהֱן יָדָם הַיְמִינִית וְעַל-בֶּהֱן רַגְלָם הַיְמִינִית וְזָרַקְתָּ אֶת-הַדָּם עַל-הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:
על תנוך אזן אהרן ועל תנוך וגו'. מזה הסדר משמע דהצווי היה ליתן תחלה על תנוך
אזני אהרן ובניו. ואח"כ על בהן ידם ואח"כ על בהן רגלם. אבל במעשה מבואר שתחלה
נתן משה על תנוך אזן אהרן ועל בהן ידו ורגלו ואח"כ עשה כן לבניו. וכבר עמדו חז"ל על
כיוצא בזה בחגירה דאבנט וע"ז לא מיצינו ישוב בדברי חז"ל. וצריך לומר שהיה ברור
למשה מפי הקבלה שאין הסדר לעיכובא. ולא דמי להא דאבנט שעמדו חז"ל בשביל
שנראה מהא שעירב הכתוב לבישה דאבנט לכולם ביחד בתוך לבישת הבנים משמע
שלכונה בא, מה שאין כן כאן אין נפקא מינה בסדר. וראה משה לחלוק כבוד פרטי לאהרן
קודם לבניו.**

ויש להוסיף דמעשה העגל שהיה בין הצווי והמעשה (ולא כפרש"י להלן ל"א י"ח) גרם
לדבר. דלפני מעשה העגל היו אהרן ובניו שוין בסגולת הכהונה ורק משום שהיה אביהם
וגדול מהם היה כהן גדול. אבל לאחר העגל שמסר נפשו על ישראל כמבואר במדרש רבה
פרשה צו שהמשיל לבן שחתר אחר בית אביו המלך א"ל פדגוגו למה זה אתה יגע תן לי
ואני אחתור. א"ל המלך ידעתי כונתך להגין על בני כו' כך אהרן אף על פי שהיה כמו עוזר
במעשה העגל מכל מקום ידע הקב"ה שהוא רק משום אהבת ישראל שמסר נפשו ונשמתו
בשבילם, ומשום הכי מגיע לו בייחוד כהונה גדולה יותר מפינחס שזכה לכהונה גדולה
משום שמסר נפשו על ישראל. ואהרן יתרה עשה למסור נשמתו בשבילם שהרי השתתף

עמם בעון חמור כדי להצילם. ומשום זה הקדים משה להכשירו קודם לבניו. ועיין כיוצא בזה להלן ל"ט ט"ו.

וענין אזן ובהן יד ורגל. הוא להגביה בזה כח השמיעה המביא לידי מעשה ביד. והמעשה מביא לידי הרגל שיעשה לגבוה גם בלי כונה אלא כמו הרגל שנעשה טבע שני. וע"ז נמשל בהן רגל. וכן במצורע בא' הזאה על ג' איברים הללו כדי להשביחם ולתקנם לפי ערך.

פרק כט, כא

כא וְלִקְחֶתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשְׁמַן הַמִּשְׁחָה וְהִזִּיתָ עַל־אֹהֶרֶן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בְּנָיו

וְעַל־בְּגָדֵי בְּנָיו אֹתוֹ וְקִדַּשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבְנָיו וּבְגָדֵי בְּנָיו אֹתוֹ:

ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה. משמע תחלה מן הדם ואחר כך משמן המשחה. ובמעשה כתיב (ויק' ח,ל) בויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. ויותר פלא דבצווי כתיב הזאות אלו תיכף ומיד אחר זריקת הדם על המזבח. ואח"כ (פסוק כה) הקטרת אימורים והתנופות (פסוק כו). ובמעשה כתיב להיפך. ובאמת לפי הנראה לא היה אפשר לאחר הזאת הדם על אהרן מאומה אחר הזאת הדם על המזבח. שהרי הזאת הדם על המזבח היה בצדי המזבח והדם שותת ויורד והאיך אפשר להמתין כ"כ. משום הכי היה הצווי שתיכף ומיד יקח מן אותו הדם שעל המזבח. שהרי אין הדם יורד במהירות מן כותלי המזבח כמו מים דקליש. אבל במעשה כיון שראה משה שהדם מתעכב בדרך נס ועומד על הכותל. מזה הבין שהרצון שיהיה המעשה שלמתן דם מאוחר כל מה שאפשר. ע"כ הקטיר תחלה וגם נתן מן השמן תחלה. והצווי היה באופן שלא יהיו ראויים לנס. וכך דרכה של תורה בכמה מקומות ועיין מה שכתבתי להלן ל"ז ח'.

פרק כט, כב

כב וְלִקְחֶתָּ מִן־הָאֵיל הַחֵלֶב וְהָאֵלִיָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמִּכְסָּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת יִתְרַת הַכֹּהֵן וְאֶת

שְׁתֵּי הַכְּפָלִית וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עָלֶיהֶן וְאֶת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלְּאִים הוּא:

החלב והאליה. פרש"י זה חלב הדקים או הקיבה. והרמב"ן כתב לעיל י"ג שהוא החלב שעל הקרב. וע"ז קשה שהרי במעשה כתיב ג"כ את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב. וצריך לומר לפירוש הרמב"ן דשם נכלל בזה החלב המכסה. וגם לפרש"י אינו מובן אמאי פירש הכתוב באיל ואל בפר הקודם. ובקרבות לדורות לא נזכר בשום מקום זה החלב בפני עצמו.

אלא נראה לפרש החלב הוא של האליה. ומשום דכתיב בשלמים (ויק' ג,ט) חלבו האליה תמימה דמשמעו חלבו הוא קצה האליה אשר שם חתיכה של שומן. ועמו כל האליה אף

על פי שהוא בשר ואינו קרב בשר בשלמים אלא משום שכך דרך הכבוד להקריב האבר שלם, משום הכי קרבה גם האליה כדי שיהא תמימה וכמו שביארנו בספר ויקרא (שם). משום הכי הוצרך הכתוב לפרש חלבו האליה תמימה. כלומר משום חלבו יביאו האליה תמימה. וכ"ז בשלמים דעלמא מה שאין כן באיל המלואים שגם שוק הימין קרב ע"כ אפשר להקריב האליה אפילו לא היה החלב עמו משום הכי כתיב החלב והאליה. **ואת שוק הימין כי איל מלואים הוא.** בכל שלמים תרומה היא מחלק הבעלים לכהנים כאשר יבואר בסמוך. אבל בשביל שהוא אלי מלואים שבו נכלל עבודת העולה והשלמים יחד. משום הכי היה המובחר שבבשר קרב כמו עולה. והוא שוק הימין.

פרק כט, כו

כו וְלִקְחֶתָּ אֶת-הַחֶזֶה מֵאֵיל הַמִּלּוֹאִים אֲשֶׁר לְאֶהֱרֹן וְהִנַּפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי ה' וְהָיָה לְךָ לְמִנְחָה:

מאיל המלואים אשר לאהרן. מעלה יתירה היתה בזה האיל. שהחזה שהוא באמת ראוי להיות חלק גבוה יותר משוק הימין, שהרי בכל השלמים מביאים אותו מתחלה עם כל האימורים, ולא כמו שוק אשר רק בשעת תנופה מניחים אותו עם האימורים, כמו שכתבתי בספר ויקרא (י, יד). וא"כ כאן שהשוק קרב לגבוה, היה מצד הסברא החזה ודאי קרב לגבוה ג"כ אבל הקב"ה צוה שיהיה לאכילה למשה. והוא לכבוד לאהרן להראות דאכילת כהנים דומה לאכילת מזבח. כמו שאכילת משה היה דומה לאכילת מזבח. וכתיב אשר לאהרן ולא כתיב כן אשר לבניו, ללמד דרך שבביל שהוא קרבן אהרן החשיב הקב"ה אכילת משה לאכילת מזבח.

פרק כט, כז

כז וְקִדַּשְׁתָּ אֶת חֶזֶה הַתְּנוּפָה וְאֶת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וְאֲשֶׁר הוּרַם מֵאֵיל הַמִּלּוֹאִים מֵאֲשֶׁר לְאֶהֱרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו :

וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה. בזה שנשתנו שני לקים אלו מאיל המלואים [וקרי להחזה התנופה. משום שהחזה הונף בפני עצמו. מה שאין כן השוק הונף יחד עם האימורים לא שייך לייחד עליו שם תנופה אלא הורם בפני עצמו שהורם משאר בשר והיינו אשר הונף. החזה. ואשר הורם. הוא השוק (כך כתב הרמב"ן ויקרא י' י"ד. ועוד עיין להלן ל"ה כ"ד ובספר ויקרא שם טעמים גם לדורות על שנוי השם בין חזה לשוק] נתקדשו בזה גם לדורות גם **מאשר לאהרן ומאשר לבניו.** אפילו של שלמי כהנים ג"כ. שלא נימא דוקא שלמי ישראל שנאכלים לבעלים ונתייחדו אלו להיות תרומה לכהן. מה

שאינן כן כהנים עצמן שהחזרה ושוק של בעלים ממילא אין בו קדושה, שהרי אינו כתרומה שהוא מטבל. משום הכי גם כהנים מוזהרים על הטבל משום הכי גם תבואה שלהם בעי תרומה. מה שאין כן הני דלא מטבלי ס"ד דאין צריך להקדיש כלל. והוי כמו פטר חמור דאפילו לר' יהודה דס"ל דאסור בהנאה קודם פדיה מכל מקום של כהנים לא קדשי כלל. משום הכי פירש הכתוב דע"י איל המלואים של אהרן ובניו נתייחד חזה ושוק כדי לקדש חזה ושוק דשלמי כהנים ג"כ, לענין שאסורין לזרים, ולא כמו השלמים כולה דאפילו של כהנים מותרין לישראל.

פרק כט, כח

כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחֶק-עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וְתְרוּמָה יְהִי מֵאֵת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מִזְבְּחֵי שְׁלֵמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה:

והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל. גם בזה נשתנו אברים אלו. שניתנים לכהנים משלמי בנ"י.

כי תרומה הוא. קאי על השוק שנקרא בפסוק הקודם שוק התרומה. דהחזה מתחלה הוא חלק גבוה. ומה' הוא ניתן לכהנים. אבל השוק הוא חלק בעלים. אלא בשביל שהוא תרומה מן הבשר חלק המובחר שבהם.

ותרומה יהיה מאת בני ישראל וגו'. וראוי להיות תרומה מחלק הבעלים לגבוה כמו כל דבר הטעון תרומה לה' כך יהיה מזבחי שלמיהם תרומתם לה'.

פרק כט, כט

כט וּבְגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יְהִיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמִשְׁחָה בָּהֶם וּלְמִלֵּא-בָם אֶת-יְדָם:

ובגדי הקדש וגו'. זה הפסוק ושאריו אין מקומם כאן באמצע מעשה איל המלואים. אלא משום דבפסוק ל"ג מבואר דאכילת איל המלואים עמדה להם למלא ידם, משום הכי הקדים הכתוב דלדורות לא נצרך הכנה רבה זו אלא בגדי הקודש אשר לאהרן יועילו לבניו.

למשחה בהם. כפרש"י שיתגדלו בבגדים ההם. ועיין ס' ויקרא ז' ל"ה.

ולמלא בם את ידם. זכות הבגדים יועילו שילמדו ידיהם לעשות כל הצורך לעבודה של כהן גדול ולא ישגה ולא יתעלף אלא הכל יהא נעשה בידיים מלאות עבודה אבל אהרן ובניו נצרכו הכנה יותר.

פרק כט, ל

ל שבעת ימים ילבושם הכהן תחתיו מבגדיו אשר יבא אל-אהל מועד לשרת בקדש:

אשר יבא אל אהל מועד. זה ההיכל בשבעת ימים הללו כדי לשרת בקדש אח"כ. והפירוש לשרת בקודש. תליא במחלוקת רבותינו התוס' והרמב"ם. דהתוס' סבירא להו דבלבישת ימי החינוך היה עובד איזה עבודה בשמונה בגדים כל שבעה והיינו דאיתא ביומא (יב,א) לובש שמונה ומהפך בצינורא. והוא משום מצות רבוי יום א' בזמן דאי אפשר יותר. והוא הדין כל שבעה לכתחלה. וא"כ הפירוש לשרת בקודש בשבעת ימים הללו יהיה עובד בעצמו איזו שירות בבגדים הללו. אבל דעת הרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"ד הי"ג דכל שבעת ימים הללו היה אסור בשום עבודה אלא לובשם ומשתחוה בהם כדתנן במס' תמיד (ז,א) בזמן שכהן גדול נכנס להשתחוות כו' וכתב הרמב"ם בהל' ביאת המקדש פ"ב, דהשתחויה לחוד דומה לעבודה, אבל עבודה ממש אסור. ולא דמי להא דיומא הנ"ל דהתם כשר בלי רבוי כלל משום שאי אפשר. והדברים עתיקים. וא"כ הפירוש לשרת בקודש אחר שבעה ימים יהיה משרת ג"כ בהם.

פרק כט, לב

לב ואכל אהרן ובניו את-בשר האיל ואת-הלחם אשר בסל פתח אהל מועד:

פתח אהל מועד. בכל מקום משמעו שיהא הפתח פתוח כדאיתא בעירובין (ב,א) ובכמה מקומות. ואף על פי דאכילת קדשים לדורות אינו טעון כך, מכל מקום כאן היה המצוה לשעה כך. כמו שהיתה המצוה שישבו פתח אהל מועד כמבואר במעשה בפרשה צו.

פרק כט, לג

לג ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את-ידם לקדש אתם וזר לא-יאכל כפי-קדש הם:

אותם אשר כפר בהם. אותם האנשים אשר נתכפרו בהם המה אהרן ובניו ותיבת אותם נראה מיותר והכי מיבעי ואכלו את אשר כפר בהם. ובא ללמד שחידוש הוא שתהא אכילת בעלים מכפרת, דבכל הקרבנות כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כדאיתא בפסחים (נט,ב) מהאי קרא, וכאן בעלים עצמן אוכלים ומתכפרים משום הכי דייק קרא ואתם. כך הוא. פירוש דוקא המה שהם כהנים. דרק אכילת כהנים חלקם מכפר אפילו על עצמם אם המה ג"כ בעלים.

למלא את ידם. זכות אכילה זו סייע להם שימלאו ידם בלי עילוף ושלי. אלא ימצאו ידים מלאות עבודה.

לקדש אותם. יסייע להם להתקדש.

זר לא יאכל. לא כמו כל שלמים דהבעלים יכולים ליתן מחלקם גם לזר. אבל שלמים אלו בשלמות היה להם דין קדשי קדשים דמשום הכי נאכלו דוקא בחצר זהו מחנה שכנה. משום הכי אסורים לזרים ג"כ וזהו סיומא דקרא כי קדש הם. כמו קדש קדשים.

פרק כט, לד

לד ואם-יגתר מבשר המלאים ומן-הלקחם עד-הבקר ושרפת את-הנוֹתָר בַּאֵשׁ לֹא יֵאָכַל כִּי-קֹדֵשׁ הוּא:

כי קדש הוא. לפי הפשט הכי פירושו דבשביל שהוא קודש שחל עליו פיסול יותר. וכל שאינו כמצותו הוא אסור ג"כ. שהרי עיקר אכילת קדשים אינו לחם לנפש האדם אלא כאוכל משלחן גבוה. ולהכי דוקא בשעת מצוה שרי, אבל כל שאינו מצוה הרי זה אסור.

פרק כט, לו

לו ופר חטאת תעשה ליום על-הכפורים וְחִטָּאתָ עַל-הַמִּזְבֵּחַ בְּכֹפֶרְךָ עָלָיו וּמִשְׁחָתָ אֹתוֹ לְקֹדֶשׁוֹ:

ופר חטאת וגו'. כל הפסוק מיותר. שהרי כבר כתיב (פסוק לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה וגו' שבעת ימים וגו' בזה נכלל הפר הראשון שהוא פר חטאת. אלא נראה שבא הכתוב לבאר תכלית אותו חטאת בכל שבעת הימים. דלכאורה בשלמא העולה והמלואים שהן באין אפילו נדבה בכל מקום אינו חידוש מה שקרב בכל שבעה. אבל חטאת שאינו בא כי אם לכפר ואחר שכבר נתכפרו אהרן ובניו ביום הראשון למאי יבא ביום שלאחריו. וכי אפשר שיש חשש שמא חטאו בהוראה בכל יום. ובאמת כיוצא בזה עמדו חז"ל בזבחים (ו,ב) על שני שעירי חטאת דעצרת למה הן באין ומיישב דראוין ישראל להביא חטאת בכל רגע אלא שחיסך הכתוב. וזה אינו מיושב אלא בחטאת צבור. ובא על טומאת מקדש וקדשיו מה שאין כן כאן שבאין לכפר על אהרן ובניו. ע"ז ביאר הכתוב ופר חטאת תעשה ליום פירוש בכל יום משבעת ימים אלו.

על הכפורים. אף על פי שכבר נתכפרו.

וחטאת את המזבח בכפרך עליו. בשעה שאתה זורק את הדם ומכפר על אהרן ובניו תהא מחטא גם את המזבח. והכי כתיב בפרשה צו ח' ט"ו ויקח משה את הדם וגו' ויתן על קרנות המזבח באצבעו ויחטא את המזבח.

(הרחב דבר: והיינו שדרשו חז"ל ברבא שבא לכפר על מעשה העגל של כל ישראל. ולא בשביל חטא אהרן במעשה העגל. דלזה הפרט הביא אהרן עצמו בשמיני למלואים עגל בן

בקר ופירשו במדרש לכפר על מעשה העגל. אבל הפר של שבעה היה כפרה על אהרן ובניו על שגגת הוראה כמו שכתבתי לעיל י"ד. ועל כל ישראל על מעשה העגל).
ומשחת אותו לקדשו. כפרש"י בשמן המשחה כדכתיב בפרשה צו (ח,יא) והתם כתיב שמשה עשה כן בכל כלי קודש. דהכל נדרשים לקדשם. ומכאן למד משה מדכתיב לקדשו ש"מ דכל דבעי קידוש בעי משיחה. ועיין מה שכתבתי שם פסוק י' בס"ד.

פרק כט, לז

לז שבעת ימים תכפר על-המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קדש קדשים כל-הנגע במזבח קדש:
והיה המזבח קדש קדשים כל הנוגע וגו'. יבואר להלן מ' ט'.

פרק כט, לח

לח וזה אשר תעשה על-המזבח כבשים בנִי-שְׁנָה שְׁנַיִם ליום תמיד:
וזה אשר תעשה על המזבח וגו'. ענין הפרשה בכללה ביארנו במוספין דפרשה פינחס דמשונה היה תכלית הבאת תמידין במדבר מתכלית התמידין דבא"י. דבא"י באו בשביל פרנסה וכדאיתא בכתובות (י,ב) דמזבח מזין. ובמדבר באו בשביל יעוד כמבואר בפרשה זו (פסוק מג) ונועדתי וגו'. ומשום הכי משעה שנתנדו במעשה המרגלים לא הביאו תמידים כדאיתא בחגיגה (ו,ב) ושם מבואר יותר. ובשביל זה באו שינויים בלשון הצווי דשם כתיב לחמי לאשי תשמורו. וכאן ליתא משום דאין בא ללחם. וגם אין ההכרח שיבוארו מתרומת הלשכה כמו שכתבתי להלן ל' ט"ז. וכן חסר כאן שם עולה משום דמובן מאליו דלעולה אנו צריכים שתכליתו להשיג דעת אלהים מה שאין כן התם דלפרנסה בא. ולזה מועיל יותר שלמים, כמו שכתבתי בספר ויקרא בפרשה מועדי ה'. משום הכי נצרך לפרש דתמידים המה עולות ולא שלמים.

פרק כט, לט

לט אֶת-הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֶּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבָיִם:
האחד. ושם (במד' כח,ד) כתיב אחד. ביארנו שם דבא ללמד שלא באו שני תמידים כאחד כמשמעות לשון שנים שיהיו באין כאחד. אלא משום דכתיב אחד ביארנו שם ע"פ הספרי וגמרא דמשמעו שהוא בא כל אחד בפני עצמו. ולשון שנים מבואר בסמוך על מה הוא בא. אבל כאן דכתיב האחד דמשמעו המיוחד מתפרש שנים כמשמעו שבאו שני התמידים כאחד ונבחר המיוחד שבהם בבוקר והשני בערב. והטעם דשם שהוא בא לפרנסה אין

הלילה טפל ליום כלל ושניהם שוין בתועלתם. מה שאין כן כאן שבא בשביל יעוד עיקר היעוד לתורה שבכתב לא היה אלא ביום ובליילה היה מועלי לגירסא של תורה שבע"פ, ושתי התועלויות קשורות זה בזה ואין תועלת לזה בלא זה. והעיקר הוא תורה שבכתב. ושבע"פ טפל לה. וכן להיפך הדרש שדרשו שם על שנים ליום. שני ליום היינו על טבעת שניה מהשמש. כמו שביארנו שם. לא היה שייך במדבר. דשם בא להורות שפרנסת ישראל לא בא מכח הליכות השמש לבדו כמו באוה"ע אלא השגחה פרטית של הקב"ה הוא ראשון והוא מנהיג את השמש להשפיע מה שאין כן כאן לא היה ענין להשמש כלל.

פרק כט, מ

מ וְעָשָׂן סֵלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כְּתִית רְבַע הַהִין וְנִסְךְ רְבִיעֵת הַהִין יָיִן לִכְפֹּשׁ הָאֶחָד:

ועשרן סלת בלול בשמן כתית. ולא כתיב זך. כמו שפירשנו לעיל בפירוש זך שהוא בלי תערובת העשוי לשמנים הנאכלים להסיר המרות שבטבע כל שמן זית מה שאין כן שמן למנחות נדרש לשמן הראוי לאכילת אדם משום הקריבהו נא לפחתך. ונסך רביעת ההין יין. המנחה כתיב בלשון זכר. והנסך בלשון נקבה. והלא דבר הוא. וגם יש להבין הפסוק הסמוך לה.

פרק כט, מא

מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשְּׂנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֲרֻבִים כְּמִנְחַת הַבֶּקָר וּכְנִסְכָּה תַעֲשֶׂה-לָּהּ לְרִיחַ נִיחַח אֲשֶׁה לִיתְוָה:

כמנחת הבוקר וכנסכה. אי אפשר לפרש כנסך של המנחה דאם כן כנסכו מיבעי שהרי הכתוב הקודם כינה כאן המנחה בלשון זכר. אלא פירוש כנסכה כמו שכתב הראב"ע שב אל הבוקר. וקאי על גוף עולת תמיד ועדיין יש להבין, שהרי בפרשה תמידין דפרשה פינחס כתיב כמנחת הבוקר וכנסכו תעשה. אבל הענין דכאן היתה העולה דבוקר מועיל לשני אופני תורה. חדא תורה שבכתב שאז היה היעוד דוקא ביום. ושנית לפלפולה של תורה דמצלחת ביום, כדאיתא בעירובין (סה,א) איתא מחדדין שמעתך א"ל דיממא נינהו ובליילה היה התמיד מסוגל לגירסא קבלות מתורה שבע"פ וכדאיתא שם לא איברי לילה אלא לגירסא והכי איתא במדרש רבה פרשה תשא (מז,ח) דגם בסיני היה משה שומע מהקב"ה ביום ובליילה היה לומד בפני עצמו. וידוע דתורה שבכתב נמשל לזכר המשפיע. ושבע"פ לנקבה המקבלת. ושע"כ אמרו בב"ב פרק הספינה (עה,א) פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ובמו שביארנו בפרשה וילך (דב' לא, יד) בעזרו ית'.

מעתה מבואר, דהתמיד היה מועיל מתחלה לתורה שבכתב, ולזה נמשל המנחה הבאה מיד אחר התמיד בלשון זכר. ואח"כ היה מועיל לפלפולה של תורה שנמשל ליין המתמצה מענבים. כך הפלפול מתמצה ממקור דיוק הפסוק עפ"י כללי התורה. ובחגיגה (יד, א) איתא לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי זה התלמוד מתחלה גירסא הדומה ללחם. ואח"כ לפלפולה של תורה שנמשל ליין. ע"כ כתיב בבוקר במנחה בלשון זכר והנסך בלשון נקבה. מה שאין כן בערב שלא היה אלא תורה שבע"פ, כתיב הכל בלשון נקבה. משום הכי כתיב כנסכה וכן תעשה לה. שהוא תמיד הערב שמועיל לגירסא של תורה שבע"פ. ועיין מה שכתבתי בפרשה מוספין דשבת.

וכ"ז בתמיד במדבר דקדק הפסוק הלשון ללמדנו על המכוין בכל פרט על מה הוא בא. מה שאין כן בתמידין שבא"י דבסדר פנחס שבאין שני התמידין לתכלית אחת לשפע פרנסה, קרא הכתוב במנחה בלשון נקבה והתמיד בלשון זכר כי כך עיקר הלשון כבש הוא זכר ומנחה הוא נקבה.

פרק כט, מב

מב עלת תמיד לדתיתכם פתח אהל-מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם :
עולת תמיד. לא כתיב כאן העשויה בהר סיני כמו בפרשה פינחס דשם הוצרך לפרש שיקובל בחביבות כמו בהר סיני אבל כאן שעיקרה משום חביבות ויעוד ובשעה שאין חביבות אין תמיד כמו שכתבתי לעיל א"כ אין צריך לפרש בהר סיני.
אשר אועד לכם. לכלל ישראל.
לדבר אליך שם. כדי לדבר פרשיות התורה שהוא היעוד היותר גבוה שאפשר ובזה כתיב אליך.

פרק כט, מג

מג ונעדתני שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי:
ונועדתי שמה לבני ישראל. אפילו שלא בשעת הדבור של פרשה. מכל מקום יהיה יעוד תמידי במשכן. ונקדש בכבודי. משמעות קודש הוא פרוש ומובדל אמר שיהא המשכן פרוש ומובדל בגלוי שכינה שאינו דומה גלוי שכינה במשכן לגלוי שכינה שבמקדש עד ששם היה ופניהם איש אל אחיו (לעיל כה, כ) מה שאין כן בבהמ"ק כמו שכתבתי לעיל. והיינו משמעות ונקדש בכבודי בגלוי כבודי יהא פרוש ומובדל משארי עתים.

פרק כט, מד

מד וְקִדְשֹׁתַי אֶת-אַהֲל מוֹעֵד וְאֶת-הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת-אַהֲלֹן וְאֶת-בְּנֵי אֶקְדָּשׁ לְכַהֵן לִי:

וקדשתי את אהל מועד. בעשרה נסים שהיו קבועים כדאיתא ביומא ספ"א (כא,א). ובמה שיצא עונש לכל הבא לגשת יותר מהראוי לו כמבואר בספר במדבר. וזהו בחינה על עוצם הקדושה שבו.

ואת המזבח. במה שהיה שורף את האימורין במהירות נפלאה, כדאיתא ביומא רפ"ד (לט,א) והיתה אש של מערכה מתגבר. ובזבחים (נט,ב) לענין אלף עולות יעלה שלמה יע"ש בפירש"י.

ואת אהרן ואת בניו אקדש. הבטיח שיייע אותם מן שמים לקדשם וכענין דאיתא שלהי פ"ג דיומא (לט,א) המקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה והיתה קדושת אהרן ובניו הרבה למעלה מכהן גדול וכהנים הדיוטים שבכל דור.

פרק כט, מה

מה וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיְתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים:

ושכנתי בתוך בני ישראל. גם לבד המשכן ששם היה גלוי כבודו ית'. אלא אפילו בתוך ב"י במקהלות ישראל יהי שכינתי שרויה אף על פי שאינה בגלוי. **והייתי להם לאלהים.** למשגיח ומשלים צרכיהם.

פרק כט, מו

מו וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׁכְנֵי בְּתוֹכָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם :

וידעו כי אני וגו'. עוד הבטחה שידעו ויבינו כי אני ה' אלהיהם. וזהו מעלה גדולה כמו שכתבתי לעיל ו,ז' וט"ז,ו'. ובמשנה דאבות (ג,יד) תנן חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום. פירוש אלו נקראו בנים ולא הודיעם הכתוב שכן הוא היה חיבה. אבל חיבה יתירה מזה הוא שנודעת להם שנקראו בנים למקום. כך הבטיח ה' שמלבד שיהיה כן אלא שהמה ידעו וישכילו כי כן הוא.

לשכני בתוכם. פרש"י על מנת לשכון בתוכם. והרמב"ן והראב"ע פירשו כדי לשכון בתוכם. וכיוצא בזה מתפרש הפסוק בפרשה ציצית (במד' טו,מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. ולשני הפירושים קשה דאם כן היה ראוי לכתוב לשכון בתוכם. אלא לשכני משמע שהיה משכני במצרים בתוכם. כענין שאמרו בספרי סוף פרשת מסעי פיסקא קס"א ובכמה מקומות גלו למצרים שכינה עמהם. וזה גרם שהוציאם

ממצרים. וזהו מאמר הכתוב שיבינו כי אני ה' אלהיהם אשר וגו' לשכני בתוכם. בשביל שהיה משכני בתוכם.

אני ה' אלהיהם. מתחלה הבטיח על הנהגה טבעית כראוי להמון ישראל אשר היה הקב"ה שוכן במצרים בנסתר. עתה הוסיף להבטיח על השגחה נגלית בנס. וכאשר כן היה ג"כ בעוד שהיו במצרים ביחיד סגולה. ובאבות הראשונים. ועיין מה שכתבתי בפרשה ציצית בס"ד בביאור ב' פעמים אני ה' אלהיכם. וכן כאן מדבר בפרשה גם בקדושת אהרן ובניו. וההשגחה עליהם במעלה עליונה. ומדבר דם בהנהגת כלל ישראל שהוא בדרך הטבע ובהשגחה נסתרת.

פרק ל

פרק ל, א

א וְעִשִׂיתָ מִזְבַּח מְקַטֵּר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ :

מזבח מקטר קטרת. כבר דרשו בויק' רבה על זה שהיה המזבח מקטיר את הקטרת כח הקדושה היה מועיל הרבה כמו שנתבאר במזבח החיצון לעיל. והנה הפלא ידוע במפרשים ראשונים למאי נתאחר מעשה זה המזבח שבהיכל לאחר כל המעשים, והרי מקום פרשה זו היה בפרשה תרומה. ועיין רמב"ן וספורנו. והנראה להקדים, דכמו שמצינו ביומא פרשה טרף בקלפי (מ", א) דקטרת מכפרת על לשה"ר שהוא עון החמור בין אדם לחבירו כך עיקר תועלת קטורת להעלות זכרון של מעשה גמ"ח. דגמ"ח עצמה נמשל לבשמים כמו שהארכנו בספר בראשית כ"ז כ"ז. ומשום הכי קטורת היא המעלת זכרונה ביחוד. ויסוד ראייה לזה הוא ביומא ראש פרק טרף בקלפי (לט, ב) אמר ר' יהושע בן קרחה סח לי זקן אחד פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה. והוא מאמר תמוה למה הריח בשילה יותר מבירושלים שהקטירו בה יותר משמונה מאות שנה. ובשילה לא היה אלא שלש מאות שנה. אלא בשביל שיסוד ירושלים היה בקדושת התורה כדכתיב כי מציון תצא תורה וגו' מה שאין כן בשילה שהיה בשבט יוסף לא היה מעולם רוב תורה עד שאפילו הכהנים שבמשכן לא היו לומדים הרבה כמבואר בברכות (לא, ב) שלא ידעו דשחיטה כשרה בזר. וכל יסוד קדושת משכן שילה עמד בזכות גמ"ח שרבה בשבט יוסף. והיינו דאיתא בסנהדרין (קג, ב) מגרב לשילה שלשה מילין, והיה מתערב עשן של פסל מיכה עם עשן של שילה ובקשו מלאכי השרת לדחות יצאה בת קול אל תדחו שיש בהם גמ"ח של הכנסת אורחים.

ולכאורה תמוה וכי בשביל זה נשתוו פסל מיכה למשכן שילה? אלא בא ללמד דכיון דעיקר אזכרה שבשילה היה גמ"ח וזה היה גם בפסל מיכה. הא מיהא למדנו שקטרת מעלת זכרון ישראל בגמ"ח. ומזה הטעם איתא ביומא (כו,א) דקטרת מעשרת משום דכמו גמ"ח מאכלת פירות בעוה"ז ומעשרת לבעליה. כך קטורת הבא להזכיר זכותה מעשרת להמזכיר. והנה כמו מצות שבין אדם לשמים מוגבלות ע"פ התורה וחקותיה בזמן ובאופן המעשה כך היה הרצוי דמים שעל המזבח מוגבל כל קרבן כמה הזאות וזריקות ומתנות. וכמו גמ"ח אין לו שיעור וגבול כך קטורת אין לו שיעור כמה להקטיר. וחכמים הוא שנתנו שיעור פרס בשחרית ופרס בין הערבים. מעתה מבואר הטעם שמובדל ענין מזבח הפנימי משארי כלים שבהיכל שהיו סמוכים לארון מקור כח התורה מה שאין כן מזבח הפנימי שלא רבו בו חקי התורה, ולא באה לעמוד לפני הפרכת והעדות כי אם לחזק ולתמוך בה כח תורה שבע"פ ע"י גמ"ח כאשר יבואר.

פרק ל, ב

ב אָמָה אָרְכוּ וְאָמָה רָחֲבוּ רְבוּעַ יְהִיָּה וְאָמָתִים קָמְתוּ מִמֶּנּוּ קִרְנֹתָיו:

רבו ע יהיה. כבר נתבאר במזבח החיצון (לעיל כז,א).

ממנו קרנותיו. כבר ביארנו שם שראה משה צורת מזבח למעלה שהיה עם קרנות. והיה ידוע לו שצריך להיות למזבח קרנות. אמנם כרכב ויסוד אף על פי שראה למעלה. היה לו להבין שאין להם צורך במזבח הקטורת שאין לו צורך לשובב ולא ניסוך ליסוד.

פרק ל, ד

ד וְשֵׁתֵי טַבְעוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה-לוֹ מִתַּחַת לְזָרוּ עַל שְׁתֵּי צְלַעֲתָיו תַּעֲשֶׂה עַל-שְׁנֵי צַדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׂאת אֹתוֹ בְּהֶמָּה:

מתחת לזרו. למעלה. ושלא כדרך כל משא הקודש כמו שכתבתי במשא הארון שהיו הבדים למטה משליש כדאיתא בפרק המצניע (שבת צא,א). וכן בשלחן היה על הפיאות המחברות רגלי השלחן שאינו כל כך למעלה מה שאין כן מזבח הפנימי היה ההכרח לעשות הבדים למעלה ממש מטעם שיבואר בסמוך.

על שתי צלעותיו. פרש"י זויות. והכונה בחוד שבין מזרח לצפון. וכן בזוית השנית בחוד שבין מערב לדרום והבד היה על החוד ונתון בטבעת אחת. וכן היה בשלחן כמו שכתבתי למעלה (כה,כו). אלא שבשלחן היו ארבע טבעות בארבעת צדדי השלחן על ארבע הפיאות שבין רגל לרגל. וא"כ היו מונה נושאים. ארבעה הולכים לאורך השלחן וארבעה לרחבו. אבל המזבח הפנימי לא היה אלא שתי טבעות וארבעה נושאים בשני בדים. וא"כ

היה כלול להיות נשמט מצד לצד ומכריע הכובד ולזה היה מועיל מה שהיו הטבעות למעלה מתחת לזרו. א"כ היה כתפי נושאים שהיו סמוכים זל"ז שהרי לא היה המזבח אלא אמה אחת. היו תומכים את הצדדים שלא ישמט מה שאין כן אם היו הטבעות למטה והמזבח למעלה מן הכתפות לא היה אפשר לישא בטוב שלא ישמט.

אחר כ"ז נמצא שהיתה הנשיאה של ארבע כלים הארון והשלחן והמזבחות משונים זה מזה. דהארון היה שתי טבעות לכל צד. וכן היה המזבח החיצון והיה נושאים בנקל וגם היה אפשר להביא את הבדים בטבעות לפני המסע והמשא. מה שאין כן השלחן היה הבד נכנס בטבעת אחת אלא שהיה נישא לאורך ולרוחב. והמזבח הפנימי לא היה אלא שתי טבעות לשני בדים. ומכל מקום נישא יפה מחמת שהיה כל הכובד על הכתפות. ומשום הכי לא הובאו הבדים בטבעות עד שהגיעו למשא. וטעם השונים בזה. נתבאר לעיל (כה,ב) במעשה הארון.

פרק ל, ז

ז והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את-הנחת יקטירנה :

בבוקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה. מסקנה הגמרא במנחות (נ,א) דהתחלת הקטורת וחינוכו היה בערב. בהעלאה ראשונה דנרות. וא"כ שני פסוקים הללו היה ראוי לכתוב להיפך. מתחלה בהעלות אהרן את הנרות בין הערביים יקטירנה ואח"כ בהיטיבו בבקר בבקר יקטירנה. ומכל שכן דעיקר הפסוק על כורחך בחינוך מיירי כמו שכתב הרמב"ן ז"ל. דבאמת כהן הדיוט כשר לקטורת ונרות, ורק בפעם ראשונה הזהיר על אהרן וא"כ הוא להיפך. וע"כ בא ללמד דאף על פי למתחלה מקטיר בין הערבים, מכל מקום בכל יום אחר חינוכו נחשב להיפך פרס בשחרית פרס בין הערבים ולא פרס בין הערביים ופרס בשחרית. וטעמא בעי. וגם זה צריך להבין מאי שייכות מצות נרות לקטורת שהכתוב תלאן זה בזה.

אלא ניתן ללמדנו על תכלית שני כלי שרת אלו. דנרות בא להועיל לפלפולה של תורה כמו שכתבתי לעיל ראש פרשת תצוה. וקטורת הועיל לאזכרה גמ"ח. וידוע דפלפולה של תורה אי אפשר בלי גמ"ח להסיר משא הפרנסה וכל צורך מהעמל בתורה. וכמו שאמר אב"י בעירובין (סה,א) אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי ועוד מאמרים רבים בזה ע"כ קשורים נרות בקטורת דהארת הנרות בא ע"י אזכרה של קטורת. ובאשר גמ"ח לקיום תורה בעל כורחך צריך להיות קודם שהגיע הת"ח למעלתו והשכר בא על הגמ"ח לפי ערך התועלת שהיה מגמ"ח שלו. וכדאיתא בסוכה (מט,ב) על הפסוק זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה. ויש שאינו זוכה ונכשר לאדם שיאנו

הגון ומאבד את חסדו וכדאיתא בב"ב (ט,ב) ובסוכה שם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל כך צדקה נמשלת לזריעה יש זוכה באדם הגון ושכרו מרובה ויש זורע צדקה ואינו עולה יפה. נמצא דאף על פי דהקטורת הראשונה שהיא הגמ"ח צריך להיות מבערב עד שלא הגיע לפלפולה של תורה והיינו בעת הארת הנרות. מכל מקום עיקר האזכרה באה תחלה מבבוקר אחר הארת הנרות לפי הגירסא שהיתה בלילה וכ"ז למדתנו התורה סדרי התורה והגמ"ח לדורות עולם. ועל כ"ז בא הפסוק הקודם וייחד לו מקום לפני הכפרת אש על העדות וגו'. כדי להורות על תכליתו.

פרק ל, י

י וְכַפֵּר אֶהְרֹן עַל-קִרְבָּנָיו אֶחַת בַּשָּׁנָה מִדָּם חֲטָאת הַכֹּהֲנִים אֶחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ-קִדְשִׁים הוּא לִיהוָה:

אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם. תחלה כתב מתן קרנות ואח"כ כתב בהזיה שעל המזבח שביוה"כ שבע פעמים כדכתיב בפרשה אחרי (ויק' טז,ט). והזה עליו מן הדם שבע פעמים

קדש קדשים הוא לה'. שמקדש הנוגע בו עוד יותר ממזבח החיצון שאינו מקדש אלא הראוי לו מה שאין כן שלחן והמזבח הפנימי מקדש בין ראוי לו בין שאינו ראוי לו ככל כלי שרת. ומה שנתפרש במזבח החיצון (לעיל כט,לז) כל הנוגע במזבח יקדש. יבואר להלן פסוק (מ,ט).

העמק דבר לפרשת כי תשא

פרק ל (המשך)

פרק ל, יב

יב כִּי תִשָּׂא אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בַּפֶּקֶד אֹתָם וְלֹא-יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אֹתָם:

ונתנו איש כפר נפשו. לפי הנראה מפירושי הראשונים אם ימנו תהיה הנתינה כופר נפשו ואם לא היה המנין לא היה הכופר. וקשה טובא א"כ מנלן עיקר דין מצות שקלים בכל שנה. אבל באמת אי אפשר לומר כן דהנתינה שייכת למנין דבפרשה זו כתיבי שתי תרומות. תרומות אדנים. ותרומת הלשכה. תדע דפליגי במס' שקלים (א,ג) אם ליום חייבים בתרומת הלשכה. ומפרש בירושלמי דפליגי בפירוש הכתוב כל העבר על הפקודים. אי משמעו דעבר על ימא או על המנין, וקשה, הא בפירוש כתיב בפסוק י"ד כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה. אלא ודאי שתי תרומות כתיב כאן ופסוק י"ד מיירי בתרומת אדנים. אבל בתרומה ראשונה דלא כתיב הכי, משום הכי מפרשי רבנן כל דעבר על ימא.

ואחר שבברור משמעות הפסוק הכי, קשה, אי בשביל מנין שלא יהיה נגף, תרי מתנות למה לי. אלא ודאי הכי משמעות הפסוק כי תשא אז ונתנו איש כפר נפשו שמחויב גם בלא זה ליתן. יתנו בשעת המנין כדי שלא יהיה נגף. [ומזה למדנו דשני חובות שהאדם חייב עולות זו בזו וכדאיתא בב"ק (סה,א) חומשו עולה לו בכפילו. אם לא במקום שפירש הכתוב שאין עולה זה בזה. וכן דעת הט"ז סי' רפ"ח ולא כמו שכתב המגן אברהם שם ובסי' תקס"ח ס"ק כ"ב. דמי שמתענה לשום תשובה כו'. וכן הוא בתשו' מהרי"ל סי' קכ"ו כמו שכתבתי] והדר מפרש הפסוק איזה כופר נפש יש על ישראל ליתן, ופירש, די ש באותה שעה שתי נתינות לכופר נפש. אחת שנצרך ליתן לתרומת הלשכה לקרבנות. [ולמדנו דכל זמן שיש בהמ"ק חייבים בזה הכופר. ומכל שכן כשאין בהמ"ק בעינן כפרה והוא צדקה כדאיתא בב"ב (ט,א) ואר' אלעזר בזמן שבהמ"ק קיים היו ישראל מביאין שקלים ולוקחין בהם תמידין ומתכפרין בה עכשיו אם עושים צדקה כו']. ב'.

פרק ל, יד

יד כל העֵבֶר עַל-הַפְּקָדִים מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת ה':

כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה וגו'. והדר מפרש הפסוק על מה הוא בא לאדנים ומזה ידענו שאין נתינה זו לדורות רק באותה שעה. ומעתה אם ירצו למנות גם מבן חודש יכולים למנות בשעת מתן לתרומת הלשכה. ואם ירצו למנות רק את בן עשרים שנה יכולים למנות בשעת מתן לאדנים.

פרק ל, טו

טו הָעֲשִׂיר לֹא-יִרְבֶּה וְהִדֵּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצִית הַשֶּׁקֶל לְתַת אֶת-תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל-

נִפְשֵׁיכֶם:

לתת את תרומת ה'. זהו מתן הראשון שלא באו אז לכפרה כאשר יבואר. **לכפר על נפשתיכם.** זהו מתן שני דקרי לה בסמוך כסף הכפורים שביחוד בא רק לכפרה מה שאין כן מתן ראשון לא בא באותה שנה לכפרה כלל. כי אם לשנים הבאות כאשר יבואר לפנינו.

פרק ל, טז

טז וְלִקְחֶתָּ אֶת-כֶּסֶף הַכֹּפָרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל-עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבָנֵי

יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן לְפָנֵי ה' לְכַפֵּר עַל-נִפְשֵׁיכֶם:

את כסף הכפורים. הוא כסף השני שבפרשה.

על עבודת אהל מועד. היינו תרומת אדנים.

והיה. שתי הנתינות הללו. לזכרון לפני ה'. הוא הכסף הראשון שלא בא אז לכפרה והיינו דאיתא במגילה (יג,ב) גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקלים לשקליו. ולכאורה תמוה, הא שקלים הוא מצות עשה לדורות גם אחר מעשה המן. אלא הענין דבאמת כל מ' שנה שהיו במדבר לא היתה מצות שקלים כלל כדאיתא בחגיגה (ו,ב) שלא הקריבו כלל. או שבט לוי הקריבו. והיינו משום שלא היה אלא משום יעוד כמו שכתבתי לעיל כ"ט ל"ח מה שאין כן בא"י שהיה משום פרנסה וכפרה על עון החוצץ ומבדיל בן ישראל לאביהם שבמשמים. משום הכי כתיב שם תשמרו ודרשינן במנחות (ס,הא) שבא מתרומת הלשכה. מעתה שפיר אמר ר"ל טעם על שקלים שבאותה שנה הראשונה שהוא בא להקדים לשקלי המן. והיינו שרמז הכתוב כאן לזכרון לפני ה'. לשעת הצורך.

לכפר על נפשתיכם. הוא הכסף השני שנקרא כסף הכפורים. משום שבא לכפר אז ע"י

האדנים. דכבר ידוע שכל העולם בכללו נרמז במשכן ובכליו. וכבר ביארנו לעיל כ"ד י' את

הליכות עולם הזה נמשל באדנים בשיר השירים (ה,טו) שוקיו עמודי שש מיוסדים על אזני פז. ומובן שהאדנים היה נגד עוה"ז משום הכי בא בזה לכפר על מי שעיקם דרכו בעולם. ומכל מקום קאי האי לכפר על נפשתיכם גם על לזכרון לפני ה', היינו, שיהיה לזכרון לדורות לכפר על נפשתיכם. וכן כל תרומת השקלים בא לכפרה ע"י קרבנות תמידים כלשון גמרא דב"ב (ט,א) הנ"ל. וכפרש"י מגילה (כט,ב). ד"ה שלש תרומות כו' ותרומת מזבח למזבח לקנות בהם קרבנות צבור לכל השנה דכתיב בה לכפר על נפשתיכם עכ"ל.

פרק ל, יח

יח וְעִשִׂיתָ כִּיֹּר נַחֲשֶׁת וְכִנּוֹ נַחֲשֶׁת לְרַחֲצָה וְנִתְּתָה אֹתוֹ בֵּין־אֶהָל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנִתְּתָה שְׁמָה מִיָּם:

ועשית כיוור נחשת. ולא נכתב כלי זה לעיל בפרשת תרומה משום שכל הכלים נעשו לקדושת עבודה. וכלי זה אף על גב שגם הוא מקדש את המים מכל מקום בא גם שלא לקדושת עבודה ורק להכשיר את האדם לידי עבודה או ליכנס להיכל אפילו בלי עבודה כמו שיבואר בסמוך.

פרק ל, כ

כ בְּבֹאֶם אֶל־אֶהָל מוֹעֵד יְרַחֲצוּ־מִיָּם וְלֹא יִמְתּוּ אוּ בְּגִשְׁתֶּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשֵׁרֵת לְהַקְטִיר אֲשֶׁה לַיהוָה:

בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו. האי ירחצו מים ולא ימותו מיותר. והיה ראוי לכלול עם או בגשתם וגו' וכמו לעיל כ"ח מ"ג לענין בגדי כהונה. אלא נראה מזה דמשונה אזהרה דקידוש ידים ורגלים מלבישת בגדים. דבלבישת בגדים שוה היכל למזבח שאינו מוזהר אלא בשעת עבודה. ולשרת בקודש דכתיב שם קאי גם על אוהל מועד. ומשום הכי כתיב לשרת בקודש. דמשמעו בפנים, כמו שכתבתי להלן ל"ה י"ט. אבל בקידוש ידים ורגלים מוזהרים על היכל אפילו ביאה ריקנית, היינו לתקן וכדומה, ומשום הכי אפילו משה היה רוחץ ידים ורגלים כמבואר בפרשה פקודי.

(הרחב דבר: וכדתנן בכלים פ"א מ"ט דאסור ליכנס בהיכל בלי רחוץ ידים ורגלים וכן הוא בתוספתא שהביא הר"ש שעל הכניסה בלי קידוש ידים ורגלים מפציעין את מותו בגזירין והכי דייק לשון הרמב"ם בספר המצוות שכתב במ"ע כ"ד שצוה הכהנים לרחוץ ידים ורגלים כ"ז שיצטרכו ליכנס להיכל ולעבוד עבודה. ובמצות עשה ל"ג גבי בגדי כהונה לא כתב אלא וכל עת שישרת הכהן. ואחריו דייק הכי בס' החינוך מצוה קו ולא כתוס' יומא

(ה,ב) ד"ה להביא דס"ל דאפילו במחוסר בגדים חייבין על ביאה דהיכל לחוד ולא כתוס' סנהדרין פרק הנשרפין דס"ל דגם בקידוש ידים ורגלים אין מוזהרין אלא בעבודה, ונדחקו במשנה דכלים הנ"ל. אלא דוקא בקידוש ידים ורגלים מוזהרין על ביאה ריקנית דהיכל ולא על בגדים. והא דשקיל וטרי בזבחים די"ט אי כתיב בבואם ס"ד דחייבין אביאה ריקנית ת"ל בגשתם. קאי על המזבח כמו שכתב הר"ש שם. אלא יש לדעת דלא מהאי קרא פסוקנו מיירי התם, שהרי כאן לא כתיב בבואם אל המזבח כלל. אלא על הא דכתיב בפרשה פקודי (מ,לב) בבואם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו וכייל הכתוב שניהם ביחד.

והנה התוס' הקשו על זה מהא דתניא בסנהדרין שם שאין חייבין על סידור השלחן ועל הטבת נרות משום שאינו רחוק ידים ורגלים. ותיפוק לן משום ביאה בהיכל. ונראה ליישב כגון שהסיח דעת או נגע במקום מכוסה בהיכל דאינו חייב על ביאה ריקנית אלא על תחילת כניסה כמו שיישבו כהאי גוונא לענין טומאה. זה הנראה לולי דעת הראשונים ז"ל).

פרק ל, כג

כג וְאַתָּה קַח-לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מֵרֶדְרוֹר חֲמֵשׁ מְאוֹת וְקֹמָן-בָּשָׂם מִחֲצִיתוֹ חֲמֵשִׁים וּמְאֲתָיִם וְקִנְיָה-בָּשָׂם חֲמֵשִׁים וּמְאֲתָיִם:

ואתה קח לך. דייק ואתה. דלא נימא קח לך בשליחות, כמו בכל הפרשה דכתיב בנכח משום הכי כתיב ואתה בעצמך. ופירוש קח לך אין הפירוש מנכסין. אפילו למאן דאמר ריש מס' יומא דבכל מקום דכתיב קח לך משלך. כאן אי אפשר לומר כן שהרי בפירוש כתיב והנשיאים הביאו את הבשם וגו' ולשמן המשחה והיינו דדייק בגמרא שם קח לך סמים. שהיה גם לדורות וא"כ אפשר לומר דבפעם ראשונה יהיה משל משה ואחריו הביאו הנשיאים. אבל בשמן המשחה אי אפשר לומר כן שלא היה נעשה אלא זה הפעם. ועל כורח צריך לומר פירוש קח לך שיביאו לפניו והוא ישקול וימסור ליד הרוקחים. ויותר נראה משום דכל פעלות שבשבמן המשחה עשה משה לבדו, שהוא בעצמו היה מושח את הכל ע"כ שייך בזה לשון קח לך. מה שאין כן דקטרת של כל יום היתה עבודתו ע"י אהרן ובניו.

בשמים ראש. כל מין יש בו הרבה פרטים. בפרי מאכל יש בו הרבה מיני טעמים חשובים ופשוטים. וכן בפרי ריח. יש בו הרבה מינים. ומלכת שבא הביאה בשמים שלא היה כמוהו (מלכ"א י'), היינו בחיר אותם המינים שיש בכל הארצות אבל בשבא המה מובחרים. וצוה הכתוב שיהיה הבחיר והראש שבכל המינים. **מר דרוו.** לדעת המפרש שהוא מוסק הנוטף מחיה פירש הרמב"ן שהחיה בשעה שהיא חפשית המוסק מריח יותר. אולם גם

לדעת המפרש שהוא הנוסף מאילן. ג"כ משמעו מעין זה. כי כל אילן יש לו מקום גידולו בטבע, ומובא למדינה אחרת ועמלים בו לגדלו שמה בתחבולות, שהוא כמו בעל כורחו. אבל בכל התחבולות לא ייטב להתגדל כמו במקום גידולו בטבע, וזהו משמעות מר דרור הגדל חפשי ולא בתחבולות.

וקנמן בשם. הוא מלשון קנה, ויש ממנו כמה מינים שאינם מריחים כלל ע"כ פירוש הכתוב כי בשם בשש נקודות מורה שיהיה מבשם (ואולי זה כוונת רש"י עיי"ש).

מחציתו. רש"י פירש משום הכרעה. והראב"ע השיג ע"ז ויותר נראה שבא לרמז לנו שיש בו שני אופני משיחות. משיחה לכה"ג לתוספת קדושה. משיחה למלך לתוס' עוז ע"כ בא לשני חצאים.

וקנה בשם. זהו קנה שאינו אלא בשם ואין בו מין שאינו מריח כלל כמו קנמון משום הכי כתיב בחול"ם דשמו כך הוא קנה בשם.

פרק ל, כה

כה וְעִשִּׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת-קֹדֶשׁ רֶקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֶקַח שֶׁמֶן מִשְׁחַת-קֹדֶשׁ יְהִיָּה:
ועשית אותו שמן משחת קדש. בשעת עשיה יהיה לזה התכלית. וכבר ביארנו דהפעולה מתחלה במחשבת התכלית הרוחנית מועילה הרבה להגיע לתכלית.

רוקח. משמעו תערובות.

מרקחת. משמעו על האש כדרך מרקחת.

מעשה רוקח. דלא כל המינים שוים בקליטתם את השמן ויש נצרך הרבה אש ויש מעט ע"כ בשעת הרקח של הרבה מינים יחד יש להזהר להסיר איזה מין בשעת רבוי האש. וכן יש עוד הרבה זהירות וזהו מעשה רוקח. שידע טבע כל מין איך הוא נרקח.

שמן משחת קדש יהיה. הבטחה הוא מה' שיהיה בזה השמן כח אלהי לקדש את הדבר שנמשח בו.

פרק ל, כו

כו וּמִשְׁחַתָּהּ בּוֹ אֶת-אֶהָל מוֹעֵד וְאֶת אָרוֹן הָעֵדוּת:
את אהל מועד. נכלל בזה המשכן שהן יריעות שש. וגם יריעות עזים.

פרק ל, כט

כט וְקֹדֶשֶׁתְּ אַתֶּם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים כָּל-הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ:

וקדשת אותם. בבמה שתמשח לשם קדושה.

והיו קדש קדשים. ויהיה בזה כן.

פרק ל, לא

לא וְאֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבַּר לֵאמֹר שְׁמֹן מִשְׁחַת-קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִּי לְדֹרֹתֵיכֶם:

יהיה זה לי. ולא לעשות שמן המשחה אחר.

פרק ל, לב

לב על-בֶּשֶׂר אָדָם לֹא יִסָּךְ וּבַמִּתְכַּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כִּמְהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לְכֶם:

קדש הוא. המתכונת הלז בא לשם ה' ע"כ הוא מופרש לה'.

קדש יהיה לכם. עלינו לנהוג בו בקדושה ולא לעשות כמוהו.

פרק ל, לג

לג אִישׁ אֶשֶׁר יִרְקַח כְּמְהוּ וְאֶשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל-זֶר וְנִכְרַת מֵעַמּוֹ:

ואשר יתן ממנו על זר. שלא נצטוה בפירוש הרי הוא זר כמו אש זרה אשר לא צוה.

פרק ל, לד

לד וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה קַח-לְךָ סָמִים נָטָף וּשְׁחַלֵּת וְחִלְבֹּנָה סָמִים וּלְבָנָה זָפָה בַד בָּבַד

יִהְיֶה:

סמים. סם נקרא שאינו ניכר מה בתוכו. כלשון גמרא סימא הוא אוצר. והיינו תערובת כמה

מינים כתושים נקרא סמים.

נטף. לפרש"י הוא הגומ"א. ולדעת הרמב"ם הוא האילן הנוטף. **ושחלת.** היינו צפורן הבא

משרשי האילן הידוע ונקרא שחלת מלשון משחילין שהוא נופל מאליו. דכל עוד שלא נגמר

כ"צ אינו מריח עד שנופל משורש המחובר בו.

סמים. המה מינים שאין משתמשים בהם אלא בשחיקה ומשום הכי נקראו סמים ע"ש

הפעולה מה שאין כן נטף ושחלת וחלבנה ולבונה זכה לפעמים משתמשים בהם

בשלמותן. **בד בבד יהיה.** לקטו כל גרעין וגרעין בשלימות ולא יהיה כמו הנקנה בחנות

אשר יש בהם גרעינין מקוטעין וכדומה.

פרק ל, לה

לה ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש:

רקח. תערובות.

מעשה רוקח. היודע איך לערבם בתחלת הכתישה שלא היו כתישות כל המינים שוה. ממולח. הוא משמעות עירוב יותר עד שאי אפשר להפרישם עוד. וכן הוא לשון ויק"ר פ"ה משל לשני נסרים שמלחים זה בזה. והיינו מדביק שלא יוכלו להפרידן ומזה נקרא מלח. משום דעיקר השתמשותו הוא לערוב ולהדביקו עם מאכל אחר.

טהור. שלא יהא בהם דבר שיגרו' ההתערובות בנקל, כמו איזה משקה וכדומה.

קדש. בשעת העירוב יהיה קודש. ומזה למדנו שהמכתשת תהא מקדשת כדאיתא בשבועות (יא,א).

פרק ל, לו

לו ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש

קדשים תהיה לקם:

ושחקת ממנה הדק. לאחר העירוב. ומכל מקום עוד יש בהם חלקים שאינם משוחקים כל כך המצוה לשחק עוד יותר בכל יום לצורך השעה. משום הכי לא כתיב ושחקת אותה הדק דמשמעו כל אותה קטורת אלא ממנה מבואר דמערבין בסך גדול ובכל יום נוטלין מעט ושוחקין לצורך היום.

פרק לא

פרק לא, ב

ב ראה קראתי בשם בצלאל בן-אורי בן-חור למטה יהודה:

ראה קראתי בשם. לפי הפשט משמעות ראה. התבונן על הטובה שאני עושה בזה שלא תהא צריך לחפש אחר הרבה אומנים מכל המלאכה משונים זה מזה. ועתה הנה קראתי בשם אומן אחד שבו יכלול הכל והוא ישגיח על כל מיני אומניות. ומשה אמר לישראל (להלן לה,ל) ראו.

ובמכילתא פרשה בשלח על הפסוק ראו כי ה' נתן לכם השבת (לעיל טז,כט) - הזהרו. ונראה דזהו כוונת ראו כאן. תתבוננו על מעשה המשכן שאינו כמו פלטין של מלך שהוא חול ומי שרוצה לעשות אותו ע"י הכשר ידיעה במלאכה קודם שבא לעשות הרי הוא עושה. אבל לא כן המשכן שהוא קודש ויש בו דבר סגולה, וכמו התורה שלא ניתנה אלא ע"י משה. וכהונה ע"י אהרן. כך המשכן לא היה אפשרי להעשות ע"י שום בעל מלאכה

היותר גדול בעולם אלא ע"י בצלאל. ולא משום שהיה תחלה אומן גדול אלא שהקב"ה מלא אותו עתה ידיעה הנצרכת לזה ומזה ראוי להתבונן גדולת וקדושת הבנין. וא"כ ראוי להזהר בו. וזהו כוונת ראו שאמר משה לישראל להלן בפרשה ויקהל.

פרק לא, ג

ג וְאֶמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֻמָּה וּבְתִבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל-מְלָאכָה:

בחכמה ובתבונה ובדעת. כבר נתבאר דכל העולמות נכללו במעשה משכן וכליו ומשום הכי שכנה השכינה בו כמו שהיה מראש הבריאה שהיה השכינה בעולמו בכלל משגיח. וכמו שהעולם בכלל נברא בשלש מדות אלו כדכתיב ה' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו. ככה המשכן נדרש להבנות בשלש מדות הללו, וכן בהמ"ק שהיתה השכינה שורה בו. וזהו דאיתא במדרש רבה ידע בצלאל שמות לצרף אותיות שבהם נברא שמים וארץ. ונמצא מבואר לשון ואמלא אותו רוח אלהים שזה השם משמעו כמה פעמים שברא שמים וארץ כמו שכתבתי ריש פרשה בראשית. ובכמה מקומות.

ובכל מלאכה. כמשמעו בחכמת המלאכה.

פרק לא, ד

ד לְחָשֵׁב מַחְשְׁבַת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבְנֹחֶשֶׁת:

לחשוב מחשבות. כמו שכתבתי כמה פעמים מעשה חושב. וביארנו שהיו עם ציורים כרובים ותמורות וזהו המחשבות איזה ציורים לפי הענין ראוי לעשות.

פרק לא, ה

ה וּבְחָרְשֵׁת אֲבָן לְמִלֵּאת וּבְחָרְשֵׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל-מְלָאכָה:

ובחרשת אבן למלאת. זהו שני מיני אומניות. חרישת האבן לעשות בו פתוחי חותם. וגם חכמת הקביעה בזהב והיינו למלאת. **לעשות בכל מלאכה.** לא שכל וידיעה לבד ולהראות לאחרים איך לעשות אלא גם אומנות היד שיהא עושה בעצמו.

פרק לא, ו

ו וְאֲנִי הִנֵּה נֹתְתִי אֶתְךָ אֶתְּחַלְּאֵב בְּיָדֶיךָ לְמַטֵּה-דָן וּבְלֵב כָּל-חָכָם-לֵב נֹתְתִי חֲכָמָה וְעָשׂוֹ אֶת כָּל-אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ:

ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. בברכות (נה,א) אמרו שאין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, מהאי קרא. והכי פירש הכתוב בדניאל יהיב חכמתא לחכימין. והכונה בזה דשורש חכמה מתפרש על שתי הוראות. א' שכל וחריצות. ב' לימודיות ומדעים מה שהעלו אחרים כבר. וזהו פירוש הפסוק במשלי ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה. ראשית שכל האדם שיתנהג בלמודיו, שמתחילה יקנה חכמת אחרים ואח"כ בכל קנינך קנה בינה להעלות דבר מדבר. וזהו מאמר חז"ל (שבת סג,א) ליגמר אינש והדר ליסבר והוא משמעות הפסוק יהיב חכמתא לחכימין דהיינו יהיב חכמתא היינו מדעים וסיעתא דשמיא למיגמר כדאיתא במגילה (ו,א) לאוקמי גירסא סיעתא דשמיא. ולמי הוא מסייע ויהיב מדעים - לחכימין. פירוש למי שהוא בר שכל וידע האיך לשמור את ידיעותיו שלא ילכו למקום שאינו ראוי. וזה הפסוק היה ג"כ אפשר לפרש הכי. אבל עדיין קשה לשון כל חכם לב. והרי כח השכל אינו בלב אלא משכנו במוח. אלא לחכם לב יש עוד שתי משמעויות. חדא חכמת יראת ה', שהיא ראשית כמה ומשכנה בלב, ועיין לעיל כ"ח ג'. שנית בכח הבטחון שיחכם במלאכה זו אף על פי שלא למדה ולא אימן ידיו לה מעולם. ועיין מה שכתבתי להלן ל"ו ב'. וגם כאן מתפרש מי שהוא חכם לב היינו ביראת ה' ובבטחון, נתתי חכמה ויכולת.

פרק לא, ח

ח וְאֶת-הַשְּׁלַחַן וְאֶת-כְּלָיו וְאֶת-הַמְּנִרָה וְאֶת-הַטְּהַרָה וְאֶת-כָּל-כְּלֵיהָ וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: ואת המנורה הטהורה. עיין מה שכתבתי לעיל כ"ה ל"א.

פרק לא, י

י וְאֶת בַּגְּדֵי הַשָּׂרָד וְאֶת-בַּגְּדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת-בַּגְּדֵי בְנָיו לְכַהֵן: ואת בגדי השרד. יבואר להלן ל"ה י"ט.

פרק לא, יא

יא וְאֶת שְׂמֹן הַמִּשְׁחָה וְאֶת-קְטֹרֶת הַסַּמִּים לְקֹדֶשׁ כָּל אֲשֶׁר-צִוִּיתְךָ יַעֲשׂוּ: לקדש. יבואר להלן ל"ז כ"ט.

פרק לא, יג

יג וְאַתָּה דָּבַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת-שַׁבָּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בְּיָנִי וּבְיַנְיָכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם:

ואתה דבר וגו'. אף על פי שכל הדברות היו רק מפי משה לכל ישראל. מכל מקום דייק ה' כאן בלשון ואתה להזהיר ביחוד על השבת דבכל דברות הורה אמר משה לכל ישראל. ובהם היו כמה אנשים פשוטים שלא ידעו להזהר עוד עפ"י הדבור הראשון של משה והזהרו אח"כ ע"י גדולי ישראל. אבל בשמירת שבת אתה דבר אפילו למי שאינו בן תורה והוא עושה במשכן. וכך עשה משה כמו שיבואר ראש פרשת ויקהל.

אך את שבתותי תשמרו. לשון שבתותי מורה על כל יום שיש בו שבתה אפילו יו"ט שנקרא שבתון. וכמבואר בתו"כ פרשה אמור פרשה י"ב אם לענין ימים טובים כבר ימים טובים אמורים מלבד שבתות ה' והכי מוכרח בפשטא דהאי קרא דמסיים כי אות היא וגו' לדעת כי אני ה' מקדשכם. ולא סיים האות שכתוב להלן פסוק יז כי ששת ימים וגו' אלא משום דהכא מדבר גם ביו"ט.

(הרחב דבר: והכי פירש"י בפשיטות בשבועות דט"ו ב' על הא דאיתא אין בנין בהמ"ק דוחה יו"ט כדאיתא ביבמות (ו,א) יכול יהא בנין במה"ק דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. ואל תתמה מהא דביבמות שקול וטרי ע"ז הברייתא משבת בראשית. דהתם מדייק לשון התנא דנקיט שבת ולא יו"ט אלמא דגם בשבת בראשית בעינן דרשה זו. אבל ודאי קרא אתי גם ליו"ט דנכלל בלשון שבתותי.)

ופי לדעת כי אני וגו'. דכל דבר הגורם לישראל התעוררות קדושה כמו בהמ"ק וכדומה בא ע"י התפעלות מדבר שבקדושה ונמצא שגם זה הדבר מסייע לכך. ואפילו גוי שרואה בהכ"נ או ספר תורה ישיג איזה התפעלות הנפש מידיעתו שזה דבר שבקדושה אבל מה שאדם מישראל ישיג קדושת הנפש בשבת ויו"ט בלי שום הרגש חיצוני מה יום מיומים הוא אות שהקב"ה בעצמו כביכול מסייע לקדש למי שבא להתקדש ומשום הכי קדושה זו יקרה בעיני ה' לדחות כל עשיית דברים שבקדושה.

פרק לא, יד

יד ושמרתם את-השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל-העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה :

ושמרתם את השבת. תוספת אזהרה על שבת בראשית שהוא השבת המיוחדת.

כי קודש היא. בלשון נקבה וכן העושה בה מלאכה לדעת המכילתא פרשה יתרו הוא משום שבא על ליל שבת ביחוד שקדושתה קלה משל יום. וכמו שאמרו (פסחים קו,א) כבוד יום עדיף מכבוד לילה. ומכל מקום קודש היא וחייבים עליה מיתה. ולתלמוד דילן אינו כן והדברים עתיקים. אלא נקרא זה היום בלשון נקבה על שם השביתה שהיא בלשון נקבה.

פרק לא, טו

טו שֶׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁשֶׁבֶת שֶׁבֶתוֹן קָדָשׁ לִיהוָה כָּל-הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשְּׁבֶת מוֹת יוֹמָת:

שבת שבתון. בכל מקום דכתיב שבתון מורה או להקטין את השביתה או להמעט זמן השביתה. וכאן בא להמעט מתוספת שבת משום שאין תוספת נוהג במקום מצוה כמו כאן דמיירי במלאכת המשכן ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא כ"ג ג' וכ"ה ד' מקור לזה בגמרא.

פרק לא, טז

טז וְשָׁמְרוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשְּׁבֶת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשְּׁבֶת לְדוֹרְתֶם בְּרִית עוֹלָם:

לעשות את השבת ברית עולם. ברית היא האמונה בכללה. כמו שכתבתי בספר בראשית י"ד י"ג. והזהיר הכתוב לחזק את קדושת שבת שיעשו את המחלל שבת כמו הכופר באמונה. והרי היא כעיקר ברית שהוא הדת ואמונת ישראל בה' ובתורתו ובהשגחתו ועיין ס' ויקרא כ"ד ח' שנתבאר שם.

פרק לא, יז

יז בִּינִי וּבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי-שֶׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבֶת וַיִּנָּפֵשׁ:

ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. במה שאוה"ע רואין שישראל נזהרין בשבת ממלאכה בזה אות היא לכל העולם כי ששת ימים וגו' שישכילו דרך משום זה הזהיר הקב"ה לישראל ומזה יגיע כבוד ה' לכל הארץ וזהו התכלית מכלל הבריאה ע"כ החמיר הקב"ה קדושת שבת כ"כ.

(הרחב דבר: ובתשב"ץ ח"ג ענין מ"ג כ' בשם תשובת הגאוני' דמזה הפסוק למדו חז"ל דהמחלל שבת כאלו עובד עבודת כוכבים. והנה כתב שם התשב"ץ בשם בעל העיטור דהא דהמחלל שבת הרי הוא כעובד עבודת כוכבים אינו אלא בעבודת קרקעות. וכן הביא

הב"י אה"ע סימן מ"ד. ותמה אני אם בעל העיטור ס"ל כהגאונים דלמדו חז"ל מזה הפסוק כי אות היא וגו' א"כ מאי נפקא מינה בין עבודת קרקע לשארי מלאכות. אלא נראה דבעה"ע ס"ל דחז"ל למדו מדכתיב בפרשה משפטים ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח וגו' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו. למדנו מזה דשביעת שבת ה"ז כעובד עבודת כוכבים וכופר בכל המצות שבתורה. והנה שמעתי מהרב הגאון מוהר"ר בצלאל הכהן זצריך לומר מו"ץ מווילנא. דלדעת המכילתא דקאי לענין שביעית דאף על פי דמוזהרים בלי שבת משום שביעית מכל מקום מוזהרים ג"כ משום שבת. הרבותא זו אינו אלא בעבודת קרקע דבלא זה אסור משום שביעית. אבל בשארי מלאכות לא היה עולה על הדעת לפטור בשבת משום שביעית. מעתה מתיישב דעת בעל העיטור דדוקא בעבודת קרקע הכי הוא. אבל דעת הגאונים אינו כן. ומי שאינו משמרו כראוי הרי זה כעובד עבודת כוכבים.

וחתני הרב הג' מ' חיים הלוי אומר שהוא עפ"י הירושלמי נדרים ספ"ג בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהשבת שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. בתורה דכתיב עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי וכתיב ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו'. ה"ז קורא העדר שמירת שבת כמו שעובר על כל התורה. וכלשון דכתיב בעבודת כוכבים וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה ולא דמי להא דאיתא בשבועות (כט,א) שקולה מצות ציצית ככל המצות שבתורה. דהתם אינו מדבר בהעדר העשיה שיהא שקול כאלו עובר ע"כ המצות מה שאין כן בשבת דכתיב בהעדר השמירה שהוא מיאון לשמור מצות ותורות כמו ע"ז.)

וינפש. קאי על העולם שהיה מעשה שמים וארץ בנפישה שלא נעשה בו דבר חדש בבריאה ולא נזכר כאן ואת כל אשר במ כמו בפרשה זכור. משום שלא נזכר כאן מצוה דברכה וזכירה. אלא אזהרה על שביטה כמו שכתבתי שם ובספר בראשית פרשה ויכלו.

פרק לא, יח

יח וַיִּתֵּן אֶל-מֹשֶׁה כְּכֹלְתוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת לַחַת אֶבֶן פְּתֻיִים בְּאֶצְבָּע אֱלֹהִים :

ויתן אל משה. המדבר עד כה והוא שם הוי' ית' וכמבואר במה שכתב ככלותו לדבר אתו. **ככלותו לדבר אתו.** מדרך לשון המקרא היה ראוי לכתוב ויהי ככלותו לדבר אתו בהר סיני נתן אל משה שני לחות ולא בדרך מאמר המוסגר. אלא בא ללמד דגם זה שכלה לדבר אתו הוא בכלל הנתינה שגם זה נתן לו במתנה שלא יהיה עוד נצרך משה עוד לעמל החזרה עליהם שלא ישכח. ועמל העיון לעמוד על הכונה והאמת אלא היה כמעין

המתגבר מאליו בעיון וכנהר שאינו פוסק בכח הזכרון וכדאיתא נדרים (לח,א) ובשמ"ר פרשה מ"א. וכמו שהבטיח הקב"ה לעיל כ"ד י"ב. עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה. הכל במתנה.

(הרחב דבר: וזה שאין צריך לעמל נקרא ג"כ מתנה כמבואר בלשון חז"ל במדרש רבה פרשה יתרו (כח,א) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות. יכול בשביה ת"ל לקחת אי במקח יכול בכסף ת"ל מתנות. והכונה בזה שקראו מקח ומתנה וסתרי אהדדי אלא משום שאפשר לקנות חפץ בשכר עמל ויגיעה ונקרא ג"כ מקח אבל רוב הקניות הוא בכסף. ואמר שהתורה בא במקח יכול בדרך רוב המקחים שהוא בכסף ת"ל מתנו שבא שלא במחיר אבל מכל מקום התורה בא במקח אלא שלא כרוב הקניות אלא בעמל ויגיעה. אבל למשה ניתנה מאותו יום במתנה.).

ואמר הכתוב לדבר אתו אליו מיבעי כלשון הפסוק אל משה. אלא נכלל בזה כח תורה שבע"פ וכמבואר במדרש רבה בסדר זה שהיו כביכול למדים ביחד. וכפרש"י והיינו סיעתא דשמיא היה בשפע על משה לעמוד על כחה העצום שאין לה קץ. ועיין מה שכתבתי בספר במדבר ז' פ"ט.

כתובים באצבע אלהים. הכתב והמכתב מעשה שמים ושהם מתחילת הבריאה כדאיתא בפסחים (נד,א) והיינו לשון אלהים שהוא השם שנברא בו שמים וארץ.

פרק לב

פרק לב, א

א וַיֵּרָא הָעָם כִּי-בָשַׁשׁ מֹשֶׁה לְרַדֵּת מִן-הַהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל-אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי-זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מָה-הָיָה לוֹ:

וירא העם. הם דלת העם מבני ישראל אשר מאז יצאו ממצרים חשבו שהם אינם ראויים לעמוד בהנהגה עליונה זו שיהיו מושגחים בפרנסה ממנו ית' ומשום הכי לא רצו לצאת כלל. ורק משה ואהרן הוכיחו בכל המשך הזמן את ההמון ולקחו לבבם בדברים כמו שכתבתי לעיל ט"ז ג' עיי"ש. וזה העם חזרו והאמינו כי כל עוד משה חי עמם יהיו מושגחים בזכותו למעלה מהטבע ככחו של משה. אבל לאחר מותו הרי אי אפשר שיתפרנסו אלא בהשגחתו עפ"י הטבע וזה אי אפשר אלא בבואם אל ארץ נושבת ולא

במדבר השמם. ומשום הכי נתבהלו וחשבו מחשבות ומהם הגיעו לע"ז ממש כאשר יבואר.

כי בשש משה. יפה כתב הראב"ע אשר לא ידעו מתחלה שלא ירד משה עד אחרי ארבעים יום. וגם משה בעצמו לא ידע טרם עלותו. ע"כ לא האמינו שהוא חי שמה עוד בתורת האדם באופן שעוד ישוב להם וינהלם כאשר עד כה.

קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. איזה כח שיהיה מנהגנו במדבר בדרך הטבע כפי כחנו.

כי זה משה האיש. שנהלנו עד כה למעלה מהטבע ולא לפי כחנו אלא בימין עוזו. וזהו אשר העלנו. שהעלה את כחנו שנהיה ראויים ליציאת מצרים והנהגה נסיית.

לא ידענו מה היה לו. אם מת או נעשה מלאך כמו חנוך ועוד לא ישוב אלינו. ואלו היו מתנהגים במדבר בדרך הטבע לא היו נבוכים גם אם היה מת משה. שהרי כבר הראו לדעת בעת מלחמת עמלק שהקב"ה בקרב ישראל בהשגחה נסתרת ג"כ וכמו שכתבתי שם. אבל כאשר כל חיותם בדרך נס שבא רק ע"י משה שהעלם למדה זו ועתה מה נעשה.

פרק לב, ב

ב ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי תזהב אשר באזני נשיכם ובנתיכם והביאו אלי:

פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם. דייק הזהב. וגם באזני נשיכם וגו'. והענין יבואר ע"פ מה שפירשנו למעלה כ' י"ט שבאה אזהרה אחר מתן תורה בעשרת הדברות. לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. שלא יעשו איזה צורה של כסף שיהא נוח לפני ה' להנהיג על ידו את ישראל ולהזדקק לתפלתם וצרכם. או איזה צורה של זהב שיהא נוח לישראל לבקש ממנו תמיד שיקבל מהקב"ה את צרכי ישראל יעיי"ש בארוכה. וזה אינו ע"ז ממש שנזהרו בעשרת הדברות לא יהיה לך וגו' דשם הוא בתורת משגיח בכחו שנאמין ח"ו שהקב"ה מסר ההנהגה לאיזו אמצעי אבל באזהרה זו שלאחר מתן תורה בא להוסיף אפילו באופן שיהא הוא מבקש צרכינו מן ה' וזה באמת מותר כמו שכתבתי לעיל כ"ג כ' בפסוק הנה אנכי שולח מלאך דרך בזמן שהקב"ה קרוב לישראל כמו שהיה באמת עם משה אז אסור להמיר הבקשה מהמלאך אפילו בזה האופן מה שאין כן כשהוא משגיח עלינו ע"י מלאך אף על פי שאפשר לבקש ממנו ית' מכל מקום אין חטא ח"ו לבקש גם מהמלאכים שיבקשו רחמים עלינו ממנו ית' וכמו שכתבתי שם בדרך מלכותא דארעא. וכך הוא מלכותא דרקיע. אבל כ"ז אינו אלא בקשה בעלמא ולא לעשות צורה ופסל שיהא הוא קבוע לקבל מה' וליתן לנו.

ואזהרה זו עוד לא נודע לאהרן ומכל שכן לכל ישראל שהרי נאמרה אחר עשרת הדברות יחד עם כל פרשה תרומה ותצוה עד כה ולא כפירש"י בפסוק הקודם. וכבר הראינו לדעת כזה לעיל כ"ט כ' ועיי"ש. ונמצא שלא ידעו בזה האופן שום אסור לעשות אלהי זהב שיבקשו ממנו שיהא הוא המבקש צרכי ישראל מה'. מטעם שאנו המקבלים אין כחנו יפה לעמוד לפני ה' בתפלה. אף על פי שבאמת כל אדם יכול לשפוך שיח לפני ה' וביחוד בעסק פרנסה שכך הוא רצונו ית' וכמו שכתבתי בספר במדבר בפרשה מי מריבה מדרשי חז"ל. מכל מקום עוד לא ידעו מחקירה זו.

ע"כ אמר להם אהרן לפרוק נזמי זהב כיד לעשות צורה מזהב אשר הוא דוגמא לאמצעי שהוא קרוב להקב"ה ית'. ודייק באזני נשיכם בניכם ובנותיכם. ללמד כדרך אשה וטף שאין רוצים לקבל על עצמם עול פרנסה ומטילים עצמם על הבעל והאב. אף על פי שאפשר שאם היו רוצים היו מתפרנסים ע"י מעשי ידיהם כמו שאנו רואים כמה נשים וטפלים כשאין להם על מי לסמוך מתפרנסים ע"י עצמם. מכל מקום כך דרך נשים וטף להיות נטפלים להאיש שיביא להם אוכל. כך דרך המון העם אף על פי שיכולים בעצמם לצעוק אל ה' על פרנסה והוא שומע תפלה מכל בשר מכל מקום המה רוצים להיות נדבר עם ה' ע"י אחר שהוא אלהי זהב. ובזה הורם דעת שיבינו שאין זה הצורה אלא אמצעי שע"י יבקשו מה' כמו שנשים וטף נסמכים על הבעל והאב. שיהא הוא תולה עיניו לאביו שמים גם עבורם. זה היתה כונת אהרן הצדיק ושגג באזהרה שלא היה לו לדעת עדיין. אלא שיצא מזה קלקול רב כאשר יבוא.

פרק לב, ג

ג וַיִּתְּפְרוּ כָּל-הָעָם אֶת-נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאַזְנוֹתֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל-אַהֲרֹן:

כל העם. אף על פי שלא הכל חטא בע"ז כמבואר להלן שלא נהרגו אלא ג' אלפי איש מכל מקום כל העם הסכימו למה שהסכים אהרן לפניהם והביאו נזמי זהב אשר באזניהם. דבאמת אין נפקא מינה בזה רק שידעו שאין עסק זה אלא כדרך הנשים וטף וידעו היטב כי כן הדבר שאפשר להם לעלות אבל אינם רוצים בכך.

פרק לב, ד

ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּצַּר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסַּכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹוֹת מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

ויעשהו עגל. הוא תבנית שור. באשר כי לפרנסה היו צריכים ובכח א' מארבע חיות שתחת הכסא הוא השור אשר רב תבואות בכחו ע"כ עשה כצורתו שיהא הוא האמצעי לצורך פרנסה.

ויאמרו אלה אלהיך ישראל. הגיע לכמה אנשים לקלקול גדול שהאמינו שהקב"ה מסר בזה הצורה העליונה שהוא כח שור כל הכח שיהא הוא עושה בעצמו וזהו עבודה זרה ממש.

אשר העלוך. במעלה עליונה זו שנהיה מושגחים ע"י אמצעי קרוב להקב"ה כמו זאת הצורה שהוא א' מהחיות הנושאים את הכסא. ולא כמו במצרים.

פרק לב, ה

ה ויקרא אהרן ויגן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג ליהוה מחר:

וירא אהרן. מה שנתקלקל הענין ונשתומם. והתחכם לקרוא בשם ה' עליו. וזהו ויקרא אהרן בקול גדול ובהכרזה במחנה שידעו אשר חג לה' מחר. לא כמו שסבורים שהקב"ה כבר מסר לזה הכח הנהגתו ושוב עזב ה' את השגחתו מהם. לא כן, אלא מחר נקריב קרבנות לפני ה' שישפיע ע"י זה הכח פרנסה. וכבר ידענו דחג בא לצורך מלוי פרנסה, כמו שכתבתי בפרשה משפטים בפרשה דשלוש רגלים (כג, יז) והודיע שעדיין אנו צריכים להביא קרבנות לה' ולבקש ממנו על זה. ובזה שקרא אהרן ברבים נתבטלו דברי אותם המעטים באותה שעה. ובאמת היה לאהרן בראותו שבא מזו הצורה למחשבות ודעות זרות ליטול את העגל ולבטלו ולשברו אפילו אם בדעתו לא היה בזה איסור לפי כונתו אך הלא כמהה גרועים בעם דבהפקירא ניחא להו לפרוק ע"י עול השגחת ה' לגמרי. אבל ירא מכל העם שכונתם לשמים וגם ההכרח לפי דעתם לעשות כן. דאם לא כן הרי הם מסוכנים וירא להלוך נגד דעתם שמא יהרגו ויהיו נשחיתים כולם בע"ז שעבירה גוררת עבירה ע"כ תפס הרע במיעוטו לקיים את העגל. ואף על פי שידע שגם הוא לא ינקה שגרם לכמה אנשים לבא לעון ע"ז מכל מקום מסר אותו צדיק נפשו ונשמתו בשביל אהבת ישראל. ונמצא שהיה אהרן במעשה העגל מחטיא את קלי הדעת וע"ז נענש במיתת נדב ואביהו כמו שיבואר בפרשה שמיני. ואף על פי שכוון אהרן לשם שמים מכל מקום נענש וכמו בזכות הרבים שי שכר ע"ז אפילו באופן שאין הוא עושה כלל אלא שמתגלגל ע"י זכות הרבים, כמו שכתבתי בספר דברים ל"ד ו' מסוגיא בסנהדרין (מז, א) כך להיפך, מי שמתגלגל חטא הרבים ע"י, אפילו הוא אינו עושה כלל, מכל מקום נענש על זה. וכמו שכתבתי בסמוך פסוק ז' במשה רבינו. ולהיפך היה אהרן במעשה העגל מזכה רבים במה שנשמרו רוב ישראל מע"ז ובזה קיבל שכר הרבה. וכמו שכתבתי לעיל כ"ט כ' בשם מד"ר.

פרק לב, ו

ו וַיִּשְׁפִּימוּ מִמְּחֶרֶת וַיַּעֲלוּ עֵלֶת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשִׂתּוֹ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק :

וישב העם. לא כל העם אלא איזה חבורה.

ויקומו לצחק. בשמחה רבה שנפטרו מהשגחת הקב"ה שהוא מגיע ע"י תורה ועבודה דוקא, ודבר זה היה קשה לקבל מתחלה כמו ביארנו לעיל י"ג ט' עיי"ש. ועוד במעשה מרגלים היה כת כזה כמבואר בפרשה שלח.

פרק לב, ז

ז וַיִּדְבֹר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵּךְ-רֹד כִּי שַׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

לך רד. רדה מן ההר מיבעי, כמו דכתיב וירד משה מן ההר. מזה הגיע דרשת חז"ל בברכות (לב,א) לך רד מגדולתך. ופי ירידה זו הוא. שלא יתנהג עוד ע"י דרך נסי תמיד כמו שהיה משה זרוע תפארתו ית' אלא יהיו הליכותיך בהנהגה טבעית ונתן ה' טעם ע"ז. כי שחת עמך אשר העלית. בזה שהעלית אותם להתנהג בדרך נס בזה גרם להם שישחתו. משום הכי ראוי שירד ממדרגתו כדרך שאמרו חז"ל בבראשית רבה (צו,ה) שפורעין מן הנעבד אף על פי שאינו חייב כלל. מכל מקום הרי נכשלו ע"י. כך ע"י הנהגתו במעלה עליונה זו נכשלו ישראל. ע"כ ראוי ליענש ולירד. וכמו שכתבתי לעיל.

פרק לב, ח

ח סרו מהר מן-הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו-לו ויזבחו-לו ויאמרו

אלה אלהיך ישראל אשר העלוד מארץ מצרים:

וישתחוו לו ויזבחו. דרך הספור להוסיף ולהגדיל האשמה זה אחר זה. משום הכי החל ה' וישתחוו לו. ולא עוד גם ויזבחו לו. שהוא חמור מהשתחואה שישנו גם בהיתר למלכים ושרים מה שאין כן זביחה שאינו אלא עבודת אלוה. כן בפנים כן בחוץ.

ויאמרו אלה וגו'. והוא לכאורה קל מזביחה שהוא במעשה. מה שאין כן דבור בעלמא מכאן למדו חז"ל דהאומר אלי אתה חייב מיתה וכתר משום דאתקושי איתקיש לזביחה כדאיתא בסנהדרין (סג,א) ובפרש"י במשנה (ס,ב) ד"ה והמקבלו. אבל השתחואה לא איתקש כלל. ומשום הכי בעינן קראי להשתחואה למיתה ואזהרה. ובזה מיושב כמה קושיות התוס' בסוגיא.

פרק לב, ט

ט וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת-הָעַם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם-קָשָׁה-עֹרֵף הוּא:

והנה עם קשה עורף הוא. הדעת ההחלטית של האדם הוא בכח המוח של העורף, כמו שכתב הראב"ע בהקדמה לעשרת הדברות אשר באחרית מוח הראש הוא הזכירה, משום הכי מי שאינו נוח לשבור טבעו מיקרי קשה עורף. וישראל עזים הן כדאיתא ביצה (כה,ב). ואמר ה' אחר שהם עם קשה עורף לא יכנסו לעול תורה ומצות הנדרש להשגחתו ית', אלא מבקשים לאמצעי שלא יהיו צריכים עוד לעול תורה ומצוות.

פרק לב, י

י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וַיִּחַר-אַפִּי בָהֶם וְאָכַלְתִּם וְאַעֲשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָדוֹל :

ועתה הניחה לי. תרגם אונקלוס אנח בעותך מן קדמי. ולזה כוון בפרש"י בשם המדרש ועיין בסמוך (פסוק יא).

ואכלם. זה הלשון משמע כליה לגמרי ולא כלשון השחתה שיש לו כמה אופנים ועוד יבואר. (פסוק יד)

פרק לב, יא

יא וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת-פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה ה' יַחַרְה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה:

ויחל משה. אינו מובן לפי הנראה אחר שהקב"ה גזר ואמר הניחה לי היינו שלא תתפלל היאך מצא משה היתר להתפלל. אבל יש להתבונן בתרגום אונקלוס וצלי משה. ולא תרגם ובעי משה כמו שכתב בפסוק הקודם אנח בעותך. או היה לו לתרגם לעיל אנח צלותך. אלא הענין דכבר נתבאר בספר בראשית (מ' כ"ב) בפרשה בחרבי ובקשתי. דתפלה הקבועה בכל יום מיקרי צלותא ותפלה המיוחדת לצורך השעה מיקראי בעותא. וגם נתבאר שם י"ח כ"ב דמעיקר הדין מי שיש לו צורך שעה יתפלל ש"ע בזמנה ובו יכול חידוש תפלה לצורך השעה. ובזה לא יהא נצרך עוד להקדים שבח לתפלה כמו שאמרו בע"ז (ז,ב) ולמדו ממשה רבינו בפרשה ואתחנן (ג, כד) שהקדים אתה החלות וגו' משום דבתפלה קבועה כבר יש שלש ראשונות שהן שבח. אבל כ"ז הוא בכל אדם שתפלתו נדרש לעת רצון, והיא בעת תפלה קבועה, מה שאין כן משה רבינו דרב גוברי' תפלתו לעולם עשתה פרי וגם לא היה לו רגילות לתפלה קבועה שנתייסד הליכות עולם הטבע בפרנסה עי"ז. ומשה לא נצרך לכך וכמו שכתבתי בפרשה מי מריבה. והוא מחמת שהנהגתו היתה נסיי משום הכי כשהתפלל על עצמו הקדים שבח כדן. וכאן כשאמר לו ה' לך רד מגדולתך הזהירו הקדוש ב"ה אנח בעותך היינו תפלה לצורך השעה בפני עצמה

כדרכו. מה עשה משה ויחל משה. היינו וצלי משה זה תפלה קבועה כדרך ירידה מבדרך הטבע ובתוך תפלה קבועה התפלל עוד למה ה' וגו'. ומשום הכי לא אמר כאן שבח שהרי הקדים שבח בתפלה קבועה.

למה ה' וגו'. אינו נוסח התפלה דכתיב בפרשה ואתחנן שהתפלל בארבעים יום. והשנוי בנוסח התפלה הוא ע"י הפרש הגזירות שהיה על ההר קודם שניחם ה' על גזירות כליון ר"ל ולא כן בארבעים יום שאח"כ כאשר כבר ניחם ה' מכליון חרוץ בפעם אחת. ולפי ענין הגזירות היתה התפלה ויבואר בספר דברים דיוק השנוי.

אשר הוצאת וגו' ולא אמר העלית. דזה דברו לפני ה' שלא רק משום שהוא מתנהג בדרך נס הגיעו לכך, אפילו היציאה לבד שהיה ההכרח לכך גם כן גורם לבא לע"ז אפילו היו מתנהגים בדרך הטבע שהרי הוצאת אותם ביד חזקה הוא הדבר שהיה על ישראל במצרים משום שאל רצו לצאת. כמו שביארנו לעיל י"ג ז' שלא רצו לצאת ולשאת השגחת ה' שבא ע"י עול תורה ומצות. ואף על פי שלא ידעו שיהיו במדבר בדרך נס ורק וענת אשר העלנו מארץ מצרים היא עולה לצעקתם.

ואמר **בכח גדול.** היינו שידוד הטבע כמה פעמים והוא טעם שלא יצא לריק פעולתו המיוחדת בשביל כלל ישראל. דאם עלה על הדעת דמשה וזרעו לבד די שיהיו לגוי גדול לא היה צריך לכל כך פעולות.

וביד חזקה. כמו שכתבתי בעל כורחך הוציא אותם א"כ הרי ידעת שעלולים לסרב על עבודתך ולבקש את זרים.

פרק לב פסוק יג

יג זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וַתְּדַבֵּר אֱלֹהִים אֲרָבָה אֶת-זְרַעְכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל-הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲתֵן לְזַרְעֲכֶם וְנָחְלוּ לָעָלָם:

ככוכבי השמים. זהו השבועה שהיה בשעת עקידה ונתבאר שם שלא משום רבוי המשיל לכוכבים, אלא שיהיו גדולי המעלה שיאירו ככוכבים וא"כ אף על פי שעדיין לא הגיעו לזה המעלה. סוף סוף יגיעו לזה כפי שבועתך.

ואמר משה ולישראל עבדיך. אף על פי שלא נאמר לו ממש ברכה זו מכל מקום אחר שאמר לו צחק ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך וגו' ויתן לך את ברכת אברהם (ברא' כח,ג). והקב"ה א"ל בבואו מפדן ארם אני אל שדי פרה ורבה. הרי נתקיים נבואת יצחק וממילא הגיעה לו ברכת אברהם ג"כ.

ונחלו לעולם. בתורת נחלה דמשמעו שאין לה הפסק. ואפילו בשעה שגולים ממנה הרי היא שלהם אלא שגולים ממנה ולעולם עין ישראל תלויה לשוב בה. והקב"ה הבטיח ליעקב

כל זה כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ח ט"ו. וא"כ יש בזה טענה לבטל גזרת כליון שלא תתבטל הנחלה שהיא בטבע הבריאה השייכת ל"ב שבטים. ומה מועיל מה שאני זרעי לבד יורשים א". והרי אין זה נחלה שנבראה הארץ בשביל זה. נמצא בא משה בכח חמש טענות לבטל גזרת כליון. א' בכח גדול. ב' ביד חזקה. גם למה יאמרו וגו'. ד' שהיה הבטחה להרבות זרעם ככוכבים וא"כ עוד יהיו ראויים לגדולות. ה' ונחלו לעולם.

פרק לב פסוק יד

(יד) וינחם ה'. מלעשות כליון גמור אבל עדיין הית' הגזירה להשמיד אותו הדור, והבנים יבואו לא"י כמו שהיתה גזרת מרגלים. וע"ז הגזרה התפלל משה ארבעים יום עוד כאשר יבואר לפנינו בס"ד.

פרק לב, טו

טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֶשֶׁה מִן-הָהָר וַשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לַחַת פְּתָבִים מְשֻׁנֵי עֵבְרִיָּהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם פְּתָבִים:

ויפן וירד. לעיל י"ט י"ד כתיב סתם וירד משה מן ההר. וכאן כתיב ויפן. והטעם דזה ברור שמשה חזר וירד אחרנית ופניו כליפי שכינה כדין היוצא מן הקודש. ולא ירא שמא יכשל באבן וכמו שסופר בגמרא יומא (נג,א) על רבא כד הוי מיפטר מרבי' הוי אזיל לאחורי' עד דמנגפן כרעיין ומיתווסן אסקופתא דבי רב יוסף דמא אבל כאן בתפשו את הלוחות בידו ירא שמא יכשל ויפול והלוחות יפלו מידי ח"ו ע"כ הפנה עצמו ומצדד פניו והולך לאחוריו.

לחות כתובים משני עבריהם. לא היה מצד הפנים לבד אלא גם מפנים גם מאחור.

מזה ומזה הם כתובים. נקראים מימין לשמאל ומשמאל לימין ואין זה אלא מעשה נסים. (עיין ירוש' שקלים פ"ו באורך). והנה כל השבח הכתוב על הלוחות. מקומם יותר לעיל (לא, יח) בפסוק ויתן אל משה וגו' ולא במקום שבירתן. אלא בא הכתוב לבאר איך עשה משה כל הגדולות ליקח את העגל ולשרפו באש ולא עמד איש נגדו והרי את אהרן הכריחו עוד לעשות אלא משום שמשה התחכם ולא שבר את הלוחות בהיותו בהר כשאמר לו ה' ממעש' העגל והוחלט אצלו לשברם וגם הבין כי כך רצונו ית' כמו שכתבתי בספר דברים ט' י"ב והלאה, אלא משום שרצה משה לשבר את לבב העם ולהסעיר דעתם בראותם אשר משה משבר לעיניהם סגולה נפלאה כזו ויהיו נעצבים עד שלא ימצאו ידיהם למחות ביד משה על כל מה שעשה וכמו שמצינו בברכות רפ"ה (לא,א) דכי חזו רבנן דאייתא כסא דמוקרא בת ד' מאה זוזי וקתבר אעציבו. מכל שכן שנשבר לעיניהם סגולה שאין כמוה בעולם משום הכי סיפר הכתוב מה שהיה כדאי להסעיר לב העם ע"ז שהרי הלוחות היה

כתובים משני עבריהם מזה ומזה והיו כל ישראל החונים מכל צד סביב ההר יכולין לקרותו.

פרק לב, טז

טז וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמְּכַתֵּב מְכַתֵּב אֱלֹהִים הוּא חֲרוּת עַל-הַלְחַת:

והלוחות מעשה אלהים המה. גם עצם האבנים וחיתון נראה לכל עין כי אין ביד משה לעשות כאלה. ולא היה בידו אבנים נפלאים כאלו ולא חיתוך נפלא כזה ואין זה כי אם מעשה אלהים בריאה מיוחדת מששת ימי בראשית שנברא בשם אלהים וכדאיתא בפרשה מקום שנהגו.

וגם המכתב מכתב אלהים הוא. גם זה הכירו כי הכתב אינו מעשה ידי אנוש כי אם מכתב אלהים.

וגם חרות על הלוחות. חקוקים ולא כתובים בדיו או בצבע וכ"ז מן הנמנע לבשר ודם לחרות על אבנים כאלה. ואין זה כי אם ענין נפלא מיוצר בראשית ב"ה ע"כ היה בזה למדי להסעיר לב העם ולהעציבם ולבטל כל המחולות וההתקוממות.

פרק לב, יז

יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת-קוֹל הָעָם בְּרֵעָה וַיֹּאמֶר אֶל-מֹשֶׁה קוֹל מְלַחְמָה בְּמַחְנֵה:

וישמע יהושע וגו'. זה הספור אין בו דבר לענין העגל לפי ראות. ורק הוא בא בזה להעיר במקומו על ענין שנמצא במדרש קהלת ט' על הפסוק שבתי וראה וגו'. שני דברים אמר יהושע לפני משה ולא מצא חן. היינו כאן ובעת שאמר אדני משה כלאם. גער בו משה ומה זה העירו רבותינו ז"ל בחקירה זו אלא בא ללמד על מאמרם הנפלא במס' ב"ב (עה,א) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה. ובאו בזה המשל לבאר כי כמו שאין בלבה שום אור בעת שהחמה זורחת. ואף על פי שידענו שגם הלבנה נבראה להאיר מכל מקום בעת שהחמה זורחת אינה משמשת כלום באור. כך בעת שהיה משה באורו לא היה ליהושע שום הארה מן השמים אף על פי שנודע היה שיהיה אור המאיר לישראל והרי ע"כ עלה עם משה להר מכל מקום בעת שזרח משה לא היה אור ליהושע כלל. עד שהיה משה קרוב למות, כמו שכתבתי בספר דברים ל"א י"ד והלאה. ובא הכתוב כאן להראות אותנו אשר לא צלחה ליהושע לדבר לפני משה דבר שיהא נושא חן, אף על פי שהיה משה מבין בו כי הוא משכיל על דבר לאשורו.

פרק לב, יט

יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל-הַמַּחֲנֶה וַיֵּרָא אֶת-הָעֵגֶל וּמַחֲלַת וַיַּחַר-אֶף מֹשֶׁה וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת-הַלַּחַת וַיִּשְׂבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר:

וישלך מידיו את הלחות. כבר נתבאר בספר דברים ט' י"ז שלא היה ההשלכה כמטה את ידיו ונופל מה שבהם אלא שלקחם בידיו והשליך בכח. וגם היה באופן שהבינו הכל שלא בדרך הטבע נעשה כך כמבואר שם.

וישבר אותם תחת ההר. לא השליכם מידיו בהיותו במחנה אלא בחרי אף רץ בחזרה אל ההר ושם השליכם ושברם ולא היה בידם של ישראל למחות בו שהרי עוד לא מצאו לבבם לעבור הגבול והרי עוד לא משך השופר קולו וכדכתיב בספר דברים שם וההר בוער באש עד לב השמים ועיי"ש.

פרק לב, כ

כ וַיִּקַּח אֶת-הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ וַיִּטְחֶן עַד אֲשֶׁר-דָּק וַיִּזֶר עַל-פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשְׂק אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ויקח את העגל. כבר נתבאר (פסוק טו) כי בזה ששבר את הלוחות לעיני כל ישראל היה מקום למשה לעשות כל מה שלבו חפץ עם העגל.

וישק את בני ישראל. לא שהשקה כמשמעו את כל ישראל אל במה שפזרם על פני הנחל היורד מן ההר ומשם היו שותים כל ישראל שאף על פי שהיה הבאר אצלם כבר נתבאר בפרשה חקת (כא, יט) שהבאר עצמה ירד לנחליאל כדרך המים להיות נמשך למים אחרים וממילא השקה את ב"י. ולפי דעת חז"ל נבדקו בזה מי שהיה ראוי לזה העונש.

פרק לב, כא

כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-אַהֲרֹן מָה-עָשִׂיתָ לָּךְ הַעַם הַזֶּה כִּי-הִבֵּאתָ עָלָיו חַטָּאת גְּדוֹלָה: הַבֹּאת עָלָיו חַטָּאת גְּדוֹלָה. אף על פי שידע היטב שאהרן לא כוון לע"ז ח"ו כי אם לעשות אלהי זהב באופן שלא נודע להם עדיין האיסור בזה. אבל סוף סוף נתחלל בזה שם שמים ואחר שוגג ואחד מזיד בחילול ה'. והיינו חטאה גדולה שוגג שהוא גדול העונש ושאל את אהרן מה הכריחו לכך לעשות להם אלהי זהב אף על פי שהיה סבור שמותר.

פרק לב, כב

כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל-יַחַר אֶף אֲדֹנָי אַתָּה יְדַעְתָּ אֶת-הָעַם כִּי בָרַע הוּא:

כי ברע הוא. לעולם אומרים כי רע להם מעמדם במדבר ולשון זה כתיב לעיל ה' י"ט בכוונה זו יעיי"ש. באשר אינם בטוחים בכחם שראויים להתנהג בנס. ובדרך הטבע קשה ג"כ להיות במדבר. וזהו תרעומתם במן ובבאר כמו שנתבאר.

פרק לב, כג

כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי-זֶה מַשָּׂה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִדְעֵנוּ מֶה-הָיָה לוֹ:

עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. איזה כח שיוליכנו במדבר וכמו שנתבאר לעיל והרי ראו עצמם מסוכנים ומי יכול לעמדו לפי עם רב שחושבים עצמם למסוכנים ועומדים בענין רע רחמנא ליצלן.

פרק לב, כד

כד וַאֲמַר לָהֶם לְמִי זֶהב הַתְּפִרְקוּ וַיִּתְּנוּ-לִי וְאֲשַׁלְּכֵהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה הַזֹּאת:
ואמר להם למי זהב. לא יכולתי לעמוד נגדם, ואך אמרתי דבר להשקיט רוחם, ונעשה שוב במהירות נפלאה ויצא מה שיצא.

פרק לב, כה

כה וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת-הָעָם כִּי פָרַע הוּא כִּי-פָרַעַה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקַמְיָהֶם:
כי פרוע הוא כי פרעה וגו'. ראה שתי ראיות. אחת כי פרוע הוא לעשות מה שלבו חפץ איש כל הישר בעיניו באין מפריע. עוד ראה **כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם.** קמיהם משמעו אנשים גדולי הדור שקמים נגד העם הפרוע למחות בידם. ודרך עם ה' להיות נכנע וניחת מפני גדוליהם. אבל בזה שרבו על דעת אהרן הצדיק עד שהוכרח הוא לעשות כרצונם אף על פי שגם הוא ידע שאינו נכון וא"כ פרעה אהרן עוד בדבר זה לשמצה. פירוש להתנהג שלא בדרך ארץ ובכשרון דעת.

בקמיהם. עם גדוליהם הרוצים למחות בידם. והקדים זה הכתוב למעשה משה דבר נפלא מאד ומסוכן. ולא היה ראוי לעשות כן אם לא שראה משה צורך השעה והכרחי לעשות כן. והפלא הוא בשני דברים. א' מה שצוה את הלויים שהם בעצמם יהרגו ע"פ דעתם אותו האיש עבד ע"ז. והרי אפילו מלך שמרדה עליו מדינה ושולח חיילותיו להקיף את המדינה ולהענישם. אינו מרשה את בני החיל שהם יהרגו ע"פ דעתם אלא שולח עוד אנשי משפט לחקור חובת כל איש והחיל אינם באים אלא לשמור את בני המדינה שלא יפרצו בשופטיהם. וכך היה ראוי למשה לעשות להושיב ב"ד ולדון כל אחד. וכאן הרשה את

הלויים שהם ילכו משער לשער להרוג בחרב שלופה לכל מי שידעו שעבד ע"ז. ואפילו לדעת חז"ל שדנם בסנהדרין ע"פ עדים מכל מקום לא היה ע"פ דבר תורה להרוג שלשת אלפי איש ביום א'. שנית דאפילו אם יצא גזרת המלך להרוג כל הבא ביד אנשי חילו לא ישלח במדינה רבת אנשים. מעט חיל וחרב בידם. שהרי ירבו עליהם אנשי המדינה ויהרגו את החיל. אלא שולח הרבה גדודים וכל כלי זינם בידם באופן שיהיו בטוחים מן הסכנה. ומשה שלח את הלויים אנשים מועטים בחרבות למחנה של ששים רבוא ולא ירא מסכנת הלויים. משום הכי הקדים הכתוב כי צורך היה לעשות כן. כי ראה את העם כי פרוע הוא. אפילו מי שלא עבד עבודת כוכבים עדיין היה פרוע בלי שום מורא שמים ומורא בשר ודם. וקרוב להגיע לע"ז ולכל דבר תועבה כשיעלה על רצונו. ואם כן ראוי לעשות דבר נפלא להרוג ביום א' הרבה אנשים ויפול בזה פחד ב"ד עליהם וכמו שמצינו בשמעון בן שטח שהרג שמונים נשים מכשפות ביום אחד ובלי חקירה רבה כראוי ע"פ דין תורה אלא לצורך השעה.

שנית ראה כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. שמטילים מורא על גדוליהם שיהרגוהו אם לא ישמע להם. והרי הם רבים והוא יחיד. ע"כ רצה משה להראות בזה המעשה שאין מורא לעובדי ה' מהמון רבה כמו שלא נגע אדם רע בלויים שהלכו במסירות נפש כאשר יבואר. וכידוע מכאן ולהבא לנהוג מורא מגדוליהם ולא יפחידו אותם בהמונם הרב. וידעו אשר מגדול עוז שם ה'. בו ירוץ צדיק ונשגב. [וראיתי מגיהים בתרגם אונקלוס לדריהן. שאין זה שום משמעות לבקמיהם. וצריך לומר לרדיהן. היינו הרודים בעם. הן גדולים וכמו שכתבתי].

פרק לב, כו

(כו) מי לה' אלי. אין הכוונה מי הוא שלא עבד עבודת כוכבים. שהרי רוב ישראל לא עבדו עבודת כוכבים. אלא מי יודע בעצמו שהוא אך לה' למסור נפשו וכל אשר לו לאהבת ה' וכבודו. כעין שאמרו במד"ר ראש פרשת מטות על הא דכתיב ואותו תעבוד שאתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת. פירוש שאינו עובד את עצמו כלל. רק הוא מופרש לה'. ונדרש משה לשאלה זו משום דאף על פי דשלוחי מצוה אינם ניזוקין. אינו אלא במקום שלא שכיחא הזיקא כידוע. וא"כ לא היה משה יכול להכניס את ההורגים בסכנה עצומה כזאת. משום הכי חקר מי לה' אלי דזה הכלל דשכיחא הזיקא שאני אינו אלא מי שעושה מצוה כטבע האדם לקוות שכר וגמול אם בעוה"ז אם בעוה"ב אבל מי שהוא מופרש לה' בלי שום רצון עצמו כלל. אינו ראוי לפחד משום דבר אפילו מהזיקא דשכיחא.

(הרחב דבר: כמו שמוכח מסוגיא דפסחים (ח,ב) דתניא חור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבן, פלימו אומר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה ומפרש הגמרא משום דשכיח הזיקא. וק' וכי לית לי' לת"ק הא דשכיחא הזיקא. ואם באמת פליגי אמאי נקבע הלכה כפלימו. וגם הרי פלימו מביא ראיה מהא דכתיב בשמואל שאמר איך אלך ושמה שאלו והרגני והשיבו לו ה' עגלת בקר תקח בידיך. אלא ודאי ת"ק מודה במקום דיש סכנה ושכיחא הזיקא אבל אם יודע האדם בעצמו שמאבד את הרגשותיו במעשה המצות אין לו חשש מסכנה טבעית ומכל מקום יש לדעת כמה מצוה לבדוק ואמר עד מקום שידו מגעת. ואבל ודאי לא כל אדם זוכה לכך. ומכל שכן אם בא אחד לשאול הדין אסור להורות שיבדוק שהרי לא עמדנו על לבו. וזהו הוראת פלימו ואין בזה מחלוקת. והנה שמואל הנביא הגיע למדה גבוהה זו משום הכי לא אמר ה' תחלה שיקח עגלת בקר. אבל שמואל הרגיש בעצמו שהיה מתעצב באותו ענין על שאלו כידוע ולא מצא בלבבו שמחה של מצוה שמגיע לאהבת ה' ודביקות. משום הכי שאל כדן והקב"ה השיבו כהלכה).

וכן כאן כשרצה משה לעשות זה האופן לצורך השעה חקר מי הוא שיודע בעצמו שהוא אך לה' אז יכול לבטוח בו שלא יצא מכשול מדבר המסוכן הלז.

פרק לב, כז

כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה-אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ-חֲרָבוֹ עַל-יָרְכוֹ עִבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשְׁעַר לְשַׁעַר בְּמַחֲנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ-אֶת-אָחִיו וְאִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת-קָרְבוֹ:

כה אמר ה' וגו'. בודאי צוה קב"ה לעשות כן ומכל מקום לא כתיב הדבור מפורש משום שלא בא הדבור בדרך גזרה ואזהרה מפורשת שאי אפשר לגזור על האדם להיות באהבת ה' למעלה מטבע אנושי ולהגיע למצוה זו. ומעולם לא מצינו בתורה אזהרה בזה האופן. ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא כ"ה כ. ולא דמי למצות קדוש השם דהתם כך המצוה למסור עצמו למיתה בפועל. והיא אפשרית להעשות לשם גמול עוה"ב אפילו לא הגיע לאהבת ה'. אבל במצוה שבאמת אין הכונה למות ח"ו, אלא אם יעשה באהבת ה' באמת אז הזכות תעמוד לו שלא יסתכן. זה אי אפשר להזהיר כלל משום הכי לא אמר ה' בפירוש למשה דבר אל הלויים לעשות כן. אלא אמר לו אם היה נמצא מי שהוא לה' ולא יעש מצוה זו אלא מחמת אהבת ה' אזי יעשה כן.

ואחר שקרא משה במחנה והודיעו בני לוי אשר הנם מוכנים לכך. אמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל. שהיא היא הנהגה עליונה למעלה מן הטבע ומשום הכי אמר אלהי ישראל. והבטיחם אם אך כן הוא שהמה אך לה' אז יהיה אלהי ישראל עמם וינצלו מן הסכנה. **והרגו איש את אחיו וגו'.** כל שאפשר למעט הסכנה עדיף. ובזה שיהיו מדקדקים להרוג דוקא איש את אחיו שחייב מיתה יכירו כל ישראל שהם מופשטים מרצון עצמם בזה, ולא ימצאו גם המה לב לעמוד נגדם באשר יכירו שהמה כמלאכי מרום.

(הרחב דבר: ומזה יש ללמוד דהבא לרדוף את הרשע על דבר שחייב באמת מכל מקום יש להזהר שלא ירדפנו מי שהוא שונאו ומבקש רעתו. דרדיפת אדם הוא סכנה ושכיחא הזיקא. ואם הרדיפה באה בהנאת עצמו ג"כ גם הוא לא ינקה. פוק חזי מה שכתבתי בספר בראשית כ"ז ט' על הא דאיתא בבראשית רבה (ד,זס) שנענש יעקב על צעקת עשו. ולא נענש על חרדת יצחק היינו משום שעל חרדת יצחק ודאי הצטער יעקב הרבה אלא שמוכרח היה לכך. מה שאין כן בצעקת עשו נהנה יעקב. משום הכי נענש ע"ז אף על פי שגוף הענין מה שרמה לעשו היה כשר ומוכרח. והיינו דאיתא במדרש קהלת על הפסוק והאלהים יבקש את נרדף אפילו צדיק רודף רשע. פירוש ומה שרודפו יש בו הנאה עצמית שוב נענש ע"ז.).

פרק לב, כט

כט ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהנה פי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה: מלאו ידכם. הרגילו עצמכם לעשות אך לה' כמו שכתבתי לעיל כ"ט ט' במשמעות מלוי ידים.

כי איש בבנו ובאחיו. דבמה שהרגו באותו יום בנו ואחיו שידעו שחטאו ופעולה זו שבאה לידם לעשות אך לה' פעלה בלבבם פעולה עזה ונמרצה לעשות כן מכאן ולהבא אך לה'. מה שלא בנקל היה להם עד כה. ולא היה במלוי ידים. אבל עתה בנקל להרגיל ידכם לעשות אך לה'.

ולתת עליכם היום ברכה. עוד תועלת נפלא הגיע לכם במעשה נפלא זה שתהיו ראויים לתת עליכם היום ברכה. דבמה שעשיתם דבר למעלה טבע אנושי כך תהיה השגחה פרטית עליכם למעלה מהטבע והיינו שאמר משה בספר דברים י' ט' ה' הוא נחלתו כאשר דבר ה' אלהיך לו ונתבאר שם שבבואם בשנת הארבעים למוסרה. ושם קבלו עליהם עול פלפולה של תורה ובזה השיגו מעלה זו להתברך בשפע כדאיתא ב"מ ע"ז (יט,ב) כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין, דבר זה נאמר בתורה כו' וכמו שכתבתי לעיל ט"ו

כ"ז ולהלן ראש פרשת פקודי ובספר דברים ומעשה זה שעשו עתה במסירות נפש גרר להם להשקיע כחם בעסק תורה שאינו מגיע ג"כ רק באופן כזה. כדאיתא בשבת פר"ע אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל. ועוד כמה מאמרים ומזה הגיע עליהם ברכה.

עוד נכלל בזה המאמר שהלויים נתייחדו לברך את ה' בשירה יותר מישראל וכהנים והיינו דכתיב בית ישראל ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' ותניא בתוספתא שלהי מס' הוריות על פסוקים הללו נמצא ישראל מברכין אחת בית אהרן שתיים בית הלוי שלש. ויהי הפירוש ולתת עליהם היום מצוה ועסק ברכה. ומזה זכו להיות המה משוררים בבמה"ק יותר מכהנים וזכו לזה באותו מעשה. משום דשני אופני חסידות המה היינו א' מעשה המצוה למעלה מטבע אנושי. ב' רוממות הנפש בברכה באהבה ודביקות כמו שכתבתי לעיל בעשרת הדברות (כ,ו) ובספר דברים ל"ג ח' באורך. ובשביל שהראו חסידות במעשה זכו לזו החסידות, וזכו מן השמים ברוממות הנפש ג"כ.

פרק לב, ל

ל וַיְהִי מִמֶּחֱרַת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֲעֱלֶה אֶל-ה' אוֹלִי אֲכַפְרָה בְּעַד חֲטָאתְכֶם:

ויהי ממחרת. כל הימים הללו בכלל ארבעים יום האמצעים שהתנפל לפני ה'. ולא כפרש"י להלן ל"ג י"א והרמב"ן שם שארבעים יום האמצעים היה בהר וע"כ נתקשו בענין אהל מועד של משה יע"ש וגם דחו סדר פרקי דר"א פרק מ"ו שהביא הרמב"ן שם. והרא"ש שלהי מס' ר"ה כתב שיש טעות הדפוס בפרקי דר"א והוא פלא. [ונך כתב הגר"א בפירושו לסדר עולם רבה. דהעיקר כפרקי דר"א ואין חולק בזה. ולא הרמב"ן והרא"ש]. וכן המדרש שהביא רש"י שא"ל ה' ששיב אהל מועד למחנה, א"ל אני בכעס וכו' מבואר שהיה בתוך מ' יום הללו. אלא העיקר שכל מ' יום הללו עסק בתקנת ישראל במחנה אלא שנזהר להתפלל שחרית מנחה וערבית תפלה קבועה, ובתוך התפלה התפלל חפלה קצרה בשביל ישראל, והיא התפלה המבוארת בספר דברים ט' כ"ה ולא כהרמב"ן שם וע"ז נאמר (שם שם יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה. וכמו שכתבתי שם פירוש כראשונה היינו כמו שעשיתי בהר שהתפללתי תפלה קבועה ובה אמרתי למה ה' יחרה אפך בעמך. ומשום הכי לא הקדים שבח וכמו שכתבתי לעיל י"א. כך היה בכל משך מ' יום האמצעים בכל עת תפלה התפללתי תפלה קבועה וסדורה שהיה אז מימות אברהם יצחק ויעקב ובם היתה התפלה אנא חטא העם הזה וגו' ואחר כך היה רגיל בנסוח

התפלה שמבוארת בספר דברים אמנם אחר התפלה נתעסק במחנה כדאיתא בפרקי דר"א. ובזה מבואר כל הפרשיות אל נכון.

ולא תדחה ממה שכתבתי בדברים י' ו' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה. דאלו הימים לכולי עלמא מיירי במ' יום האחרונים כמבואר בפרש"י להלן ל"ג י"א וכך כתבו התוס' ב"ק דפ"א ועיין מה שכתבתי שם בעזרו ית'.

(הרחב דבר:) והא דאיתא בברכות (לד,א) כלום מאריך יותר ממשה בינו דכתיב בי' את ארבעים יום וגו'. אין הכונה שעמד במצב אחד בתפלה ארבעים מעת לעת דאם כן היה בזה נס שלא היה מעולם וגם איה אומר ודברים שאפשר לדבר ארבעים מעת לעת אלא הרבה להפציר על דבר אחד, היינו ביטול גזרה של השמדה, מ' מעת לעת בכל תפלה. ומזה יש ללמוד דאפשר להאריך הרבה אף בתפלה אחת).

פרק לב, לא

לא וישב משה אל-ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זָהָב :
חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זָהָב. בתורת שליח שיבקש בעדנו מה'. ונקרא אלהי זָהָב כמו שכתבתי לעיל ובזה נתחלל שם שמים שעשו אותו כמה אנשים לע"ז. והתודה בשם כל ישראל כדין.

פרק לב, לב

לב ועתה אם-תשא חטאתם ואם-אין מחני נא מספרך אשר כתבת:

מחני נא וגו'. יפה פירשו הרמב"ן והספורנו. שביקש למחות זכיות שלו כדי שירבו זכויותם ונוסיף לבאר דחטא חילול ה' חמור כמבואר בקידושין (מ,א) אין מקיפין בחילול ה' ומפרש בגמרא אין מקיפין כחנווני להאריך אף. עד שתתמלא הסאה. אלא העונש בא מיד. אבל איתא שם עוד מר בריה דרבינא אמר לומר שאם היתה שקולה מכרעת. ובזה הלשון מבואר דאף על פי שעון חילול ה' עונשו חמור מכל מקום אין זה אלא בצרוף שאר עונות עד שהיא שקולה ומכרעת. מה שאין כן אם הזכיות מרובים וכך כתב הרמב"ם באגרת השמד בזה הלשון: והעון הזה בין יתר העונות אין יוה"כ מכפר (ויותר מזה כתבתי בהעמק שאלה סימן קס"ז אות י"ד) מעתה אמר משה מחני נא. היינו מחה את הזכיות שלי ממני ולהצטרף לזכויותם. ואשאר בלי זכיות עד שאהיה ראוי למחות את שמי.

פרק לב, לג

לג וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא-לִי אֶמְחָנוּ מִסְפָּרַי:

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. זה אי אפשר להיות נמחה שמו אחר שלא חטא ואינו כמו שכתוב בס' ישעיה (נג,ה) והוא מחולל מפשעינו שהביא הרמב"ן ז"ל. דשם אינו מחיית השם כלל ח"ו אלא יסורי עוה"ז. אבל מחיית השם היינו כריתות עולם ח"ו זה אי אפשר. אך מכל מקום זכויותיך לצרף להם ודאי אפשר, משום הכי בטלה הגזרה של השמדה בפעם אחת אפילו אותו דור לבד ע"כ אמר ועתה וגו'.

פרק לב, לד

לד וְעַתָּה לֶךְ נַחֵה אֶת-הָעָם אֶל אֲשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לֶךְ הִנֵּה מִלְאָכֵי יְלָד לְפָנֶיךָ וּבָיִים פְּקֻדֵי וּפְקֻדָתֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם:

אל אשר דברתי לך. לא פירוש המקום משום דרך כעס כמו שכתב הרמב"ן ז"ל וכמו שאין זוכרין את השם משנאה כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ח ח' כך הדבר השייך להשנאווי אינו נזכר בפה מלא.

הנה מלאכי ילך לפניך. ולא אמר אשלח כמו שאמר ה' אח"כ. והנפקא מינה בזה מבואר בספר בראשית כ"ד ז' ההבדל בין לשון כי מלאכיו יצוה לך בין לשון הנה אנכי שולח. או הוא ישלח מלאכו. דשלוח משמעו מיוחד ומסיום בשביל דבר זה מה שאין כן יצוה לך הולך לתכלית אחרת ואגב מצוהו לצרכו. ובאמרו כאן הנה מלאכי ילך לפניך אפשר שיהא בדרך אגב לשמור את ישראל במדבר.

ובינים פקדי. דנהי דעון חילול ה' סר מזה שלא יהיה בחוזק באופן שאין להקיף מכל מקום הרי מצוה אינה מכבה עבירה זו כמו כל עבירות, ומה יועיל להאדם שיהיה לו רוב מצות אם יחלל שבת, וכי לא יענש ח", ע"כ ביום פקדי וגו' יענשו על זו העבירה של חילול ה'. וא"כ לא נתכפר העון לעת עתה.

פרק לב, לה

לה וַיִּגַּף ה' אֶת-הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת-הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱהֲרֹן :

על אשר עשו. עשיה בכל מקום משמעו תכלית והעמדה על צורה המיוחדת לאותו דבר כמו שכתבתי בספר דברים בשירת האזינו (פסוק ו) וכן בספר בראשית כמה פעמים. והנה אהרן עשה העגל בצורה המיוחדת לו לפי דעתו שיהיה אמצעי להביא צרכי ישראל לפני ה' ע"י. אבל המה עשוהו לתכלית אחר שיהא הוא האמצעי לעשות צרכיהם והיינו ע"ז. ונמצא המה עשו את העגל כפי דעתם אשר עשה אהרן לפי דעתו. והנה משה לא ביקש כעת

מאומה כל זמן שראה שהקצף גדול ואין מרצין בשעת כעס ולא התפלל אלא הנוסחא שבפרשה דברים.

פרק לג

פרק לג, א

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה אֶתְּהָ וְהַעֵם אֲשֶׁר הָעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזָרְעֶךָ אֶתְנַנְּנָה:

וידבר וגו'. בתוך ארבעים יום אלו נתפייס רצונו של הקב"ה לאט ע"י רבוי תפלות של משה. ובא דברו שאינו בכעס כל כך אלא בדברי פיוסים לישראל על מה שאינו רוצה עדיין להחזיר שכינתו. אבל מכל מקום מה שאפשר עשות להנאתם יעשה. ע"כ אמר עתה בלשון חבה אשר נשבעתי לאברהם וגו'.

פרק לג, ב

ב וְשַׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מִלֵּאדָּ וְגִרְשָׁתִּי אֶת-הַכְּנַעֲנִי הָאֹמְרִי וְהַחֲתִּי וְהַפְּרָזִי הַחַוִּי וְהַיְבוּסִי:

ושלחתי לפניך מלאך. היינו מלאך מיוחד לראות צרכי ישראל. אבל אינו באופן שכתוב בפרשה משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך. דשם החונה דה' הולך לפניו ומלאך עמו וא"כ היה אסור לבקש מהמלאך מאומה כי אם לה'. וזה היה קשה בעיני העם. ע"כ אמר ה' שיהא המלאך מיוחד באופן שלא תהא השכינה עמו. ויהא אפשר לבקש ממנו שיעלה זכרונות ישראל לטובה לפני ה'. וגם לעשות בדעתו באותו דבר שנמסר לו מן ה' באותה שעה. וכמו האופן שהלך המלאך עם יהושע. והמלאך שהציל את לוט. מה שאין כן באופן שהשכינה עמו. וכמו שביארנו לעיל שם בארוכה דכל זה הוא כעין מלכותא דארעא.

פרק לג, ג

ג אֶל-אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עִם-קִשָּׁה-עֲרֹף אֶתְּהָ פֹּו-אֶכְלֶךָ בְּדֶרֶךְ:

אל ארץ זבת חלב ודבש. באר הקב"ה דלא רק להגין עליהם וללחום מלחמותיהם כמו שהיה במי יהושע שלא בא המלאך אלא לצורך מלחמה. אבל פרנסה בארץ היה ע"י הקב"ה בעצמו כמו שביארנו באורך בספר בראשית מ"ח י"ז. אבל עתה אמר ה' שגם בהיותם בארץ דבת חלב ודבש יהיה ע"י המלאך.

כי לא אעלה בקרבך. לשום דבר.

כי עם קשה עורף אתה. הסביר הטעם לא משום שאני בכעס שהרי כבר נתפייס אלא בשביל שאני חושש לטובתך באשר את עם קשה עורף וקשה עליך להתנהג בהכנה הראויה להעומד לפני ה' בפלטין של מלך ה' צבאות. ובלי הכנה ודאי יש לחוש הרבה מכח הדין על איזה עון ודבר רע.

פן אכלך בדרך. שהסכנה מצויה יותר ויש להזהר הרבה כמו שכתבתי ס' דברים ו' י"ג ובכמה מקומות. וכאשר באמת היה אח"כ במתאוננים תיכף נענשו, משום שהיה באזני ה' כמו שכתבתי בספר במדבר שם.

פרק לג, ד

ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת-הַדְּבָר הַרְע הַזֶּה וַיִּתְאַבְּלוּ וְלֹא-שָׁתוּ אִישׁ עֲדֵיו עָלָיו:

ויתאבלו. כבר העירו במדרש שה"ש על זה שלא מצינו לשון אבילות בכלל ישראל כמו בשעה שרצה הקב"ה לסלק שכינתו מהם. ואף על פי שהקב"ה סביר שזהו טובתם לפי דרכם. מכל מקום הרי זה דומה לתינוק שרוצה אמו לסור ממנו וצועק התינוק על זה. ואף על פי שהיא מוכיחתו ומדריכתו הרבה, והוא אינו רוצה לקבל כל כך היא מכהו כמה פעמים. מכל מקום כשרוצה היא לסור ממנו בוכה בלי הפוגות, ונוח לו להתייטר כמה פעמים ולא שתסיר אמו השגחתה בעינה הטוב ממנו. כך נוח לישראל שיתייסרו כמה פעמים כאשר כן היה במדבר משתהא השכינה מסתלקת מהם.

ולא שתו איש עדיו עליו. עדי ישראל הוא רוח הישראלית. והוא בשני אופנים. חדא להמון עם ה' שיודעים אשר ה' אלהיהם בדרך נסתר. ואם שאין בהם כח להשיג רוח"ק ומעלה עליונה מכל מקום כל איש יודע דה' עמו גם בדרך הטבע, והיא אמונת ישראל מה' אלהינו ועדי הזה משורש בלב ישראל בכל שעה ובכל מקום ואין צורך לזה הכנה כלל. שנית, לגדולי ישראל שמכינים עצמם להשיג רוח"ק ומשיגים באמת, והוא עדי שאין למעלה הימנו, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממנו. אמנם זה העדי גם לגדולי ישראל אינה עמהם תדיר, רק בשעת הכושר להתבודד ולהתקשט בזה העדי. וכאן שהתאבלו ראו גדולי ישראל שאין ראוי להתבודד ולקוות להשיג רוח"ק שהרי אין רוח"ק בא מתוך עצבות ואבילות כלל ע"כ לא שתו איש - היינו אנשים המיוחדים. **עדי עוליו.** אלא הלכו קדורנית.

פרק לג, ו

ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-עַדֵּימָה מֵהָרְחֹב:

את עדים מהר חורב. כבר ביארנו גם ליל כ"ט מ"ו וגם בספר במדבר בפרשה ציצית דהנהגה של המון ישראל בהשגחה נסתרת אל בא לישראל אלא משעה שיצאו ממצרים וקבלו את התורה. והנהגה זו תלויה בג' עמודים תורה ועבודה וגמ"ח. מה שאין כן הנהגה אלקית בגלוי היה גם במצרים באנשי מעלה וחסידיים שידעו מג' עמודים אלו והתהלכו בהם באורח חיים למעלה מדרך אנושי. ומשום הכי בעדי השני שכתבנו לא אפשר לומר שקבלוהו מהם חורב. אבל על עדי הראשון שהוא של כל ישראל כתיב את עדים מהר חורב. מה שקבלו שמה.

והנה הראו ישראל בזה מסירת , שהרי היה להם לומר א"כ שאין השגחתך עלינו איך נלך במדבר הגדול והנורא וטוב לנו לשוב במצרים שהרי עיקר יציאת מצרים לא היתה אלא על מנת להיות לכם לאלהים. ואחר שזה א"א יהיה מאיזה סיבה שיהיה על כל פנים א"א יציאת מצרים ועבודת האלהים. אבל בזה מסרו עצמן לרצון ה' שיעשה עמהם מה שלבו חפץ. ובזה החל משה אח"כ לפייס את הקב"ה ששייב שכינתו בקרבם, ומכל מקום תהי עצה בטוחה לשמרנו מן הכליון ח"ו כאשר יבואר להלן י"ג וי"ח. ויסורים בלי כליון כמו שאמר ה' בראשונה פן אכלך בדרך. נוח לנו לקבל רק שלא יסיר שכינתו מקרבינו.

פרק לג, ז

ז ומשה יקח אֶת-הָאֱהָל וְנָטָה-לוֹ מַחוּץ לַמִּחֲנֶה הַרְחֵק מִן-הַמִּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֱהָל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל-מִבְקֵשׁ ה' יֵצֵא אֶל-אֱהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר מַחוּץ לַמִּחֲנֶה:

ומשה יקח את האהל וגו'. כבר ביארנו שכל זה היה במשך מ' יום האמצעים שהיה עדיין בהסתר פנים ולא רצה הקב"ה להשרות שכינתו בקרב ישראל ע"כ היה מוכרח גם משה להסיר את אהלו מתוכם למען יהא נדבר עם ה' שמה כאשר כן היה באמת. **והיה כל מבקש ה'.** דזה אפשר אפילו לאוה"ע מכל שכן לישראל אפילו בשעה שעלה על הדעת שלא תהיה שכינתו עמם מכל מקום הלא גם לאוה"ע היה נוח לבא לבהמ"ק מקום מסוגל להשראת שכינה כמבואר בתפלת שלמה. וכן נצרך אז לכל מבקש ה' לילך לאהל משה.

פרק לג, ח

ח וְהָיָה כִּצְאֵת מֹשֶׁה אֶל-הָאֱהָל יְקוּמוּ כָּל-הָעָם וְנִצְבּוּ אִישׁ פֶּתַח אֱהָלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד-בָּאוּ הָאֱהָלָה:

כצאת משה. מן המחנה שהיה רגיל אז הרבה במחנה כדתיניא בפרקי דר"א פמ"ו והובא ברמב"ן פסוק ז' שבתוך ארבעים יום האמצעים הכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט

במקומו. והדבר מובן שלא מלאכת יום א' היה ולא שני ימים. שהרי נהרס בלא ספק שלום כל שבט ע"י העגל וע"י שבירת הלוחות. וע"י שנהרגו שלשת אלפי איש. וכל זמן שלא שבו כל ישראל להיות בשלום כמו שהיה לפני מתן תורה דכתיב ויחן שם ישראל. לא היה אפשר לעלות ולקבל לוחות אחרונות. והיה למשה רבינו עבודה רבה בכל שבט לפי שילדבר ולהוכיח עד שישוב השלום. ואחר עבודתו בכל יום יצא מן המחנה אל האהל.

יקומו כל העם. עמדו מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם. והוא גמרא קידושין ספ"א (לג,ב) בחיוב לכל נשיא בישראל, אבל כאן היתה הוספה על החיוב לכל נשיא שיכולים היו לשוב לאהלם. אבל כאן קמו והביטו עד שובו האהלה. כדי להתענג בראיית עמוד הענן כאשר יבואר.

והביטו אחרי משה. ידוע מחלוקת בקידושין שם. ואיכא מ"ד לרעה כדאיתא והוא בירושלמי שקלים פ"ג. ולכאורה הוא, מהיכי תיתי לפרש הכי והלא כל הפרשה מוכיחה שראו את עמוד הענן והשתחוו ולמאי מפרש לגנאי. וגם אין השעה נותנת לכך שאז היו ישראל באבילות ובצער והאיך מצאו לבבם להוסיף רשע כזה. אלא ודאי הכל מודים דפירוש יקומו כל העם והביטו אחרי משה הוא לשבח. אלא דייקו במה שכתבתי ונצבו איש פתח אהלו והוא מיותר דמאי נפקא מינה אם קמו ברחוב או פתח אהלם אלא הכי פירוש, שהיו איזה אנשים עזי פנים שנצבו. ובכמה מקומות דכתיב לשון זה מתפרש לגנאי כמו דכתיב בדתן ואבירם יצאו נצבים (במד"ט,ז,כז). וע"כ כתיב איש פתח אהלו, שהיו יראים לצאת לרחוב ולדבר אחר משה שלא ירגמון באבנים, ע"כ נצבו איש פתח אהלו ודברו מה שדברו. ובאמת הענין היה נותן לכך באותה שעה שהיה משה מיטפל לתקן הריסות השלום. ובלא ספק היו נמצאים כמה עקשים שהחרו ריב ומדון וגם קצפו על משה ששבר את הלוחות מדעתו ומי יודע אם יהא לוחות אחרים. ומשה היה בעל כורחו כועס ומבזה אותם עד שלבסוף שתקן כל צרכו היה כל העם שמחים ומכבדים למשה ע"ז. ואותם עזי פנים דברו מה שדברו ומודיע זה הכתוב שמכל מקום משה עשה למחר את שלו, כדכתיב בסמוך ושב אל המחנה ולא חש לעזי פנים אלה שהביטו אחריו לגנאי.

פרק לג, ט

ט וְהָיָה כְּבֵא מֹשֶׁה הָאֱהָלָה יָרַד עֲמוּד הָעֲנָן וַעֲמַד פְּתַח הָאֱהָל וַדָּבָר עִם-מֹשֶׁה:

ועמד פתח האהל. כן היה כל ארבעים יום.

ודבר עם משה. אם היה צורך לדבר לא נקרא משה אל ההר אלא היה שם הדבור. או לתורה שבע"פ. כמשמעות עם משה כמו שביארנו לעיל בפירוש לדבר אתו. שדברו יחדיו כביכול ואז היה הכל באהל משה.

פרק לג, י

י וְרָאָה כָּל-הָעַם אֶת-עַמּוּד הָעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל-הָעַם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ:

וראה כל העם. אותם שקמו ברחוב והביטו לטובה הן המה זכור לראות ולהתענג בעמוד הענן. אבל ליצני הדור לא ראו ולא זכו לכך. ע"כ הביטו גם למחר לרעה כי ללצים הוא יליץ.

וקם כל העם והשתחוּו. בהודיה או בתפלה כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ד כ"ו בשם הירושלמי דסתם השתחואה הוא תפלה שראו אז עת רצון לתפלה. **איש פתח אהלו.** כלפי שכניה. זה לצפון וזה לדרום וכדאיתא בב"ב (כה,א) כגון אתון כו' והא שלא התפללו ברחוב הוא כדאיתא בברכות (לד,ב) חציף עלי מאן דצלי בביקתא.

פרק לג, יא

יא וַדָּבָר ה' אֶל-מֹשֶׁה פְּנִים אֶל-פְּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל-הַמַּחֲנֶה וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֵׁעַ בֶּן-נּוּן נֶעַר לֹא יִמִּישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל:

דבר ה' אל משה פנים אל פנים. בזכות השתחואות ותפלות ש"י שהוסיפו כח בגבורה של מעלה עד שנגדל השפע.

דבר ה' אל משה פנים אל פנים. היינו דברות שבכתב או לצורך השעה.

ושב אל המחנה. למחר לאותו עסק כמו שכתבתי לעיל.

ומשרתו יהושע בן נון נער. הודיע הכתוב דיהושע אף על פי שכבר היה גדול בשנים לערך חמשים שנה וגם גדול בתורה ובחכמה וא"כ היה מועיל הרבה למשה אם היה הולך עמו למחנה בעושי בני אדם. אבל הוא היה כנער כמו שלא הגיע לפלגות ראובן בעיניו אלו. והטעם לא ימיש מתוך האהל. שהיו עסקיו לעמוד על תורה שבע"פ שהיה כמעין הנובע באהל משה. ולא רצה להפנות משקידת למודו לשום דבר.

ובא זה הספור לדורות ללמד כמה ראש הדור מחויב להטריח בעת הריסות העם ליישב דעתם ולא יחוש אחר עזי פני שיהיו מפריעים מעשיו ומבזים אותו. וגם למדנו שהתלמיד הבא לקבל תורה מאותו גדול הדור אין לו להפנות לשום דבר במצוה שאפשר ע"י אחרים. וכדאיתא בעירובין (סח,א) מר לאו אורחיה אנא טרידנא בגרסאיה ובירושלמי חגיגה פרק א' איתא דר' אבהו שלח בנו לטבריא ללמוד, והיה עוסק בגמ"ח ושלח ליה האם אין קוברין בקסרין שלחתיך לטבריא ומשום הכי כתיב לא ימיש. ולא מש מיבעי אלא ללמד שכך ראוי שלא ימיש מתוך האהל עד שיגיע עתו להנהיג את הדור [ועיין מה שכתבתי בהעמק

שאלה שאלתא ז' (סעיף ה) שיטת ר"ח דעיקר הא דקיי"ל תלמוד גדול ממעשה אינו אלא בתלמיד היושב לפני רבו שהוא יקר אפילו ממה שמלמד לאחרים. ואנן אף על פי דלא קיי"ל כר"ח מכל מקום למדנו כמה יקר ענין תלמיד בתחלת השתקע עצמו לתורה שתהא מתקיימת בו].

פרק לג, יב

יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-ה' רְאֵה אֶתְּהָ אָמַר אֱלִי הֲעַל אֶת-הָעַם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר-תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אֹמֶרֶת יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם-מִצְאָתָּ חֵן בְּעֵינָי:

ויאמר משה וגו'. כל זה היה במשך מ' יום האמצעים ובהיותו באהל שלו והיה מתפלל תפלת ש"ע קבועה תמיד באותם מ' יום ובתוך ש"ע היה מתפלל חידוש דבר כמו שכתבתי בספר דברים ט' י"ח וכ"ו. ופעם אחת היה כך נוסח התפלה המיוחדת.

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה. הנני מבין שאתה רוצה לשנות את גזרתך משתי הוכחות.

א' ממה שאמרת בזה הלשון לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו' והיה לך לומר עלו אל הארץ. וכמו שאמר אח"כ בהליכתם מהר חורב עלו ורשו את הארץ. וממילא מובן דמשה עמם. אלא מזה שביארת לומר אתה והעם הראת לדעת כי אני הוא המעלה המצוין יותר מאשר היה אחר מעלה אותם ועל כורחך אתה רוצה לשנות הענין לטוב בשבילי וגם ממה שאמר אשר העלית מארץ מצרים מוכח דכונתך להעלות גם עתה למעלה מהטבע.

עוד הוכחה שניה.

ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. דבשלמא בשעה שאמר הקב"ה לפני העגל הנה אנכי שולח מלאך לפניך. וביארנו שהקב"ה יהיה מהלך עמו ממש אז לא היה נצרך להקב"ה לפרש מי הוא המלאך שידוע מי מהלך תמיד עמו ית' וכדאיתא בשמ"ר פ"ב בכל מקום שהיה ר' יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה ידוע שרבי היה שם כך כל מקום שהמלאך מיכאל מהלך שם השכינה. וגם כי אין נפקא מינה בידיעה זו שהרי בזה האופן שהקב"ה הולך אסור לבקש דבר מן המלאך כמו שכתבתי לעיל (כ"ג, כא) כי אם. אבל עתה כאשר הוא בתורת שליחות מלפניך היה לך להודיעני מי הוא המלאך למען אשר אדע לבקש ממנו כשארצה דבזה האופן רשאים לבקש מהמלאך כמו שכתבתי שם וא"כ כאשר לא הודעתני מזה יש לי להבין שאתה רוצה לשנות הדבר. וזה כלל שהקב"ה חוזר על הרעה ואינו חוזר מהטובה. ואם היה מפרש מי המלאך לא היה אפשר לחזור מכבוד המלאך וזהו

דבר שמואל לשאול בשעה שא"ל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך. וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם פירוש אף על פי שאפשר לבטל הגזרה ע"י תפלה אבל כאשר כבר נתנה לרעך אי אפשר לשקר בו ולחזור במתנתו.

וכך אמר משה ממה שלא הודעתני מי הוא השליח מבין אנכי שאתה רוצה לחזור בדבר. **ואתה אמרת ידעתך בשם.** עוד אמר שני טעמים שמקוה להפיק רצון מה' לשנות הגזירה לטוב ע"י כח תפלתו. ואף על פי שאין לאדם לקוות שהקב"ה מחויב ח"ו להפיק רצונו וכמו שכתבתי בספר בראשית על הפסוק ואנכי עפר ואפר. אבל משה הראה שני טעמים שמקוה לכך. א' שהרי אמרת ידעתך בשם. היינו במה שאמר ה' למשה ושמי ה' לא נודעתי להם. מבואר דלמשה נודע שם ה' איך הוא מהוה העולם וצורפי שמות והכי פירש הרמב"ן כאן. והענין דזה כלל שאמר משה רבינו בתפלה שלו הבאה בכתובים בס' תהלות כי הוא ידע שמי יקראני ואענהו. ומבואר במדרש שוחר טוב ע"ז הפסוק. דמי שידע שמו המפורש הוא מסוגל שתקובל תפלתו אמנם דוקא מי שידוע בס"ד ע"פ מעשיו הטובים ע"פ הכללים דאיתא בחגיגה פ"ב. אבל מי שהודיעו לו שם המפורש והוא אינו ראוי לכך ח"ו יכול לקלקל יותר ויותר. ואינו מפיק רצון בזה כלל.

וכך אמר משה ואתה אמרת ידעתך בשם נתתי לך כח הידיעה בשמו ית' וראוי היה לומר הודעתך אלא משום שאף על פי שמגיע בסייעתא דשמיא מכל מקום בא גם בכח היגיעה והשתדלות עד שעומד עליו בעזרו ית' לעשות השתדלות הנפלא ומשום הכי בא הלשון ידעתך אני עשיתי שתרצה לדעת. וכיוצא בזה נתבאר בספר בראשית י"ח י"ט ובספר דברים ל"ב ז'.

עוד טעם ע"ז הקווי כי אתה אמרת וגם מצאת חן בעיני אפילו בלא כחי בשם המפורש הלא אמרת שמצאתי חן בעיניך ונשיאות חן הוא קבלת התפלה כדתניא בספרי על הפסוק יאר ה' פניו אליך ויחנך. ובע"ז (ג,ב) הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חי. הרי דחוט של חסד מועיל לתפלה.

ואחר כל זה.

פרק לג, יג

יג וַעֲתָה אִם-נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת-דְּרָכְךָ וְאֶדְעָךָ לְמַעַן אֲמַצְא-חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאָה פִּי עֲמֻךָ הַגּוֹי הַזֶּה:

ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך. איני בא בכחי המועט של ידיעת השם. אלא בכח החן שהוא בלי טעם, וזהו דרך ענוה יתירה ממשה רבינו. משום הכי הקדים משה בשני

הטעמים, תחלה הטעם של ידעתיך בשם ואח"כ הטעם וגם מצאת חן בעיני. והוא משום שכך דרך המדבר שאומרים טעם הקטן תחלה ואח"כ הוספה טעם העיקרי. וכמו שכתבתי בספר בראשית כ"ד ז' בדברי אברהם אבינו לאליעזר ובכל מקום. וע"כ ביקש משה עוד הפעם בעיקר טענת ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך אם כן הוא ודאי הודיעני נא את דרכך במה אתה רוצה לשנות לטוב. ואמר דרכך בלשון רבים [בחסרון היוד ע"פ מסורה] ולא דרכך משום שיש שני דרכי הנהגת ישראל היינו פרנסה, והגנה. ואין שתי הנהגות הללו באופן אחד כמה פעמים. וכמו שכתבתי בפרשה ויחי (מח,טז) אשר בימי יהושע היתה פרנסת ישראל ע"פ ה' כמו בימי משה, והגנה נמסרה למלאך. ע"כ ביקש משה שיודיעו במה בדעתו ית' לשנות הענין. והוסיף לומר ואדעך אחלי רבש"ע אדע אותך ולא זולת, היינו שלא יהיה נמסר למלאך באופן שאם יהיה מה לבקש יהא נצרך לבקש מהמלאך כמו בלוט וכדומה. לא כן אנכי אלא רוצה אני לדעת אותך.

למען אמצא חן בעיניך. כאשר אבקש דבר לא אבקש למצוא חן בעיני המלאך אלא למצוא חן בעיניך. והוסיף לבקש בחין ערך תפלתו עוד טעם שמוצא לבבו לבקש כזה אף על פי שהדור אינו ראוי לכך.

וראה כי עמך הגוי הזה. גם המה בכל סרבנותם הינם קשורים בך. שהרי סבלו גזירה זו והתנצלו עדים. ולא אמרו א"כ נשוב למצרים שהרי אנחנו ככל הגוים. לא אמרו כן אלא מכל מקום המה קשורים בדרך כלל בך.

פרק לג, יד

יד וַיֹּאמֶר פְּנִי יִלְכוּ וְהִנְחֹתִי לְךָ:

פני ילכו. כפירוש הגאון שהביא הראב"ע פני הוא חמתי. והכי פירוש בתרגום יונתן [והכי איתא בברכות (ז,א)] ועיין מה שכתבתי בספר במדבר בברכת ישא ה' פניו אליך. והשיב לו הקב"ה באשר לעת עתה הנני בחמתי שהרי באמת לא נתרצה כל אותם מ' יום. אבל כאשר פני ילכו אז והנחותי לך אעשה לך נחת רוח והרי נשמע תפלתו.

מכל מקום הוסיף משה לבקש והוא בשביל שלא ידע משה אם גם בהליכות הדרך המסוכנת שהוא הגנה יהא הקב"ה מניח דעתו. או רק בשבתם במנוחה ולצורך פרנסה והרי זה ידע משה כי נוח שתהיה הפרנסה ע"י הקב"ה בעצמו מענין הגנה כמו שאמר יעקב אבינו על דורו של יהושע. כמו שביארנו בפרשה ויחי (מח,טז) בפסוק המלאך הגואל אותי וגו'. ע"כ לא ידע עדיין מתשובת ה' והניחותי לך. אם הוא בכל דבר או רק בפרט אחד, שהרי בלשון הבקשה ואדעך יהא די אם ידע את ה' בענין פרנסה לחוד. משום הכי הוסיף משה ואמר.

פרק לג, טו

טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אִם-אֵין פְּנִיךָ הַלְכִים אֶל-תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה:

ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. כל זמן שאין מדת הכעס הולך אל תעלנו מזה כלל. ואני איני מבקש בשעה שמדת הכעס עמך. אלא לאחר שילך אז אני מבקש שתעלנו. ובזה נכלל מבוקשו שהקב"ה בכבודו ית' ילך עמהם ויעלם מזה. והיינו הגנה ממלחמות ונחשים וכדומה. והוסיף רצוי.

פרק לג, טז

טז וַיְבַמֶּה יְיָ אֶפְסָא כִּי-מִצָּאתַי חֵן בְּעֵינֶיךָ אָנִי וְעַמֶּךָ הָלֹוא בְּלִכְתֶּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אָנִי וְעַמֶּךָ מִכָּל-הָעַם אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה:

ובמה יודע אפוא וגו' הלא בלכתך עמנו. אפילו כשנהיה בדרך ויהיה עת הצורך להגנה יהי ניכר שאתה הולך עמנו ולא ע"י שליח. ונפלינו אני ועמך וגו'. וזה אי אפשר להתודע לאוה"ע ג"כ כי נפלינו אני ועמך. אם לא עפ"י שתלך עמנו גם בעיני הגנה מהם כמו שהיה באמת בהריגת סיחון ועוג ובנחלי ארנון.

פרק לג, יז

יז וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה גַם אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֲעֲשֶׂה כִּי-מִצָּאתַי חֵן בְּעֵינֵי וְאֲדַעַךְ בְּשֵׁם:

גם את הדבר הזה. לא פרנסה לחוד שהוא מלוי מבוקש הראשון של ואדעך אלא גם הגנה בדרך.

כי מצאת חן בעיני. אמר הקב"ה אותם שני טעמים שאמר משה שמשום זה הוא מפיק רצון. א' כי מצאת חן בעיני. ב' ואדעך בשם. אלא הקב"ה היפך הסדר לומר כי טעם הראשון שלך הוא גדול מהשני באשר כחך גדול מאד בידיעת השם ואם כן סדרי הטעמים להיפך כמו שכתבתי לעיל.

פרק לג, יח

יח וַיֹּאמֶר הָרְאֵנִי נָא אֶת-כְּבוֹדְךָ:

ויאמר הראני וגו'. כבר תמה הרשב"ם מה ראה משה בשעה זו לבקש כזה. ועוד קשה תשובת ה' שלא השיב מתחלה ראיית הכבוד כלל רק דבר אחר שלא מעין שאלתו. [וזו מה שכתב הרמב"ם הל' יספר תורה פ"א ובכסף משנה בשם הראב"ד ועדיין לא נתבאר מה ראה משה לזה] אלא כך הענין. דאחר שהפיק רצון מה' שילך עמם, היה למשה רבינו לחוש לטענת הקב"ה שאמר אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך (פסוק ה). אשר נאמר בלי כעס, כמו שכתבתי לעיל שהיה בפיוס כמו אם שאומרת לבנה שמוכרת להפרד ממנו לטובתו. בהיותו סורר בטבע והיא קפדנית עד שאפשר שתהרגנו בכעס. וא"כ אחר שפעל משה שמכל מקום ילך הקב"ה עמם היה לו לחוש מאד שלא תשלוט מדת הדין עד כליון עפ"י קשוי ערפם. ולזה היה ההכרח לפני משה לבקש מהקב"ה שיבטיח להתנהג עם קיום ישראל במדת תפארת שהוא למעלה מהנהגה הראויה לפי טבע כח הדין. אלא יגדל נא כח מדה זו לשדד כל מדה הקבועה מיוצר בראשית ית' בהנהגת העולם ומלואו. וכאשר יבטיח הקב"ה ע"ז ממילא ילך עם משה וישראל במדבר בגלוי שכינה כפי מעלת משה שראוי למדה זו. אלא שהיה חשש כליון ישראל. וגם לדורות בשעה שיהיה חשש כליון ח"ו תהיה מדה זו של שידוד הטבע נוהגת תמיד. זהו כלל הענין שהיה למשה רבינו הכרח לבקש.

והנה עד כה שהפיק רצון ביאר לו ה' שאינו משום שהוא עת רצון אלא משום שמצא משה חן בעיניו וגם ידעו בשם. אבל אם היה אחר מבקש כזה לא פעל מאומה. ועתה כשרצה משה לבקש עוד אינו ממדת דרך ארץ לבוא עוד הפעם בזה הטעם שא"ל ה' שמצא חן בעיניו כמו שאם היה המלך אמר לשר א' בקש ממני דבר כי רוצה אני להפיק רצונך. וגם יבקש ויתן לו. וכי אפשר שיוסיף ויבקש להתגגע על המלך בזה הכח? ע"כ רצה משה רבינו בענוותו לבקש עת רצון שמסוגלת השעה להפיק רצון כל שואל. ובאשר דרך המלך בשעה שיום טובה הוא ולובש כל בגדי מלכותו ולבו שמח מכבודו להיות בטוב להפיק רצון כל שואל. ע"כ ביקש משה מהקב"ה הראני נא את כבודך. ולא שהיה משה רוצה ליהנות מזיו כבוד ה' שלא זהו דרכו של משה רבינו בענותו הנפלאה. אלא שהיה מכורח לזה כדי להגיע לשאלתו ובקשתו לטובת ישראל.

פרק לג, יט

יט ויאמר אני אעביר כל-טובי על-פניך וקראתי בשם ה' לפניך ורחמתי את-אשר אהו ורחמתי את-אשר ארחם:

ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. הודיע לו ה' עת רצון לכל אדם באופן שלא יראה את כבודו אלא כאשר ישמע העברת טוב ה' הינו י"ג מדות רחמים וגם ישמע שם ה' לפני י"ג

מדות אלו אזי ידע שבעת ההיא: **וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם.** מי שראוי לחנינה יחונן ומי שמבקש רחמים ירוחם. וענין שני דברים אלו. הן המה כדרך מלכותא דארעא בטוב לב המלך אזי נותן אות הכבוד למיודעיו ולא שמוצאים בזה פרנסה וכדומה רק שאותו הוא בא לחן ולחסד היינו נשיאת כבוד ועוד עושה באותו יום טובה. שמי ומי שבא לבקש רחמים על דבר הנצרך לו אזי מפיק רצון. וכן דרך ה' באותו עת רצון וחנותי את אשר אחון למי שראוי להרים קרן כבודו. אף על פי שאינו מבקש כלל מכל מקום המקום מרים קרנו. ומי שמבקש רחמים בצר לו יהיה ראוי או אינו ראוי מכל מקום ע"פ מבוקשו כי צר לו משיג מדת רחמים. ונמצא משמעות וחנותי וגו' למי שאינו מבקש אלא שראוי להשיג מעלת הכבוד. ורחמתי וגו' למי שמבקש תפלה על איזה דבר. כ"ז הודיע הקב"ה על שאלתו לדעת מתי עת רצון לאיזה תפלה לכל אדם. ולא בשביל שהוא משה.

פרק לג, כ

כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לָרְאֹת אֶת-פָּנַי כִּי לֹא-יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחַי:

ויאמר וגו'. באשר משה ביקש כדי לדעת עת רצון הראני נא. והקב"ה השיב לו לדעת עת רצון יהיה ע"פ השמיעה. והיה קשה למשה מדוע לא יודיע לו באמת אותו עת רצון ע"פ הראיה ע"כ השיב לו עוד ה' לא תוכל וגו' וע"כ תדע ע"פ השמיעה.

כי לא יראני האדם. אדם מיבעי. אלא האדם המיוחד אשר מעצמו נקרא אדם. לא ע"פ שקראו ה' אדם כמו שכתבתי בספר בראשית א' כ"ו.

פרק לג, כא

כא וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מְקוֹם אֲתִי וְנִצַּבְתָּ עַל-הַצּוּר:

ויאמר ה'. חזר הקב"ה באהבתו העזה והנפלאה למשה וא"ל הנני להודיעך גם ע"י הראיה.

הנה מקום אתי. להודיעך ע"י הראיה ג"כ היינו ונצבת על הצור. שהוא בראש ההר שא"ל להלן ל"ד ב'.

פרק לג, כב

כב וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשִׁמְתִּיד בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשִׁפְתַי כְּפִי עֲלִיד עַד-עֲבָרִי:

ושכתי כפי וגו'. באשר יש לי לחוש שלא תסתכל יותר מהאפשר להאדם ע"כ אני אכסה פניך בכפי עד עברי.

פרק לג, כג

כג וְהִסְרֹתִי אֶת-כַּפֵּי וְרֵאִיתָ אֶת-אַחֲרַי וּפְנֵי לֹא יֵרְאוּ :

וראית את אחורי. ומזה תשיג ג"כ כבוד ה' למרבה לדעת כי אז עת רצון. וכבר ביארנו שבאמת לא השתוקק משה מעולם להביט במקום שגבוה מכחו. והרי כבר בסנה הסתיר פניו כי ירא מהביט אלא שהקב"ה אמר שאולי לא יהיה נשמר באותו רגע אזי יכסה פניו. אבל לבסוף לא נצרך לזה כאשר יבואר. והנה כל משך ארבעים האמצעים לא הגיע אותו עת רצון עד תחלת ארבעים יום השלישים. אז.

פרק לד

פרק לד, א

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה פֶּסֶל-לֶךָ שְׁנֵי-לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשׁוֹנִים וְכַתְּבָתִּי עַל-הַלַּחַת אֶת-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל-הַלַּחַת הַרְּאשׁוֹנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ:

ויאמר וגו'. הגיעה השעה לשני דברים אלו גם לכתובת לוחות שניות. גם להראות ולהודיע למשה עת רצון.

וכתבתי על הלחת את הדברים. כבר נדרש ע"ז דברים הדברים את הדברים. אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. ביאר הענין. יש להקדים מה שכתב הראב"ע בשם גאון ז"ל דלוחות שניות מכובדים מן הראשונים. והראב"ע כתב ע"ז ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידן. אבל דברי גאון לאו דברי ריק הן ובחזית איתא שמאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבקיני לוחות השניים. והכי איתא ג"כ בשמ"ר (מז,ז) הה"ד טוב לי כי עניתי למן אלמד חקיך לטובתו של משה נתענה ק"ך יום שקיבל את התורה... אמר הקב"ה, נצטערתי, חייך שאין אתה מפסיד, בלוחות הראשונות לא היה אלא עשרת הדברות ועכשיו שנצטערתי אני נותן לך מדרש הלכות ואגדות כו' ועיין מה שכתבתי ס' דברים י' א'.

והכוונה בכ"ז דבלוחות הראשונות לא ניתן כח החידוש אלא מה שקיבל משה דיוקי המקראות והלכות היוצא מזה אבל לא לחדש דבר הלכה ע"י י"ג מדות וכדומה היות התלמוד. ולא היתה תורה שבע"פ אלא דברים המקובלים מפי משה ומה שלא היה מקובל היו מדמים מילתא למילתא. אבל בלוחות השניות ניתן כח לכל תלמיד ותיק לחדש הלכה ע"פ המדות והתלמוד, אלא שמתחלה לא עסקו בזה אלא משה וזרעו. ובערבנות מואב הוכיח משה לישראל שיקבלו זה הדרך כמו שיבואר ריש ס' דברים (א,ג). והיה העגל

סיבה לכל זה שנגזר וביום פקדי ופקדתי וגו' ומשום הכי הגיע בגזרת מרגלים גלות ופזור בארצות, והיא סיבה מכרחת לפלפולה של תורה מצד שני טעמים היינו מצד שמירת האומה ומצד שמירת ההוראה בישראל, כמו שביארנו לעיל סוף פרשת בא ובריש ס' דברים. ומזה הטעם עצמו צוה הקב"ה שיהיה הלוחות השניים בפיסול ידי משה, לא משום שלא זכו למעשה אלהים אלא להורות דהלכה המתחדשת בכח לוחות הללו היא השתתפות עמל האדם בסיעתא דשמיא כמו עצם הלוחות שהיה מעשה משה וכתובת הקב"ה. ועוד עיין להלן פסוק כ"ז שגם בכתובה היתה השתתפות משה. והיינו מה שאמרו חז"ל דאפילו מה שתלמדי ותיק עתיד לחדש היה בלוחות. והכונה שבכח לוחות השניות היה נכלל הכל.

(הרחב דבר: והיינו דאיתא במו"ק (טו,א) שאין שוין תלמוד בגובה של עיר ובפרסום שנאמר חמוקי ירכיך למה נמשלו דברי תורה לירך לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. ויש להבין המשך הכתוב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה יד אמן לפי אותה דרשה. אמנם פרש"י בסוכה (מט,ב) דכמו חלאים וגו' הן המה הלוחות. ומשמעות המקרא דהתלמוד שמכונה בשם חמוקי ירכיך משום שכחו ופעלו דוקא בסתר כמו ירך. הוא יקר ונעלה כמו הלוחות שהמה מעשה יד אמן זה משה. אך מכל מקום היה בס"ד. כך הוא כח התלמוד שנקרא חמוקי ירכיך שהוא עמל האדם. ובסיעתא דשמיא.)

וכ"ז דברי גאון. דבזה הפרט היה לוחות שניות מכובדים מן הראשונות. דאף על פי שקדושת הראשונים היתה נעלה מהם וממילא אלו לא נשברו היו נוח להגיע להוראה ע"י סברא ודמוי מילתא למילתא יותר מכאשר נשברו. אבל כאשר נתקלקלנו והננו נצרכים להיות יגעים ולשנן חרבה של תורה לזה מסוגל יותר לוחות אחרונים. וכדומה לזה היו אח"כ שני התלמודים. דהירושלמי קדושתו רבה מהבבלי באשר נעשה ע"י אמוראי קמאי, וכמאמר רבא בשבת (קלד,ב) אנא בהדי תרגימנא דסבי למה לי. הרי הודה שקדושת הראשונים יותר לכיין את האמת. וגם כי קדושת א"י היתה מועילה מכל מקום הרי ידענו דכח תלמוד בבלי מכובד מהירושלמי. ואף על פי שנקרא בסנהדרין (כז,א) במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי מכל מקום אינו לגנאי ח"ו אלא כחה הנפלא להאיר הלכה אפילו במחשכים היינו בבבל ובחו"ל שאין בה אור אה"ק ולולי כח התלמוד בבלי לא הגענו לאור ההוראה שם. ומעין זה בבחינה עליונה היה הבדל בין לוחות ראשונות לאחרונות. ועיין בספר דברים ד' י"ד.

את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים. ולא כתיב אשר כתבתי על הלוחות או אשר היו כתובים. אלא הוא כמו שכתבתי בספר דברים ה' י"ט וי' ד'. שעל לוחות הראשונים היה כתוב זכור. ועל לוחות השניים היה כתוב שמור. וכן כל השניים. ובעת היה

לוחות הראשונים היה זה הנוסח כמו תורה שבע"פ שהיה מקובל עפ"י משה שכך נאמר בדבור אחד. ונמצא שהיו על הלוחות אבל לא כתובים ומשום הכי הוסיף הקדוש ברוך הוא לומר אשר שברת ודרשו חז"ל יישר כחך ששברת. והיינו משום שבזה נתחזק כח תורה שבע"פ עיקר ברית השני שבא אחר מעשה העגל, כי אחר ששברם ונכתבו לוחות שניות בנוסח שהיה מתחלה מקובל בע"פ הרי ידעו שאפילו בלוחות ראשונות תורה שבכתב באו דברי קבלה שהיה בראשונה, מזה יש להבין כח דברי קבלה משתלשל ויורד וכולם דברי אלהים חיים. ועיין כיוצא בזה בפרשה מלאוים בסדר צו (פר'ח) דמה שבא בקבלה בפרשה תצוה בא בכתב בפרשה צו כמו שיבואר שם בס"ד.

פרק לד, ב

ב וְהָיָה נֶכּוֹן לְבַקֵּר וְעֵלִית בְּבֹקֶר אֶל-הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם עַל-רֹאשׁ הַהָר:

והיה נכון לבקר. לא משום קבלת הלוחות אמר ה' כ"ז דא"כ הכי מיבעי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים והיה נכון לבקר ועלית בבוקר וגו' וכתבתי וגו'. שהרי העליה קדם לכתיבה אלא משום זה לא היה נצרך לבוקר שהרי עוד נשתהה ארבעים יום. וגם א"כ כל האזהרות והחומר שבשניות יותר מבראשונות אינו מובן. אלא משום תכלית ענין השני להודיע למשה עת רצון הנעלה. ומשום התגלות הכבוד הנפלא בזו השעה נזהר ביותר ומשום הכי אמר ה' והיה נכון. שיכין עצמו ביותר להתגלות נפלא מה שלא ראה עד כה. ועיין לעיל י"ט י"א. וע"ז השעה א"ל ה' אז ונצבת על הצור וגו'.

ועלית בבוקר. מיותר לדרוש בוקרו של בקר כדתיא במכילתא בא פ"ו והיינו עמוד השחר. ועיין בסמוך.

פרק לד, ג

ג וְאִישׁ לֹא-יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם-אִישׁ אֶל-יְרֵא בְּכָל-הָהָר גַּם-הַצֹּאן וְהַבְּקָר אֶל-יָרְעוּ אֶל-מֹל הַהָר:

ההוא:

ואיש לא יעלה עמך. לא כמו בראשונות דכתיב (לעיל יט, כד) ועלית אתה ואהרן. **וגם איש אל ירא בכל ההר.** לא כמו בראשונות שישב יהושע במורד ההר. והי נראה למי שעומד בראש ההר.

גם הצאן והבקר וגו'. כי אין כבוד למלך ה' צבאות בהתגלות כבודו. שלנגדו יהיו רועים צאן ובקר.

ההר ההוא. ההוא ללמד דיקא כל זמן שהוא בחשיבתו. רש"י תענית (כא, ב).

פרק לד, ד

ד וַיִּפְסַל שְׁנֵי-לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֵׁינִים וַיִּשְׁכֶּם מֹשֶׁה בַּבֶּקֶר וַיַּעַל אֶל-הַר סִינַי כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים :

וישכם משה בבקר. היינו בעלות השחר ולא בנץ החמה ולמד מיתור לשון בבקר כמו שכתבתי. והיינו דמסיים כאשר צוה ה'. זהו בקבלה לבד הנדבר בפירוש. וכמו שכתבתי כמה פעמים דצוה נופל על לשון דברי קבלה.

ויקח בידו שני לוחות אבנים. לפי סדר הענין הכי מיבעי. ויפסול וגו' וישכם משה בבוקר ויקח את הלוחות בידו ויעל אל הר סיני. או ויעל אל הר סיני ושני לוחות בידו. כלשון הפסוק דברים י' ג'. אלא בא ללמדנו דלקיחת הלוחות הועילו למשה גם בעת וירד בענן וגו' היינו בשעה שעבר כבודו ית' לפני משה והוא היה צנוע מאד ולא רצה להביט אזי לקח בידו הלוחות שהיו מונחים על ההר ושם אותם נגד פניו. ע"כ לא כתיב עוד מענין ושכתי כפי וראיית אחוריו ית'. שבאמת לא רצה משה אלא לדעת עת רצון לתפלה. וכמו שהיתה מדתו בסנה כן בסיני. הסתיר פניו.

פרק לה, ה

ה וַיֵּרֶד ה' בְּעָנָן וַיִּתְיַצַּב עִמּוֹ שֵׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה':
ויקרא בשם ה'. כמו שאמר לו ה' וקראתי בשם ה' לפניך.

פרק לו, ו

ו וַיַּעֲבֵר ה' עַל-פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל רְחוּם וַחֲנוּן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב-חֶסֶד וְאֶמֶת:

ויעבר ה' וגו'. היינו העברת טובו ית'.

ורב חסד ואמת. ורב קאי גם העל האמת. ומשמעו דדרכיו אינו כדרכי בני אדם. דמי שהוא רב חסד. אינו רב האמת להעניש כמו שמגיע. אבל הקב"ה אף על פי שהוא רב חסד מכל מקום הוא רב אמת. וגבהו דרכי ה' מדרכינו. והיינו שאנו אומרים הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם. אין השבח מאוה"ע להקב"ה על שגבר על ישראל חסדו. אלא להיפך אף על פי שגבר עלינו חסדו מכל מקום ואמת ה' לעולם. ובשביל זה המה מתגברים עלינו הרבה עתים.

פרק לז, ז

ז וַיֵּצֵא חֶסֶד לְאֲלֹפִים נִשְׂא עֹון וּפְשַׁע וַחֲטָאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֹון אַבוֹת עַל-בְּנֵים וְעַל-בְּנֵי בָנִים עַל-שְׁלֹשִׁים וְעַל-רַבְעִים:

נוצר חסד לאלפים. היינו למי שעובד מאהבה והוא דרך החסידות בשני אופנים שביארנו בעשרת הדברות ובפרשה ברכה (דבר' לג,ח). אותו חסד הוא נוצר לגמול לזרעו.

נושא עון ופשע וחטאה. בגמרא יומא (לו,ב) ביארו הא דכתיב וחטאה דמשמעו שוגג אחר הפשע שהוא הזדון דהכי פירושו למי ששב מיראה נעשה הפשע חטאה. ונראה לפי הפשט ע"פ שביארנו בספר במדבר ל"ה ל"ד שיש שוגג שהוא גרוע מזדון ממש שאינו אלא בתאוה שבאה לשעה. אבל שגגת תלמוד או טעות בהליכות עולם שמכשיל הרבה והוא עולה זדון אף על גב שאינו אלא שגגה והוראת היתר. אבל הקלקולים מזה החטא רבה מאד ונחשבים לזדון.

ונקה לא ינקה. אפילו למי שאינו מנקה להעניש כפי הדין מחמת איזה זכות שיש לו מכל מקום מנקה אותו מעט מעט כאב המייסר את בנו שמעניש מעט מעט כדאיתא במס' ע"ז (ד,א). וכן הוא המדה בסוטה ששתתה ויש לה זכות שלא יגע לה העונש המבואר במקומו. ומכל מקום היא מתנוונה והולכת כדאיתא בסוטה פ"א. ומזה למדנו בכל הענינים וזה מיקרי שהוא מנקה ולא ינקה.

והיינו שמוסיף על זו המדה **פוקד וגו'.** מלבד שמעניש אותו מעט מעט עוד הוא פוקד עון אבות על בנים. זהו פשטו של מדה זו. והדרש ג"כ אמת וברור.

פרק לד, ח

ח וַיְמַהֵר מִשָּׁה וַיִּקְדֵּ אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶי:

וימהר משה וגו'. נודע למשה שהוא הרגע של עת רצון לשמוע תפלת כל אדם ע"כ השתחוה. וכבר כתבנו לעיל ל"ג י' במשמעות השתחואה שהיא תפלה. והיינו שמשה התפלל תפלה קבועה והוסיף בה אם נא וגו'.

פרק לד, ט

ט וַיֹּאמֶר אֱ-נָא מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יְלֹ-נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבָּנוּ כִּי עַם-קָשָׁה-עֲרָף הוּא וְסִלַּחְתָּ לְעֹנֵינוּ וְלַחַטָּאתֵנוּ וְנַחֲלֶתָנוּ:

אם נא מצאתי חן בעיניך אדני. כבר ביארנו כמה פעמים דמשמעות זה השם הוא שידוד הטבע. והקדים לומר אם נא וגו' לא שימלא משום זה בקשתו דא"כ לא היה נצרך לעת רצון הנפלא. אלא הכי קאמר אם באמת הנני הגון לפניך שתהא הנהגתי למעלה מן הטבע. אלא שירדתי מגדולתי בשביל ישראל. ועתה ילך נא אדני בקרבנו. דאף על פי שכבר הבטיחו ה' שילך עמם. מכל מקום היה אפשר שיתנהג בדרך הטבע כמו שאמר ה' לך רד מגדולתך ע"כ ביקש שיתהלך במדבר באותה מדה של שידוד הטבע.

ופירוש משה הטעם של בקשה זו לא משום כדי להתכבד בזה ח"ו אלא. **כי עם קשה עורף הוא.** ואם כן אחר שהבטחת להתהלך עמנו. אפשר שח"ו ברגע אחד תכלה אותנו כפי מידת הדין למקום שכינה ע"כ ההכרח להוסיף חסד ולהתהלך במדה גבוהה זו שנכלל בו גם שידוד המדות שקבע בהם עולמו. ובזה וסלחת לעוננו ולחטאתנו. בזו המדה תסלח גם לעונות הדור גם לחטאות של חילול ה' שמצוי יותר במקום שכינה בהיסח הדעת מזו המעלה שלא יבא מזה לידי כליון ח"ו.

ונחלתנו. ביקש עוד אשר מדה זו של שידוד המדות יהיה בנחלה אשר אין להפסק לעולם כדאיתא בר"ה (יב,ב) מה נחלה שאין לה הפסק לעולם וכן בב"ב (קכט,ב) ירושה אין לה הפסק. ועיין מה שכתבתי לעיל (לב,ג). ומדה זו של נחלה אינו מתבקשת אלא בעת שאין הדור ראוי מצד עצמם מכל מקום מצד ירושה ונחלה היא אתם. כך ביקש שגם לדורות הבאים שלא יזכו באמת למדה זו בתמידות כמו בימי אותו הדור מכל מקום בעת הצורך הגדול שהוא בשעה שיש לחוש לכליון ח"ו יגיעו לירושה זו של שידוד מידת הדין. עוד נכלל בבקשת ונחלתנו. שאתה תקח אותנו לנחלה משום הכי אי אפשר לכלות אותנו. כמו שאדם שיש לו נחלה אפילו אינו מוצאה יפה עושה כל השתדלות להשביחה כל האפשר רק שתהיה נחלתו קיימת. כך יהיו ישראל נחשב נחלת ה' שאין לה הפסק לעולם.

פרק לד, י

י וַיֹּאמֶר הַנְּה אֲנֹכִי פֶרֶת בְּרִית נֶגֶד כָּל-עַמֶּךָ אֲעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא-נִבְרָאוּ בְּכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל-הָעַם אֲשֶׁר-אֶתָּה בְּקִרְבּוֹ אֶת-מַעֲשֵׂה ה' כִּי-נִוְרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ:

נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו'. כבר תמה הרמב"ן ז"ל איזה נפלאות נעשו במדבר מאד מה שלא נעשה עד כה. ואני תמה עוד על הלשון אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים. מה לנפלאות בחו"ל ובגוים. אבל לביאורינו מבקשת משה מבואר תשובת ה'. תחלה השיב על בקשתו ונחלתנו. שהוא לדורות עולם ונחוצה ביותר. והבטיח הקב"ה בברית אשר נגד כל עמך. כל שבט ושבט נקרא עם בפני עצמו. כמו שכתבתי בספר בראשית (כח,ג) בפסוק והיית לקהל עמים. וגמירי דלא כלי שיבטא כדאיתא בב"ב (קטו,ב) ועיין מה שכתבתי בספר דברים (כט,כ). וזהו דבר ה' אשר בעת שיהיה עם אחד מישראל שהוא צאן מרעית משה מסוכן וקרוב לכליון ח"ו אז אעשה נפלאות בשידוד הטבע לעשות שארית לאותו עם והיינו אשר לא נבראו בכל הארץ דגם הארץ נכרתה בזה הברית כדכתיב בברית האבות והארץ אזכור. והיינו דמצינו כמה ארצות שנחרבו ושוב לא נשאר להם זכר. אבל א"י אף על פי שגם היא נחרבה וגפרית ומלח שרפה כל ארצה ונ"ב שנה

לא עבר בה עוף. ומכל מקום הרי הארץ בישובה כמו שהיתה. זהו נפלאות שלא נברא בכל הארץ.

ובכל הגוים. דכל גי אם נגזר עליה כליון שוב לא תוסיף קום. מה שאין כן שבט אחד מישראל. והיינו שאמר יחזקאל ט"ז אחרי שהרבה לספר כמה גדולים עונות ירושלים מסדום ובנותיה אמר לבסוף וזכרתי אני את בריתי אתך בימי נעוריך. והוא הברית שנכרת כאן. וזהו הברית שכתוב בספר ויקרא כ"ו מ"ב והארץ אזכור ופסוק מ"ד להפר בריתי אם כמבואר שם.

אחר זה הברית שהוא נצח ישראל ואפילו שבט אחד. שב הקב"ה לבקשת משה ע"ז הדור ילך נא אדני בקרבנו. על זה הבטיח וראה כל העם אשר אתה בקרבנו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך. ואינו מדבר במן ובאר שכבר נעשו לטבע ולא פסק מהם גם בימי הזעף. אלא כוון הקב"ה על מעשה קרח דתן ואבירם שנגעו בכבוד משה עצמו ועשה ה' דבר נפלא ונורא לכבודו של משה לבדו. וזהו אשר אני עושה עמך והיינו דכתיב בספר דברים (יא,ו) ואשר עשה לדתן ואבירם בני אליאב וגו' כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה.

והנה מכאן והלאה חזר משה למעלתו וביטל גזרת ה' לך רד. והיה אז נצרך לתפלה קבועה כמו כל אדם אבל עתה שב למעלתו דרב גובריה ושוב לא התפלל תפלה קבועה במדבר כמו שכתבתי בפרשה חקת בענין מי מריבה. ומשום הכי הוצרך להקדים שבח לתפלה בפרשה ואתחנן. כ"ז פעל משה בתפלה קבועה בעת רצון של י"ג מדות לבטל גזרה לך רד.

(הרחב דבר:) והנה איתא בר"ה (יח,א) ר' יצחק א' יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. ואל נתבאר טעמא דר"י מנליה לחלוק על תנאי דמחלקי בין יחיד לצבור. ובשאלות דרב אחאי גאון פרשה ויקהל איתא בזה הלשון אמר ר' יצחק יפה צעקה לאדם בין לפני גזרה בין לאחר גזרה שנא' ויעבור ה' על פניו מלמד שנעשה הקב"ה כשליח צבור היורד לפני התיבה. ואמר לו למשה בשעה שישראל חוטאין לפני עשה לפני כסדר הזה ואני מוחל להן. והנה עיקר זה הדרוש של ויעבור מבואר במס' ר"ה (יז,ב) א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור כו' אבל השאלות העלה דמכאן למד ר' יצחק דמועיל עת רצון של י"ג מדות אפילו ליחיד לאחר גזר דין. ולכאורה קשה טובא, חדא, דזה היתה תפלה בשביל צבור ומנא לן יחיד מממש. שנית מאי ראיא ממשה רבינו דרב גובריה לתפלת כל יחיד. עוד קשה הרי תפלת משה הואילה גם בלא י"ג מדות וביטל גזרת ושלחתי לפניך מלאך וחזר הקב"ה ואמר פני ילכו

והניחתי לך. אבל לביאורינו בכל הענין מתיישב שפיר הכל. שהוכיח ממה שחזר הקב"ה מגזרת לך רד מגדולתך ובעת רצון העלהו למעלתו. והוא נוגע רק למשה עצמו כמו שביארנו שלא היה נצרך לתפלה קבועה וגם מעשה דתן ואבירם. ולא אפשר לדחות שאני משה דרב גובריה שהרי על זה עצמו התפלל עתה לבטל גזרה שנגזר עליו לך רד שלא יהיה רב גובריה. ושפיר אפשר ללמוד דכמו כן כל אדם המתפלל לעצמו, אם רק בשעה שהש"ץ מתעטף ואומר י"ג מדות והיו עת רצון מועיל צעקת היחיד גם לעצמו, אבל בלי י"ג מדות של צבור לא מהני. והא דמצלין אקצירי ואמריעי ואיתא בגמרא שם (טז,א) דאתי כר' יצחק ג"כ מצלין בעת רצון של תפלה קבועה וכדומה.

ולא תקשה עוד מה זה הוכחה ממשה הא גם בלי י"ג מדות ביטל גזרה של ושלחתי לפניך מלאך. שהרי כבר ביארנו בריש הענין דזה הפעם היה' עבור ידיעת שמו ועבור שאמר ה' שמצא חן בעיניו לקבלת התפלה. וגם הקב"ה השיב כן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם. ומבואר הא לאחר לא היה שומע לבטל הגזרה. אבל תפלה זו שיתנהג למעלה מהטבע כמו שהיה לפני העגל. התפלל משה כמו שהיה איש פרטי כמו שביארנו לעיל ל"ג י"ח. וגם הקב"ה שיב כי בעת שיקרא י"ג מדות אז ורחמתי את אשר ארחם וביארנו שאז ירוחם כל מי שיתפלל. ובזה הכח נשמע משה לבטל גזרה של לך רד מגדולתך. על כן שפיר מוכיח מכאן לכל אדם).

אחר כל הדברים יש לבאר תמצית הפרש אופני הנהגת הקב"ה עם ישראל בהשגחה פרטית לפי המעשים שהיא באה בשני אופנים שהן ארבעה. ע"י מלאך הוא בשני אופנים. א' שיהיה נמסר למלאך שהולך בדרך אגב לשמור אותם כלשון כי מלאכיו יצוה לך. ואמנם האומה בכללה לא היתה במדרגה פחותה זו רק בשעה שאמר הקב"ה בקצפו כביכול לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך (לעיל לב, לד). ב' נמסר למלאך מסוים. וכמו שנמסר מעשה אליעזר עבד אברהם וזהו הרצון היה במאמר ה' בדברי רצוי למשה ולישראל לך עלה מזה וגו' ושלחתי לפניך מלאך (לג,א). ובשני אופנים אלו אפשר לבקש מן המלאך ג"כ שהרי נמסר לו ברצון הקב"ה וכמו שביקש לוט מהמלאך.

והדרך השני ע"י הקב"ה בכבודו ית' וזהו ג"כ בשני אופנים היינו לפרנסה עושה הוא בעצמו כביכול כדרך שהאב נותן לבנו בידו ולהגנה ומלחמה אפילו בשעה שהולך בעצמו כביכול מכל מקום המלאך הוא העושה. וע"ז כתיב בפרשה משפטים(כג,כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך וכמבואר שם. וא"כ אסור לבקש ממנו ח"ו במקום שהשכינה עומדת. מיהו שני דברים אלו היינו פרנסה והגנה אינם תלויים זה בזה ובימי יהושע נתחלקו. הפרנסה היתה ע"י הקב"ה והגנה ע"י מלאך וכמו שניבא ג"כ יעקב אבינו על זה האלהים

הרועה אותי. המלאך הגואל אותי ברא' מח,טו-טז) ושם מבואר יפה. וא"כ הנה שנים שהן ארבעה.

וגם זה יש לדעת דבעת שהמלאך עושה בעצמו, אינו יכול לשדד הטבע, אם לא שנשלח ביחוד לעשות דבר הפלא. אבל בעת הנהגת ה' אפשר שיהיה בדרך הטבע כמו שהיה פרנסת ישראל בא". ואפשר שיהיה בדרך נס. והובטחו ישראל בכריתת ברית שלא יהיה כליון מעם אחד מישראל בכל אופן שיהא נדרש באותה שעה.

פרק לד, יא

יֵא שְׁמֵר לְךָ אֶת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם הַנִּי גֵרֶשׁ מִפְּנֵיךָ אֶת-הָאֲמֹרִי וְהַפְּנֵעֲנִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרִי וְהַחֲוִי וְהִבּוֹסִי:

מצוך היום. דייק היום. באשר כי אף על פי שלפי הנראה בהשקפה ראשונה אין חדשות בזה הפרשה מהאמור עד כה כאשר יבואר. אבל לאחר הדיוק בכל פרט. יש חדשות שנשתנו האזהרות אחר מעשה העגל. שנודע קשי ערפם ושנצרכים לשמירה יתירה מע"ז. ועצות הרבה להשריש אמונה ויראת ה'. וזהו שדייק היום. ומשום הכי כתיב שמר לך דמשמע להנאתך ולטובתך. והכי נמי במשמע מעין זה לפי דרכך שאתה עלול לחטוא יש לך להזהר ביותר.

פרק לד, יב

יֵב הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן-תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עֲלֶיהָ פֶּן-יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבְּךָ: פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עֲלֶיהָ. מיירי בשעת כבוש קודם שנכלה כל יתדות הארץ. כמבואר מלשון אשר אתה בא עליה. ותו ממה דכתיב בסמוך ואת אשריו תכרותון. והיינו גדוע דכתיב בספר דברים ז' ה' ואשריהם תגדעון. ומקשה בגמרא ע"ז (מה,ב) בהא דכתיב במקום אחר ואשריהם תשרפון באש משני דגדוע קודם לכבוש. וכבוש קודם לשריפה. והכי נמי בהאי קרא דכתיב תכרותון מיירי בשעת כבוש. והנה לעיל כ"ג בפרשה לא תהיה לנו משכלה וגו' וכל הענין דמיירי ג"כ בזה המשך כמו שכתבתי שם. ונזהרו אז ישראל (כג,לב) לא תכרות להם ולאליהם ברית וגו' כי יהיה לך למוקש. וביארנו כי באשר אין לחוש שיעבדו אז ע"ז של שבעה אומות אלא משום מורא שלא ימסרו נפשם על זה כדאיתא כיוצא בזה בסוכה (לח,א) שלא לאגרויי שיטנא. וזה אינו ע"ז ממש כדמסקינן בסנהדרין (סא,ב). מכל מקום הוא למוקש. וכאן לאחר העגל ניתוסף אזהרה זו ביותר באשר אז לא נזהרו כי אם כריתת ברית עמם ואלהיהם ביחד. אבל עמם לבד היו רשאים. אבל היום נזהרו פן תכרות ברית ליושב הארץ לבד ג"כ.

פן יהי למוקש בקרבך. בראותך אותם עובדי עבודת כוכבים תבוא גם אתה להמשך אחריהם.

פרק לד, יג

יג כי את-מזבחתם תתצון ואת-מצבתם תשברון ואת-אשרי תכרתון:

כי את מזבחותם וגו'. גם לפני העגל נזהרו בזה שם (נג,כד) כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם. אבל אחר העגל נתחדש עוד שלשה דברים. א' דשם לא נצטוו להטפל בזה כי אם אחר כבוש כמבואר שם בפסוק כי ילך מלאכי וגו' והכחדתיו וכמו שכתבתי שם. ועתה לאחר העגל נצטוו ע"ז גם קודם גמר הכבוש אלא שלא נצרכו לישרף עד אח"כ כמו שכתבתי לעיל. ב' דשם לא נזהרו אלא על גוף העבודה זרה ומשום הכי לא כתיב מזבחותם שאינו אלא משמשין. והא דכתיב מצבתיהם כבר פרש"י שם אבנים שהם מציבין להשתחוות להם. ובאמת הכי איתא במס' ע"ז (מז,ב) דאבן שחצבה מתחלה לבימוס ה"ז אסורה משעת חציבה וע"כ עובדין אותה ג"כ כמו שכתבו רש"י ותוס' שם. וכך היה מנהגם דמזבח לא בא אלא להיות משמשין מה שאין כן מצבת אבן. ומשום הכי הוזהרו ישראל על המצבה לה' כדכתיב לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך. והיינו שבביל שנהגו אוה"ע לעשות לע"ז ממש. הא לאחר העגל נזהרו אפילו על משמשין והיינו מזבחותם. וממילא הוא הדין מצבה שלא היתה נעבדת. ג' באשרה ובזה מפורש בע"ז (נג,ב) אר"א כתחלה של א"י דא"ר ואשיריהם תשרפון באש מכדי ירושה להם מאבותיהם ואין דאם אוסר דבר שאינו שלו כו' אלא מדפלחו ישראל לעגל גלו אדעתייהו דניחא להם ועבודת כוכבים שליחותא דידהו עבדי. ומשום הכי כתיב כאן ואת אשריו ולא ואשיריהם כמו מצבותם אלא לרמז אשריו דישראל. מה שאין כן מצבות דשבעה אומות נמי אסור.

פרק לד, יד

יד כי לא תשתחוו לאל אחר כי ה' קנא שמו אל קנא הוא:

כי לא תשתחוו וגו'. לפני העגל נזהרו ג"כ כי תעבוד את אלהיהם וגו' וביארנו שם דמיירי בעבודה מיראה בשעת כיבוש ולא נזהרו על השתחואה מיראה לחוד. אבל עתה הוזהרו גם על איזה הכנעה מיראה דלא ליגרי בהו.

פרק לד, טו

טו פן-תקרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו:

פן תכרות ברית ליושב הארץ. עד כה לא הוזהרו מלכרות ברית אהבה אחר שיכלו יתדות הארץ עם האומות שישארו בה אבל עתה נזהרו בה ג"כ אחר כיבוש וחלוק ונתיישבו בארץ ומטעם שמפרש והולך.

פרק לד, טז

טז וְלִקְחַתְּ מִבְּנֵי לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְּנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהָזְנוּ אֶת-בְּנֵיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן:

ולקחת מבנותיו לבניך. במה שתאכל מזבחו יגרום גם זה והוא כעין גזרת חז"ל בישולי עובדי כוכבים משום בנותיהם ובנותיהם משום דבר אחר. אבל הם הוסיפו לאסור כל בישולי גויים. ובקרא לא הזהיר משום זה הטעם אלא לילך לביתם באהבה למשתה שלהם.

והזנו את בניך וגו'. היינו דכתיב בספר דברים ז' ד' לא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך כי יסיר את בנך מאחרי. אלא דשם נכלל במשמעות כי יסיר את בנך שתי כוונות. חדא כפרש"י שיסיר האב הגוי את בנך שנולד מבת ישראל. וקאי הטעם על בתך לא תתן לבנו. ושנית כפירוש ר"ת והרמב"ם כי יסיר אבי האשה הגויה את בנך הנושאה מאחרי. וקאי הטעם על ובתו לא תקח לבנך כמו שכתבתי שם. וכאן לא מיירי אלא באיסור נשיאת הגויה לבן ישראל. ולא פירש הכתוב כאן אלא במה שנזהרו ביותר משום מעשה העגל כמו שכתבתי. דאותה אזהרה של נתינת בת ישראל לגוי משום הסרת הבן הנולד המגודל בבית אביו הגוי. זה אינו ענין לסיבת העגל, שהרי הבן הצעיר אם יהא מגודל בבית הגוי ודאי יהיה ג"כ הולך אחריו אפילו לא יהא נפתה לעבודת כוכבים בטבע. מה שאין כן אזהרה דבנותיהם שהחשש שיזנו את בניך הגדולים שנולדו ונתגדלו ביהדות. אינו אלא לפי שנמשכו אחר העגל וסרו מהר. משום הכי יש לחוש שיהא נמשך אחר אשתו בת אל נכר. וע"פ דעת תורה להזהר מן המכשול למדו חז"ל להוסיף גזרות לפי הצורך באותו דור והלאה.

פרק לד, יז

יז אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה-לָךְ :

אלהי מסכה. אינו ע"ז כלל כמו שכתב הספורנו. וגם לא מיירי באופן שנאסר כבר אלהי זהב ואלהי כסף כמו שכתבתי לעיל סוף פרשת יתרו. אלא מיירי בצורה העשויה לחברת ב"א לנסוך יין ושמחת מריעות. משום הכי סמך הכתוב ענין ג' רגלים שבהם תהיה שמחת מריעות למצוה. ועיין ס' ויקרא י"ט ד'.

פרק לד, יח

**יח אַתְּ-חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמַר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב פִּי
בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם:**

את חג המצות תשמור. לא בא הכתוב לבאר שלש רגלים שכבר כתיב לפני מעשה העגל. אלא בא בהוספת ענין להזהר בדרך מוסר ולעשות מסילות בלב ישראל בזמנים הללו להשריש בהם יראת ה' ואמונה. ע"כ לא הקדים הכתוב כאן שלש רגלים תחוג לי בשנה. אל הקדים להזהיר בחג המצות באשר הוא חודש האביב להצמיח בו זרע עבודת ה' ע"י מצות התלויות בו כמו שכתבתי בפרשה קדש (יג,ד). ושינה הכתוב לשון זה הפסוק ממה שכתבתי לעיל כ"ג ט"ו תאכל מצות כאשר צויתך וכאן אשר צויתך היינו משום דשם משמעו כמו שצויתי ביום הראשון ושמרתם את חג המצות (יב,ז) כך תשמור שבעת ימים וכמו שביארנו שם. אבל כאן שכבר הזהיר על שבעת הימים משום הכי כתיב אשר צויתך. ועוד סיים הפסוק כי בחדש האביב יצאת ממצרים. ולא כמו שכתבתי שם כי בו יצאת דמשמעו ביום ראשון וכאן הוסיף דהחודש בכללו גרם שבו יצאת ממצרים, למען ללמדנו כי כל החודש מסוגל להשריש בו יסודי האמונה ועבודת ה'.

ומכאן למדן לעסוק בעניני פסח מר"ח כדי שיהיה זה העסק להשריש אמונה וכבמסיק בפסחים ד"ו בהא דפסח מדבר שהזהיר משה לישראל מר"ח. ואפילו לחכמים דרשב"ג דל" יום לפני הפסח שואלין ודורשין בהל' פסח. מכל מקום מר"ח יש לעסוק יותר. והיינו דאמרינן בהגדה יכול מר"ח כו' הרי דס"ד דמצות ספור ממש בא מר"ח. והוא מהאי קרא שבא אחר העגל להוסיף הכנה לזכירת עניני פסח. ובשביל זה התכלית כדי לחזק האמונה ויראת ה' בלב. [וכיוצא בזה איתא בירושלמי מגילה פ"א דמדכתיב והחודש אשר נהפך ש"מ דכל החודש כשר לקריאת מגילה].

פרק לד, יט

יט כָּל-פֶּטֶר רָחֵם לִי וְכָל-מִקְנֶךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר שׁוֹר וְשֵׂה:

כל פטר רחם לי. כבר כתיב כל הענין לעיל י"ג י"ב וביארנו שם כל הענין ללמדנו שההכרח לעשות אנשים מוכשרים להתקדש בתורה ובפרישות לעבודת ה' והמה יהיו מדריכים את כלל ישראל וע"ז נתקדשו הבכורים. ואחר מעשה העגל שנשתנה הענין. ובא קדושת שבט לוי תחתיהם והיה עולה על הדעת שיצאו קדושת בכורים לגמרי משום הכי הוצרך לכפול דמכל מקום כל פטר רחם לי.

פרק לד, כ

כ וּפְטָר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְּשֶׁה וְאִם-לֹא תִפְדֶּה וְעֲרַפְתּוּ כָל בְּכוֹר בְּנֵיךָ תִפְדֶּה וְלֹא-יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם :

כל בכור בניך תפדה ואל יראו פני ריקם. דאף על פי שיצא מאותה מעלה שמכבר מכל מקום אחר שהוא לי עדיין יש בו איזה מעלה ולא יראו פני ריקם. ויש בו סגולה מיוחדת לתורה ועבודת ה'. זהו פשטא דקרא. ומכל מקום קאי גם על חג הפסח והוא אזהרה כמו שם. ושתים זו שמענו מהמשך המקרא אחר חג הפסח. ובענין קדושת בכור.

פרק לד, כא

כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת בְּחֵרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת:

וביום השביעי תשבות. נתבאר לעיל כ"ג י"ג דשביתה זו באה להכין מעשיו אז לפני ה'. ועל זה כתיב ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. והוסיף כאן דכמו כן. בחריש ובקציר תשבות. אותה שביתה דשבת קודש תהיה גם בשביעית. למען יוסיף לקח בכל השנה בתורה ועבודה.

פרק לד, כב

כב וְחַג שְׁבֻעֹת תַעֲשֶׂה לְךָ בְּכוֹרֵי קִצִיר חֲטִיָּם וְחַג הָאֲסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה:

וחג שבועות וגו'. כבר נתבאר במכילתא פרשה משפטים דפרשה זו בא ללמד דאפילו בשני שביעית נוהג שבועות וסוכות. אף על פי שאז אינו חג הקציר וּחַג הָאֲסִיף.

(הרחב דבר: וראוי לדעת אשר ברייתא דמכילתא השנויה בפרשה משפטים עיקרה נשנית על קראי דפרשה מועדות דתשא. וכמו שהבאתי בהעמק שאלה סימן ק"ע אות ב' בשם בני הרב ר' חיים ברלין נ"י. מדתני' שם והלא כב נאמר את פני האדון ה' ומה ת"ל אלהי ישראל. אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. וזה כתיב בפרשה זו. ובאמתלא כתיב מועדות סמוך לשביעית בפרשה משפטים. לא בפרשה זו סמוך לבחריש ובקציר תשבות. ואליבא דר"ע דס"ל בשביעית הכתוב מדבר וברייתא זו ה במדרש רות בפתיחתא דשמעה עמי ואדברה בשם תני רשב"י ולא בשם תני ר' ישמעאל כמו דאיתא במדרש קהלת אל ברייתא דמכילתא פרשה בשלח. אבל ידעו דברייתא זו רשב"י תני לה. והיינו משום דשנשנית בשיטת ר"ע ולא כר' ישמעאל. ובזה יישבנו בהעמק שאלה שם קושיא חמורה של הגאון טורי אבן חגיגה (יח) מהא דסנהדרין (י"ד). ואכל מקום להאריך.)

וע"פ זה באו כל השנוים דשתי פרשיות הללו. דמשום הכי נקרא כאן חג שבועות ולא חג הקציר. ומשום הכי כתיב כאן בכורי קציר חטים ולא בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה

דמשמעו בכורי שבעת המינים. אבל כאן בשביעית אין לך אלא בכורי קציר חטים שהוא שתי הלחם.

וחג האסיף תקופת השנה. באמת חג הסוכות מיבעי בשביעית, שהרי אז אין אסיף. אלא כתיב חג האסיף משום התקופה דכתיב כאן, כדאיתא בסנהדרין (יד,א) שתהא התקופה באה דוקא בחוה"מ שאפשר לאסוף דבר האבד מיהא. וכל זה הגיע אחר העגל. דקודם מעשה העגל לא באו שתי רגלים אלו אלא בשביל שהמה בטבע המדינה לחוג בעת קציר ואסוף. ולא בא הכתוב להזהיר עליהם אלא שיהיו חג לה'. אבל אם לא היה חג ברצון האדם. אינו מבואר אם הדין לעשות כלל חג לשם מצוה וא"כ בשביעית אין בו חגים אלו. אבל אחר העגל הזהירם לעשות רגלים גם בשביעית כדי שיבואו ברגל לעזרה להשריש עבודה ואמונה.

פרק לד, כג

כג שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יֵרָאֶה כָּל-זְכוּרָךְ אֶת-פְּנֵי הָאָדוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

את פני. ושם (כג,ז) כתיב אל פני. דשם מיירי בשש שני עבודה והמון ישראל רחוקים ממנו ית' ובאים ברגל אל ה'. אבל בשביעית גם בלי רגל כל איש ישראל אינו רחוק במחשבתו מעבודתו ית' באשר הוא פנוי וכמו שכתבתי לעיל (פסוק כא) כי אם. משום הכי ברגלים בא להוסיף דביקות ואהבת ה' משום הכי כתיב את פני. שהאדם עומד אתו כביכול.

האדון ה' אלהי ישראל. משמעות האדון נתבאר שם והוסיף הפסוק כאן אלהי ישראל. דבשביעית ניכר לכל השגחתו הנפלאה ביחוד לעמו ישראל, דבשני תבואות לא ניכר ההפרש בין השגחתו בא"י בין שארי ארצות מה שאין כן בשביעית שנה שלימה בלי קציר ואסיף. אי אפשר להתקיים בשארי אוה"ע. ורק בשביל שהוא אלהי ישראל המה מתקיימים.

פרק לד, כד

כד כִּי-אֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֵיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת-גְּבוּלְךָ וְלֹא-יִחַמְדוּ אִישׁ אֶת-אֲרָצְךָ בְּעֵלְתֶךָ לְרֹאוֹת אֶת-פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה:

כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך. הקדים הפסוק שני דברים אלו להבטחת ולא יחמוד איש את ארצך היינו משום שנכלל בזה הלשון שני אופני הבטחות. א' שלא יבוא איזה מלך אומה לכבוש את הארץ בעת שכל ישראל בירושלים ואין חיל יושב על הספר. ב' כדאיתא בפסחים (ח,ב) מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה כו' והתוס' כ'

דנ"ל מדכתיב את ארצך. ויותר נראה דנפקא ליה מדכתיב ולא יחמוד איש. דחמדת הארץ בכלל לא שייך באיש אלא בעם או גו'. אלא הכונה שלא יבוא גנב לגנוב הקמה. והוא הדין פרה הרועה באפר [ומיושבת בזה קושיית התוספות שם ד"ה לכדר' אמין] והגמרא הוסיף ואין חיה מזיקתה. והוא למד בתורת כל שכן. דיותר נוח לחול השגחת ה' על בריות שאין בהם בחירה רעה שלא יזיקו משתחול על אדם רע כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ז י"ג בשם הזוהר. ואחר הבטיח הכתוב שיהיו נשמרים מאיש כל שכן מבע"ח מזיקים. אכן לשון את ארצך משמעו הבטחה מכבוש הארץ ג"כ. והנה לשמירה מגנה ובע"ח מזיקים אין חשש כל כך בשעה שהיה עוד כמה יושבי הארץ מאוה"ע דאז אפשר לעשותם לשומרים והמה בעצמם יראים מישראל כאשר ישובו מבית הבחירה. ורק בשעה שלא נשאר בארץ פרסה מיושבי הארץ אז יש חשש מגנב ובע"ח, משום הכי הקדים הפסוק כי אורישי גויים מפניך ולא יחמוד איש היינו גנב כמו שכתבתי. וכן לענין חשש השני דחימוד הארץ בכללה אין החשש כל כך בשעה שגבולות הארץ לא היו רחבים. דאז בשמעם הליכות איזה עם וגוי על ארצם ישובו להלחם עמם. מה שאין כן בשעה שירחיבו גבולי א"י אז החשש שיבואו איזה חיל ויכבוש את הארץ. שהרי כל ישראל בבית הבחירה רחוק מן הגבול משום הכי כתיב והרחבתי את גבולך מכל מקום ולא יחמוד איש את ארצך. ונכתב פסוק זה בשביעית דאז הסכנה מצויה יותר. משום שאין לישראל אוצרות תבואה הנדרש לשעת מלחמה. ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא כ"ה י"ח.

פרק לד, כה

כה לא-תשחט על-חמץ דם-זבחי ולא-ילין לבקר זבח חג הפסח:

לא תשחט וגו'. נתבאר לעיל פרשה משפטים (כג, יח) ובא עוד לכאן משום שנוי בסיפא דקרא.

ולא ילין לבוקר זבח חג הפסח. לפי דעת הגמרא פסחים ד(נט, ב) מיירי בפסח עצמו. ולפי הפשט מיירי בחגיגת י"ד שמביאים בשביל הפסח. וכבר ביארנו לעיל שם טעם אזהרה זו שלא ילינו למחר בשביל שיגיע זמן תפלה בשעת הקטרת אימורים. וכאן מזהיר כמו כן בחגיגת י"ד ולא הזהירה תורה בפסח עצמו שהוא אינו בא להזכרה כלל. מה שאין כן חגיגה שהוא שלמים שהוא באמת מועיל לפרנסה ושלום. והיה טוב להלין האימורים בשביל תפלה בשעת הקטרה. ובא הכתוב והזהיר על זה. ואזהרה דחגיגת י"ד מצוי יותר בשביעית דעיקר הא שמביאין חגיגת י"ד שאינה חובה באמת אלא כדי שלא יבואו ליד שבירת עצמות בעיקר סעודה. וכדאיתא בירושלמי והובא בתוס' שם (קכ, א) בד"ה מפטירין דמשום הכי נאכל הפסח על השובע דוקא, ולא כל הסעודה יהא נאכל הפסח, כדי

שלא יבוא ליד שבירת עצמות. ומשום הכי בכל השנים שתבואה מרובה אין חשש כ"כ, משום שאוכלים מצה לרוב בכל הסעודה אבל בשביעת דמצה מעט זובחים ביותר שלמי פסח להשקיט הרעבון שלא יבוא לידי שבירת עצמות של פסח.

פרק לד, כו

כו ראשית בכורי אֲדָמְתְךָ תָבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא-תִבְשֵׁל גְדִי בַחֲלֵב אָמוֹ:

ראשית בכורי וגו'. כבר נתבאר (לעיל כג, ט) שהיא לברכה לתבואת הארץ, ובא זה מקרא כאן ללמד דאפילו בשביעית שאינו זמן קציר תבואה חדשה, מכל מקום מועיל לברך תבואה שבגורן של שנה שעברה. ורש"י כתב בפרשה משפטים שאף השביעית חייבת בבכורים. ועיקר דברים אלו מקומם כאן.

לא תבשל וגו'. שם נתבאר שמנהגם היה לזבל השדה בזה. והזהיר ה' לישראל ע"ז משום שאסור בהנאה. וכאן הוסיף להזהיר דאף על פי דבשביעית אין הזבול מועיל לשנה זו. ואולי לא תועיל זבול שנה זו לשנה הבאה מכל מקום אסור לבשל גדי בחלב אמו. דהבישול לחוד אסור.

פרק לד, כז

כז וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה כְּתֹב-לְךָ אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי-עַל-פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת-יִשְׂרָאֵל:

כתב לך את הדברים האלה. לפי הפשט למד מעניינו דכתיבה על הלוחות מיירי. ולא כמו שכתב הרמב"ן שצוהו לכתוב על הספר הברית ולקרוא באזני העם כמו שהיה אז בראשונות, שהרי לא נזכר ענין הקריאה והירידה בינתיים אפילו בצווי. ואי אפשר לפרש כתיבה בספר תורה שאינו מדבר בספר תורה עד מצות כתבו לכם את השירה הזאת. (דבר' לא, ט) דשם כתיב (פסוק כד) על ספר. אלא בכתיבה על הלוחות שמדבר בענינים מיירי. אמנם ודאי לא בעשרת הדברות מדבר. שהרי הקב"ה אמר (פסוק א) וכתבתי על הלוחות. ותו, דלזה לא היה נצרך לפרש טעם כי ע"פ הדברים האלה וגו' שהרי משה עלה בשבילם ואין זה דבר חדש. אלא בכל התורה נצטוה משה שמלבד שיכתוב ה' על הלוחות עשרת הדברים יכתוב משה על הלוחות את הדברים האלה מבראשית על לעיני כל ישראל, וכמו שהיו חקוקים על הלוחות הראשונות כמו שכתוב לעיל כ"ד י"ב. ואתנה לך את לחות האבן והתורה. כך היו חקוקים על הלוחות השניות ע"י משה. וכבר נתבאר שם שאין הפירוש שהיו כתובים כמו שהתורה לפנינו אלא השמות שבהם נבראו שמים וארץ. והן הן גופי תורה אחר שנתפשטו.

כי על פי הדברים וגו'. פירוש לא שבאו כדי ללמוד מהם דבר, שהרי מעולם לא למד אדם מהלוחות אלא מספר תורה שכתב משה. אלא כי על פי הדברים האלה כרתי וגו'. והביאור דכשם שעיקר כתיבת התורה על הלוחות הראשונות לא באו ג"כ כדי ללמוד מהם אלא כדי שיהיו חקוקים על לב ישראל עיקרי הדת ואמונת ה' שבא ע"ז הברית בראשונה, ומשום הכי נקרא התורה עץ חיים. דכמו מטע שורש העץ הוא עיקר גידולן לדור דור, ככה חקיקה על הלוחות ונתינתן לישראל היא השרשה בלבם. עד שנעשה טבע ישראל לך. והבא להפר אמונת ה' הוא כמו מעשה עקירה מן הלב ושורש עץ החיים שמכבר.

אמנם בלוחות הראשונות לא היה הברית כי אם על האמונה ודתי התורה בלי חקירה ועיון בדקדוקיה. אלא לשמוע המקובלות מפי משה ולדמות מסברא כמו שכתבתי לעיל. אבל הברית שנכתב בשניה בא על עיון ועמל תורה לדקדק על כל קוץ וקוץ. ע"כ צוה הקב"ה למשה שיכתוב הוא כל התורה כפי שנמסרה על הלוחות, וכמבואר בירושלמי שקלים פ"ו ה"א(כה,א) בין כל דבור ודבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה, הממולאים בתרשיש כימא רבא. ואין הכונה שהיו הפלפולים והפירושים כתובים אלא גוף תורה שבכתב. וזה בא לתועלת להשריש בלב כלל ישראל לדקדק בהם ולעמוד על תמציתן. ועיין מה שכתבתי לעיל ל"ב ט"ו.

(הרחב דבר: והנה בגיטין (ס,ב) ד"ז איתא כתב לך וגו' זה תורה שבכתב שאי אפשר לאומרם ע"פ. כי על פי הדברים האלה אלו דברים שבע"פ שאי אתה רשאי לכותבם. וזה דרש עפ"י כונה שני' דכמו שבא תועלת הכתיבה על הלוחות כדי שיצא מזה הכתיבה. עיון של הביאורים שלא היה אפשר במה שהיו נאמרות הפרשיות בע"פ, שאין ניכר מזה יתור וחסר וכדומה. כמו"כ לדורות המצוה דוקא לכתוב על הספר תורה ולקרוא בצבור ולא לאומרה בע"פ. וג"כ משום זה התכלית דאותיות מאירות את השכל לדרוש מהם כפי כחו של אדם. ובנדרים (לח,א) איתא עוד דרש אר' יוסי בר ר' חנינא לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבתן שלך. ומסיק בגמרא שהוא לפלפולא בעלמא. היינו דרשות המרומזות באותיות כל תיבה ותיבה שבהם עיקר השכל והחכמה כמו שכתב הרא"ש בביאורו. ולכאורה אינו מובן מאי איצטריך להקיש כתב לך לפסל לך. הא כמו שמוכח מלשון פסל לך כמו כן מוכח מלשון כתב לך גם בלי הקישא. אלא משום דמשמעות לך הוא בשני אופנים. א' להנאתך. ב' שיהיה הדבר צנוע ונסתר אצלך. וכמו שכתבתי בספר בראשית ראש פרשת לך לך. והנה פסולת הלוחות לא היה בסתר שהרי הכריז משה לכל ישראל שעולה בהר עמם וע"כ פירוש פסל לך להנאתך היינו פסולתם שלך אבל כתב לך מפרש ר' יוסי בר' חנינא עוד כונה החידושים והפלפול

שאתה מעלה מדיוקי המקראות יהיה במגילת סתרים אתך וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמת חיבורו הגדול. דגם הנביאים היו כותבין לעצמם חידושי תורה. ועיין מה שכתבתי בספר דברים י"ח י"ח. ופירוש הקב"ה כי על פי וגו' משום שאסור ללמדם ברבים מתוך הכתב אלא על פה. ולפי זה הפירוש אין הוכחה שלא ניתן זה הכח אז אלא למשה ולזרעו. משום הכי דרש עוד מגזרה שוה מה פסל לך לעצמך להנאתך כך כתב לך לעצמך. שלא ניתן עוד זה הכח לישראל על שבאו בערבות מואב ונהג משה עין טוב ונתנה לישראל ובריש ס' דברים הראינו לדעת שאין דעת הספרי כן).

כרתי אתך ברית. הברית שרמז הקב"ה על מעשה קרח דתן ואבירם כמו שביארנו לעיל. לא היה אלא על כח תורה שבע"פ שהיה בלבו של משה כמבואר במדרש במד"ר יח,ג שם שהקדימו לשאול טלית שכולה תכלת אי חייבת בציצית בית מלאה ספרים אם חייבת במזוזה. וכשהשיב משה דחייבין נחלקו עליו. ולא נחלקו על גוף הפרשה שאמר משה ושכינה מדברת מתוך גרונו. אלא הבינו בשכלם כוונת הפרשה באופן אחר ממה שלמד משה. ומזה נשתלשלה המחלוקת בעבודת הר"ן איש.

ואת ישראל. הברית שהיה עבורם שלא יכלה אף עם אחד. הוא בכח התלמוד וחרבה של תורה. וכמו שביארנו כמה פעמים. ועיין שלהי פרשה בא בהרחב דבר.

ואמר ה' כרתי אתך ברית ואת ישראל. ולא אמר כרתי ברית אתך ואת ישראל. או כרתי אתך ואת ישראל ברית. אלא כדי להפסיק ביניהם וללמד שהברית שעם ישראל אינו שייך לזכות וברית שעם משה. אלא זכות עסק התורה שהמה עוסקים מעמיד הברית שעמהם. ובשביל זה צירף הקב"ה שני המעשים היינו נתינת הלוחות עם קריאת י"ג מדות. באשר ידע הקב"ה שיתפלל משה אז על קיומן ש"י כאשר באמת היה ההכרח לכרות ברית ע"ז כמו שכתבתי לעיל ותלה הקב"ה שני מעשים הללו זה בזה. לאמר אם תאבו ושמעתם לקבל ולשאת עולה של תורה אז תהיה הברית כרותה.

וראוי לדעת דמכל מקום לא היתה עדיין כריתת ברית על עיון התורה ופלפולה יהא חובה על ישראל עד שבא לערבות מואב וכמו שכתבתי בספר דברים כ"ו ט"ז. אבל בסיני לא היה כריתת ברית אלא על קיומן של ישראל. ורק תלה זה הברית על הדברים האלה.

פרק לד, כח

כח וַיְהִי-שָׁם עִם-ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל-הַלְחָת אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂת הַדְּבָרִים:

וארבעים לילה. התוס' ב"ק (פב,א) הקשו שלא היה אלא ל"ט לילות. משום הכי נדחקו לפרש דקאי על האמצעים. ומלבד הדוחק כבר בארנו לעיל שהאמצעים לא היה בהר בתמידות. אלא באחרונים קאי וכמו שכתבתי הרא"ש שלהי מס' פסחים שכן דרך המקרא כשמגיע המנין לסכום עשירית פחות אחת מונה אותו בחשבון עשירית ואינו משגיח על חסרון אחד. ונראה עוד למה שכתבתי לעיל שעלה לבוקרו של בוקר היינו בעלות השחר. וא"כ יש לחושבו נמי במנין הלילות. כדאיתא בברכות (ח,ב) לעני ק"ש.

ויכתב על הלוחת את דברי הברית עשרת הדברים. פירוש ויכתוב קאי גם על הקב"ה שכתב עשרת הדברים. ופירוש את דברי הברית עשרת הדברים. היינו י' הדברים עצמן. וגם קאי על משה שכתב את דברי הברית. היינו כל התורה כולה. הפירוש את = עם. ומשום הכי נשתהה משה על ההר ארבעים יום בלוחות השניות. דכמו שנשתהה סך ימים אלו בקבלת תורה שבע"פ בראשונה כך נשתהה בשניות בכתיבתם של תורה שבכתב על הלוחות שמזה הגיעו תועלת לדורות מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. וכבר איתא בשיר השירים רבה דאר"י דסגולת תורה שבע"פ היא שתהא ניתנת בארבעים יום.

פרק לד, כט

כט וַיְהִי בְרִדַּת מֹשֶׁה מֵהָרַם סִינִי וְשָׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת בְּיַד-מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן-הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא-יָדַע פִּי קֶרֶן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אֹתוֹ:

ויהי ברדת משה וגו'. אלו בא הכתוב לספר שיד משה מן ההר הכי מיבעי וירד משה מן ההר ושני לחות העדת בידו ומשה לא ידע וגו'. ובאשר יפלא בדעתנו איך לא ראה משה קרני ההוד שעל פניו. משום הכי ביאר והיה ברדת משה מן ההר. דבעודנו בהר לא היה קרני הוד. דשם היה אור השכינה, וכדאיתא בפסחים (ח,א) למה הצדיקים דומין בפני השכנה כנר לפני האבוקה. ורק ברדת משה מן ההר וגם אז כל זמן שהלוחות היו בידו לא היה למשה לדעת שהקרנים מידו לו שחשב שהקרנים המה מהלוחות. ורק כשהניחם בארון ודאי נודע לו. וזהו שהודיע הכתוב. ויהי ברדת משה מהר סיני. כשעודנו בהר אע"פ שיורד. וגם כאשר שני לחות העדות ביד משה ברדתן מן ההר. אף על פי שכבר ירד אך בעוד לחות העדות בידו. ומשה לא ידע וגו'.

בדברו אתו. כבר ביארנו לעיל ל"א י"ח דזה הלשון אינו אלא על תורה שבע"פ אשר כביכול שניהם דברו יחדיו. וזהו קירון הפנים שהשיג בלוחות השניות. וכדאיתא בירושלמי שקלים פ"ג ה"ב דר' יונה אמר דלכן פניו מאירים משום דאולפן שכיחא ליה. וכן ר' אבהו שהאירו פניו אמר תוספתא עתיקתא מצא וחכמת אדם תאיר פניו. והכי איתא בנדרים דמ"ט ב' דרבי יהודה אמר דפניו מאירים משום דחכמת אדם תאיר פניו וכל שכן כשמשה

רבינו עמד בשעת כתיב על כל הקבלות שלמד בראשונה ועמד עליהם בשניה לדעת מקורם בתורה שבכתב, ובזה השיג בתמידות של מ' יום אלו הארת פנים, עד שקרן עור פניו לעולם.

פרק לד, ל

ל וַיֵּרָא אֶהָרֶן וְכָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-מִשָּׁה וְהָיָה קָרָן עֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִגִּשְׁתֵּי אֱלֹהִים :

וייראו מגשת אליו. עיין פרש"י בשם המדרש שכן החטא גרם שנזדעזעו ממשו יותר ממראה אש שעל ההר לפני מעשה העגל. ולכאורה אינו מובן. הלא לא נתיראו לעמוד מרחוק. ורק מגשת אליו נתייראו, ועל ההר ג"כ לא עלו. ואין לומר דהראיה הוא ממה שנצרך הקב"ה להזהיר שלא יעלו הרי דבלא אזהרה היו עולים. גם זה אינו, דבאמת מבואר בספר דברים (ה,ה) דגם בלי דבר ה' היו יראים לעלות על ההר. אלא נראה דחז"ל דייקו לשון מגשת ולגשת מיבעי. שיראו לגשת אליו. וכן אינו מדויק בסמוך וישבו אליו וילכו אליו מיבעי. שהרי עוד לא באו אליו כלל ואיך שייך לשון וישבו. אלא צריך לומר דמתחלה נתקרבו ונגשו אליו. ואח"כ נתייראו וחזרו לאחור מזיעה וחרדה שנפלה עליהם. ומדויק עתה לשון מקרא וייראו מגשת אליו - ממה שנגשו אליו מצאו פחד ושוב לאחור, וכאשר קרא אליהם משה וישבו אליו ונתיישרה דעתם. מעתה יפה דרשו אשר בראותם מראה אש על ההר. לא חזרו לאחור ממעמדם, עד שהגיע הדברות מפי ה', וכהיום שבו לאחור ממעמדם.

פרק לד, לא

לא וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מִשָּׁה וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו אֶהָרֶן וְכָל-הַנְּשָׂאִים בְּעֵדָה וַיְדַבֵּר מִשָּׁה אֲלֵהֶם :

וידבר משה אלהם. הודיע אליהם הבשורה מהכריתות ברית וכל דברי תורה שבכתב שהיה לו בזה המשך ובזה לא דברו מאומה רק עשו אזניהם כאפרכסת.

פרק לד, לב

לב וְאַחֲרֵי-כֵן נִגְשׂוּ כָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְוּם אֶת כָּל-אִשְׁרֵי דְבַר ה' אֶתוֹ בְּהַר סִינַי :

ויצום את כל אשר דבר ה' אתו. היינו הלכות המקובלות כפרש"י. וסדר המשנה שהביא רש"י מוכח מקראי בפרשה אחרי מות ואין כאן המקום. אמנם הא ודאי דכאן מיירי בהלכות מלשון המקרא שבסמוך.

פרק לד, לג

לג וַיְכַל מֹשֶׁה מְדַבֵּר אֲתֶם וַיִּתֶּן עַל-פְּנֵי מִסְּוָה:

ויכל משה מדבר אתם. ולא כתיב אליהם. מכאן מבואר דמיירי בהלכות שהמה דברו עמו בהבנת השמועה.

פרק לד, לד

לד וַיָּבֵא מֹשֶׁה לְפָנָיו ה' לְדַבֵּר אֵתוֹ יְסִיר אֶת-הַמִּסְּוָה עַד-צֵאתוֹ וַיֵּצֵא וַדָּבָר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אֵת אֲשֶׁר יֵצְוֶה:

עד צאתו. משמע מיד כשיצא נתן את המסוה על פניו. ובפסוק הסמוך מבואר להיפך שרק אחר שכלה דבריו עם ישראל השיב את המסוה. עוד אינו מדויק אמאי בפסוק הסמוך כתיב והשיב משה את המסוה על פניו. וכאן לא כתיב יסיר את המסוה מעל פניו. אלא כך הענין. דבעת דבר עם ה' הסיר את המסוה לגמרי ותיכף בצאתו נתן את המסוה על ראשו אלא שקיפל את המסוה למעלה למען כשידבר עמם הלכות יראו בפניו וכדין תלמיד עם רב דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך וכדאיתא בהוריות (יב,א) וכי יתבתו קמיה חזו לפומיה כו'. וברגע שכלה לדבר הוריד את המסוה שעל ראשו על פניו. ועיין בסמוך.

פרק לד, לה

לה וַיֵּרְאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהָשִׁיב מֹשֶׁה אֶת-הַמִּסְּוָה עַל-פְּנֵיו

עַד-בֹּאוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ :

כי קרן עור פני משה. אם נפרש האי כי לשון אשר. מיותר כל הפסוק שהרי כבר ראו וידעו. ותו, דהכי מיבעי כי קרא עור פניו כמו לעיל ל' והנה קרן עור פניו. אלא האי כי טעם הוא משום שקרן, והפסוק הודיע למאי קיפל משה את המסוה על ראשו עד שאשר כלה דבריו עם ישראל כדי שיחפצו לראות פני משה. כי כמו שטוב לעינים לראות את השמש כך היה שמחה ונחת לראות פני משה. ומשה היה חפץ שיסתכלו בפניו בשעה שלומד עמהם, ע"כ קיפל את המסוה.

וזהו המשך הכתובים. ויצא ודבר וגו'. וראו ב"י את פני משה. הכל הביטו על פניו בשעה שדבר. ומפרש הטעם שהביטו. והרי עוד לא ידעו כולם כי כך סגולת התורה להביט בפני הרב. אלא משום כי קרן עור פני משה. והיה שמחה לנפש וטוב לעינים לראות את פניו כמו את השמש. ואח"כ השיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. דכל יום הלך משה להיכל לחזור על תלמודו. ואם היו חדשות בתורה שבכתב מה טוב. ואם לא. מכל

מקום למד תורה שבע"פ אשר ע"ז משמעות הלשון לדבר אתו. כמו שכתבתי לעיל כ"ט
ובספר במדבר סוף פרשת נשא.

וענין המסוה שנתן על פניו ולא רצה שיהיו מסתכלים על פניו תמיד. הוא כדי שיהיה יוכל
להיות דבק במחשבתו באלקות ולא יתבלבל ע"י כך. וכבר ביארנו לעיל סוף פרשת בא
(יג,טז) פסוק בישעיה (ל,כ) שמתנהג בקדושה ודבקות זה דרכו להיות נכנף באהלו. אמנם
רבה כחו של משה אשר תיכף אחר תלמודו ועסק רב עם בני אדם הסיר את דברת בני
אדם ושם מסוה ע"פ ונכנף להיות דבוק בה'. ויש לומר עוד משום שבאמת היה אסור
להסתכל בו כדאיתא בחגיגה (טז,א) כל המסתכל בנשיא עיניו כהות, שנאמר ונתתה
מהודך עליו. ורק בשעת מצוה ודברי תורה לא הזיק.